VICTOR HUGO

SAMLADE SKRIFTER

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

MALMÖ
Vitus Peterssons Bokindustri
1928

Minnesupplaga

SAMHÄLLETS OLYCKSBARN

AV

Victor Hugo

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

Elfte bandet

FEMTONDE BOKEN.

Homme-Arménatan.

I.

DET SKVALLRANDE LÄSKPLÅNET.

Forts.

Vad betyder upproret i en stad jämfört med upproret i en själ? Människans själ äger ett större djup än själva folket. Jean Valjean var i detta ögonblick offer för en fruktansvärd rörelse. Överallt öppnade sig avgrunder kring honom. Liksom Paris darrade han på tröskeln till en fruktansvärd och dunkel revolution. Några timmar hade varit tillräckliga. Hans öde och hans samvete hade plötsligt höljts av dystra moln. Och liksom om Paris skulle man kunnat säga: Här finner man båda principerna. Ljusets och mörkrets ängel brottas på bron över avgrunden. Vilken av de två skall störta ned den andra? Vem av dem skall segra?

På aftonen just denna dag, den 5 juni, hade Jean Valjean tillsammans med Cosette och Tous-

saint flyttat till Homme-Armégatan. Där väntade dem något oväntat.

Cosette hade icke lämnat Plumetgatan utan att göra ett försök till motstånd. För första gången sedan de träffades hade Cosettes och Jean Valjeans viljor icke sammanfallit och även om de icke råkat i öppen strid med varandra hade de dock icke överenstämt. Å ena sidan hade det funnits invändningar och å den andra oböjlighet. Det plötsliga rådet: Flytta, som av en okänd givits Jean Valjean, hade väckt hans oro i så hög grad, att intet kunde hindra honom. Han trodde sig upptäckt och förföljd. Cosette hade måst giva vika.

Båda hade anlänt till Homme-Armégatan utan att säga ett ord, så upptagna voro de av sina egna tankar. Jean Valjean var så orolig, att han icke lade märke till Cosettes sorg och Cosette så ledsen, att hon icke såg Jean Valjeans oro.

Jean Valjean hade tagit med sig Toussaint, något som han aldrig förut gjort, då han avlägsnat sig på detta sätt. Han anade kanske, att han ej skulle återvända till Plumetgatan och han kunde varken lämna Toussaint kvar eller berätta sin hemlighet. Dessutom visste han, att hon var hängiven och pålitlig. När en tjänare förråder sin

husbonde, beror detta alltid ursprungligen på nyfikenhet, men alldeles som om hon förutbestämts till att tjäna Jean Valjean, saknade Toussaint varje spår av nyfikenhet. På sin stammande dialekt sade hon:

— Jag är sådan jag är, och gör vad jag skall. Något annat har jag ej med att göra.

Vid denna flyttning från Plumetgatan, som nästan liknade en flykt, hade Jean Valjean icke tagit med sig något annat än den lilla kappsäcken, som Cosette döpt till "Den oskiljaktlige". Fulla koffertar skulle ha krävt anlitande av bärare och av bärarna kunde det blivit vittnen. Man hade kallat en droska till porten vid Babylonegatan och farit den vägen.

Det var nätt och jämt Toussaint erhållit tillåtelse att packa in en del linne, kläder och toilettartiklar. Cosette hade icke fört med sig mer än sitt brevpapper och sitt bläckhorn.

För att ytterligare dölja sitt försvinnande hade Jean Valjean ordnat det så, att han icke lämnade Plumetgatan förrän i skymningen, vilket hade gjort, att Cosette fått tid att skriva sitt brev till Marius. När man kom fram till Homme-Armégatan, hade redan natten brutit in.

Man gick till vila utan att säga någonting.

Bostaden vid Homme-Armégatan vette åt gården, låg på andra våningen och utgjordes av två sovrum, en matsal, ett kök och en alkov, där det fanns plats för en tältsäng åt Toussaint. Matsalen utgjorde samtidigt salong och skilde de båda sovrummen åt. Våningen var fullt möblerad.

Man lugnar sig nästan lika omotiverat som man oroar sig, sådan är människonaturen. Knappt befann sig Jean Valjean på Homme-Armégatan förrän hans ängslan så småningom skingrades. Det finnes lugnande platser, vilka på ett slags mekaniskt vis påverka vår själ. Gatan var mörk, grannskapet lugnt och stilla och Jean Valjean kände sig smittad av detta lugn på denna smala gata i det gamla Paris, denna gata, som var så trång, att all körtrafik förhindrats genom en planka vid gatans skymning, en tyst och stilla plats mitt i en jäktande stad, där det rådde skymning mitt på dagen och där det var omöjligt att tänka sig någon rörelse mellan de två rader av hundraåriga hus, vilka voro tysta som gamla män. På denna gatan fann man glömskan. Jean Valjean andades ut här. Huru skulle man kunna finna honom här?

Det första, han gjorde, var att ställa ned "Den oskiljaktlige" bredvid sig.

Han sov gott. Natten skänker goda råd liksom den lugnar. När han vaknade morgonen därpå, kände han sig nästan glad. Han fann matsalen förtjusande och likväl var den avskyvärd, möblerad med ett gammalt runt bord, en låg buffé med en sned spegel över, en maskstungen fåtölj och några stolar, vilka belamrades med Toussaints paketer. Genom ett hål i ett av dessa såg man Jean Valjeans nationalgardesuniform.

Vad Cosette beträffar hade hon låtit Toussaint ge sig litet buljong i sitt sovrum och visade sig icke förrän på aftonen.

Vid femtiden hade Toussaint, som var mycket upptagen av denna lilla flyttning, på matsalsbordet satt fram litet kall fågel, som Cosette av hänsyn till sin fader hade behagat smaka på.

Under förevändning av ihållande huvudvärk hade Cosette sagt godnatt till Jean Valjean och gått in i sitt sovrum. Jean Valjean hade med god aptit ätit en hönsvinge och lutad mot bordet kände han sig så småningom allt säkrare och mera belåten.

Under det han intog denna enkla måltid hade han otydligt ett par tre gånger hört Toussaint säga till honom:

— Herrn, det är något på färde, man slåss i

Paris. Men upptagen av sina egna tankar hade han ej lagt märke till detta. Sanning att säga, hade han icke hört det.

Han reste sig och började gå fram och tillbaka mellan fönstret och dörren och blev för varje steg allt lugnare.

Med detta återvändande lugn började Cosette allt mera upptaga hans tankar. Icke så att han oroade sig för denna huvudvärk, en bagatellartad nervkris eller en ung flickas nyck, ett förbiilande moln, som skulle vara borta om en dag eller två, men han tänkte på framtiden och som vanligt tänkte han på den med glädje. När allt kom omkring såg han intet hinder för att livet åter skulle bliva glatt och lyckligt. Vissa stunder synes allt omöjligt, vissa allt möjligt. Jean Valjean ägde ett av sina lyckliga ögonblick. De komma vanligen efter de dåliga, liksom dagen följer på natten, på grund av denna kontrastlag, som ligger till grund för hela naturen och som av de ytliga kallas antites. I denna fredliga gata, till vilken Jean Valjean tagit sin tillflykt, kände han sig befriad från allt, som sista tiden oroat honom. Tack vare att han länge endast skådat mörker, började han nu se en smula av den klara himlen. Redan det, att han kunnat lämna Plumetgatan

utan att något oväntat inträffat, var ett gott tecken. Kanske skulle det vara klokt att lämna landet, om så bara för några månader, samt resa till London? I så fall skulle man resa dit. Vad betydde det, om han var i Frankrike eller i England, blott han hade Cosette hos sig! Cosette, det var hans folk! Hade han blott Cosette, så var han lycklig och tanken, att han kanske icke var tillräcklig för att göra Cosette lycklig, föll honom numera icke in; det var förr, som den hade berett honom många sömnlösa nätter. Alla hans gamla bekymmer hade försvunnit och han såg allt i ljusaste dager.

När Cosette var hos honom, trodde han sig äga henne, ett optiskt misstag, som vi alla ha varit utsatta för. I tankarna ordnade han med största lätthet allt för en resa till England tillsammans med Cosette, och han såg åter sitt luftslott timras upp. -

Allt under det han gick fram och tillbaka med långsamma steg, varseblev han plötsligt något egendomligt.

Framför sig i spegeln över byffén läste han tydligt dessa fyra rader:

"Min älskade! Min fader vill att vi genast skola avresa. I afton befinna vi oss på Homme-

Armé-gatan 7. Om åtta dagar äro vi i England. Cosette. 4 juni.

Jean Valjean stannade med vilt stirrande ögon.

När Cosette kom, hade hon ställt sin portfölj på byffén framför spegeln och i sin oro glömt den där, utan att lägga märke till att den stod öppen vid just det läskplån, mot vilket hon tryckt dessa fyra rader, vilka hon bett den unge arbetaren lämna fram. Skriften hade helt tryckts av på papperet.

Spegeln reflekterade denna skrift.

Nu uppstod, vad som i geometrin kallas den symmetriska bilden; den bakvända skriften på läskpapperet visade sig rätvänd i spegeln och Jean Valjeans blick träffade det brev, som dagen förut skrivits av Cosette till Marius.

Det var enkelt, men det träffade honom som ett åskslag.

Jean Valjean gick fram till spegeln. Han läste på nytt dessa fyra rader, men trodde icke sina ögon. De syntes honom framstå mot skenet av blixtar. Det var en hallusination. Det var omöjligt. Det kunde icke vara sanning. Småningom blevo hans förnimmelser klarare, hans blickar föllo på Cosettes skrivportfölj, och han uppfattade åter verkligheten. Han tog portföljen och sade:

Bilden kommer härifrån. Han undersökte feberaktigt de fyra rader, vilka där avtrycktes och bakvända bildade oläsliga krokfötter. Därpå sade han sig: Det har intet att betyda, det finns intet skrivet här. Han andades ut med en känsla av obeskrivlig lättnad. Vem har icke förnummit detta under fruktansvärda stunder? Själen hängiver sig icke åt förtvivlan, förrän den prövat alla andra möjligheter.

Han höll portföljen i handen och betraktade den med en oförnuftig lycka; färdig att skratta åt det misstag, han varit nära att begå. Plötsligt föllo hans ögon åter på spegeln, och han såg på nytt dessa rader avtecknade med en obeveklig tydlighet. Denna gång var det icke en dröm. När en dröm återkommer, är den en verklighet; nu var det påtagligt, och skriften kunde läsas i spegeln. Han förstod.

Jean Valjean vacklade, tappade portföljen och sjönk ned i den gamla fåtöljen vid sidan av byffén, huvudet sjönk ned mot bröstet och blicken var glasartad och förvirrad. Han sade sig, att det var tydligt, att solen förmörkades, och att Cosette skrivit detta till någon. Hans inre hade åter blivit fruktansvärt och han tyckte sig höra det ryta

dovt i mörkret. Försök att bedöva lejonet den hund, som det har i sin bur.

Egendomligt och tråkigt nog hade Marius i detta ögonblick icke mottagit Cosettes brev. Slumpen hade på ett förrädiskt sätt spelat det i händerna på Jean Valjean, innan det gavs till Marius.

Jean Valjean hade intill denna dag ännu icke besegrats av prövningarna. Fruktansvärda sådana hade mött honom, olyckan hade icke skonat honom, ödet hade varit grymt beväpnat med alla samhällets straffmedel och hela dess förakt, han hade utsatts för dessa angrepp, men hade icke ryggat tillbaka. När så varit nödvändigt, hade han underkastat sig allt, hade offrat sitt återvunna människovärde, sin frihet och riskerat sitt huvud, hade förlorat allt, uthärdat allt, och hade likväl förblivit oegennyttig och stoisk, så att man vid vissa tillfällen skulle kunnat betrakta honom som en martyr. Hans samvete hade härdats mot alla olyckans angrepp och tycktes ointagligt. Men den, som nu kunnat se in i hans inre, skulle varit tvungen att erkänna att han var svag.

Detta berodde på att alla de prövningar, han utsatts för av ödet, denna var den mest fruktansvärda.

Aldrig hade ett sådant pinoredskap gripit ho-

nom. Han kände, att allt på ett mystiskt sätt ända innerst i hans själ torterades. Den största prövningen eller snarare den enda prövningen, det är förlusten av den varelse, som man älskar.

Visserligen älskade den stackars Jean Valjean icke Cosette på annat sätt än som en fader, men — som vi ovan påpekat — i denna faderskärlek hade just den brist på kärlek, som rått under hela hans liv, kommit all annan kärlek att innefattas; han älskade Cosette som sin dotter, som sin moder och som sin syster; eftersom han aldrig ägt varken älskarinna eller maka, eftersom naturen är en fordringsägare, som icke nöjer sig med några prostester, hade denna känsla, som aldrig kan avyttras, blandat sig med de andra på ett obestämt sätt. Det var mindre en känsla än en instinkt, mindre en instinkt än en dragningskraft, omärklig och osynlig, men likväl verklig, och det, man vanligen kallar kärlek, var i hans oändliga ömhet för Cosette liksom guldådran i berget undangömt och oskärat av allas blickar.

Läsaren erinrar sig kanske, vad vi ovan antytt om Jean Valjean. Ett äktenskap var icke möjligt mellan dem, lika litet som en förening mellan deras själar, och likväl var det visst att deras öden förenats. Med undantag av Cosette, det vill sä-

ga med undantag av ett barn, hade Jean Valjean aldrig under sitt långa liv vetat, vad kärlek vill säga. Den oavbrutna följden av känslor och kärlek hade icke hos honom framkallat de olika nyanser av grönska från det spädaste ljusa till det mörkaste gröna, som man finner hos de träd, vilka leva över vintern och hos de män, vilka hunnit över femtiotalet. Vi upprepa ännu en gång att hela denna inre utveckling, som ledde fram till den stora dygden, av Jean Valjean gjort en fader till Cosette, en egendomlig fader, hos vilken man även fann morfadern, sonen, brodern och maken, en fader, hos vilken det även fanns något moderligt, en fader, som älskade Cosette och beundrade henne och för vilken detta barn var ljuset, familjen, fosterlandet och paradiset.

När han såg, att allt detta var oåterkalleligen slut, att hon gled undan honom som ett moln eller som ett rinnande vatten, när han framför sina ögon såg detta förkrossande bevis: En annan härskar i hennes hjärta, en annan är hennes livs högsta önskan, jag är icke längre annat än fadern, jag finns icke till, när han icke kunde betvivla detta och sade sig: Hon går sin egen väg förbi mig! Då blev hans smärta outhärdlig. Allt, som han gjort, för att nå detta mål! Då gick, som vi nyss

sade, en darrning av upproriskhet genom hela hans kropp. Ända in i sitt innersta kände han, huru självviskheten vaknade till liv på ett fruktansvärt sätt.

Man kan tala om inre jordbävningar. När en förtvivlans visshet tränger in hos människan, kan detta icke ske, utan att vissa delar, vilka stundom bilda människan själv, trängas undan. När smärtan nått denna höjd, söka alla själens krafter att rädda sig. Dessa kriser äro ödesdigra. Få av oss genomgå dem utan att förändras och med lika stark pliktkänsla. När lidandets gränser överskridas, kan den starkaste dygd råka i fara. Jean Valjean grep åter tag i läskplånet och övertygade sig på nytt; som förstenad, stod han böjd över dessa fyra obeskrivliga rader, och i hans själ rådde ett töcken, som han trodde aldrig skulle kunna skingras.

Med ett ytligt men förskräckande lugn, ty det är förskräckande, när en man blir kall som en staty, tänkte han på denna uppenbarelse, som förstorades av hans fantasi.

Han mätte detta fruktansvärda steg, som hans öde, utan att han anade det, hade tagit, han erinrade sig sina farhågor sista sommaren, vilka han så däraktigt skjutit undan, han kände igen

avgrunden, vilken alltid var densamma, men med den skillnaden, att Jean Valjean icke längre stod vid dess kant utan på dess botten.

Det var oerhört och smärtande, att han fallit ned i den utan att märka det. Allt ljus hade försvunnit ur hans liv; likväl hade han alltjämt trott sig leva i solen.

Hans instinkt tvekade icke. Han förde samman en del omständigheter, vissa data, den omväxlande rodnaden och blekheten hos Cosette och han sade sig: — Det är han. Förtvivlan äger en mystisk gissningsförmåga, som aldrig leder fel. Redan från början anade han, att det var Marius. Namnet kände han icke, men hans instinkt ledde honom rakt till själva mannen. I sitt minne framkallade han tydligt bilden av den okände vandraren i Luxembourgparken, denne eländige kvinnojägare, denne romantiske dagdrivare, denne fege usling, ty det är en feghet att kasta ömma blickar på flickor, vilka vid sin sida ha en fader, som älskar dem.

Sedan han funnit, att denne man utgjorde själva kärnan i den nya situationen, kastade Jean Valjean, mannen som helt skapat om sig, en blick in i sig själv och såg där en gengångare, Hatet.

Med den gränslösa smärtan följer misströstan.

Mannen, som förnimmer den, känner att han berövas något. För ungdomen är denna upplevelse dyster, men senare blir den hemsk och ödesdiger. När blodet är varmt, håret svart, huvudet fäst vid kroppen som en låga vid ljuset, när ödets slända nästan ännu har hela sin trådmängd kvar, när hjärtat fyllt av kärlek ännu slår på ett sätt, som kan besvaras, när man ännu framför sig har tid att ersätta det förlorade, när världen är full av kvinnor och småleenden och framtid, när man befinner sig i livets fulla styrka, om under sådana förhållanden förtvivlan är en fruktansvärd sak, vad skall den då icke vara för ålderdomen, när åren rinna undan med allt snabbare takt, och man redan börjar se en skymt av gravens stjärnor!

Under det han tänkte på detta, inträdde Toussaint. Jean Valjean reste sig och frågade:

— Åt vilket håll är det?

Den häpna Toussaint kunde endast svara:

— Vad behagas?

Jean Valjean upprepade:

— Hörde jag icke alldeles nyss, att det var oroligt i staden?

— Jovisst, herrn, svarade Toussaint. Det är åt Saint Merry-hållet till.

Det finns många maskinmässiga rörelser, som utan att vi ana det, härstammar från våra innersta känslor och tankar. Det var utan tvivel under inflytandet av en sådan knappt medveten rörelse, som Jean Valjean fem minuter senare befann sig ute på gatan.

Han hade barhuvad satt sig framför husets port. Han tycktes lyssna.

Natten hade brutit in.

II.

GATPOJKEN SOM FIENDE TILL LJUSET.

Hur lång tid satt han så? Vilka tragiska tankar rördes hos honom? Skulle han resa sig upp? Eller skulle han förbliva böjd? Var han nära bristningsgränsen? Skulle han kunna resa sig upp ännu en gång och åter låta sitt samvete beträda fasta marken? Han skulle troligen icke kunnat besvara dessa frågor själv.

Gatan låg alldeles öde. Man såg knappast några oroliga borgare, vilka med hastiga steg skyndade hem. Var och en är sig själv närmast, när det är fara för handen. Lykttändaren kom som vanligt för att tända lyktan, som stod mitt emot huset nummer 7, och fortsatte sedan. Den, som hade betraktat Jean Valjean i denna skugga, skulle knappast trott honom vara levande. Han satt där bredvid porten som en isstod. Det finnes något av isens kyla hos förtvivlan. Man hö de stormklockorna och ett otydligt men starkt buller. Mitt ibland upprorets larm och klämtslag hörde man uret i Saint-Paul slå elva, långsamt och utan

brådska, ty stormklockan, det är människan, tiden, det är Gud. Jean Valjean rörde sig icke, ty tiden hade ingen betydelse för Jean Valjean. Men vid denna tid hördes plötsligt en salva från trakten av hallarna; den följdes av en andra, som var ännu starkare. Troligen var detta det angrepp på barrikaden vid Chanvreriegatan, som hade slagits tillbaka av Marius. Vid denna upprepade skottlossning, vars hemskhet tycktes ökas av nattens mörker och tystnad, ryckte Jean Valjean till. Han vände sig mot det håll, varifrån ljudet hördes, sjönk sedan åter ned på stenen, korsade armarna och lät långsamt huvudet sjunka ned mot bröstet.

Han började på nytt sin dystra monolog.

Plötsligt lyfte han ögonen; man gick på gatan, han hörde steg tätt intill sig och vid lyktans ljus, vid den sida av gatan, som ligger åt Arkivet till, såg han ett blekt, ungt och strålande ansikte.

Gavroche hade just nått fram till Homme-Armégatan.

Gavroche tittade uppåt och tycktes söka. Han hade lagt märke till Jean Valjean men visade det icke.

Sedan Gavroche tittat uppåt, tittade han nu nedåt, höjde sig på tåspetsarna och prövade dör-

rarna och fönstren i bottenvåningarna. Alla voro de stängda och försedda med hänglås. Sedan pojken undersökt fem eller sex hus, ryckte han på axlarna och uttryckte sina känslor på följande sätt:

— Tusan så idiotiskt!

Sedan började han på nytt titta uppåt.

Jean Valjean, som ett ögonblick tidigare var i ett sådant tillstånd, att han icke skulle talat till någon människa, kände nu ett oemotståndligt begär att säga några ord till barnet.

— Vad söker du, liten?

— Jag är hungrig, svarade Gavroche tydligt och klart. Och han tillade: — Liten kan Ni vara själv.

Jean Valjean trevade i sin ficka och fann ett guldmynt.

Men Gavroche, som aldrig länge höll fast vid samma sak, hade just varseblivit lyktan och tagit upp en sten.

— Jaså, sade han, Ni ha ännu lyktor här. Det är icke i sin ordning, mina vänner. Låtom oss krossa dem!

Han kastade stenen mot lyktan vars glas föll ned i gatan med ett sådant buller att borgarna, vilka gömt sig bakom fönsterluckorna, ropade:

— Nu få vi tillbaka 1793.

Lampan slocknade och gatan blev hastigt alldeles mörk.

— Det är rätt, gamla gata, sade Gavroche, ta på dej nattmössan.

Han vände sig mot Jean Valjean:

— Vad kallar Ni det jättestora huset vid andra ändan av gatan? Det är arkivet, icke sant? Jag skulle allt behöva en av de där jättestora pelarna, för att kunna göra en ordentlig barrikad.

Jean Valjean närmade sig Gavroche:

— Din stackare, sade han halvhögt och som talande för sig själv, jaså du är hungrig.

Han tryckte guldmyntet i hans hand.

Förvånad över det stora myntet lyfte Gavroche upp huvudet, såg på det i mörkret och nästan bländades av dess glans. Han kände till guldmynt endast genom hörsägen, men deras namn hade en god klang i hans öron, och han var förtjust över att få se ett på nära håll. Han sade:

— Låtom oss betrakta tigern.

Hänförd betraktade han myntet några ögonblick, vände sig sedan mot Jean Valjean och räckte honom myntet i det han majestätiskt sade:

— Borgare, jag tycker bättre om att krossa lyktorna. Tag tillbaka Ert vilddjur, man mutar

icke mig. Fem klor har det, men det skall icke ge mig en skråma.

— Har du en moder? frågade Jean Valjean.

Gavroche svarade:

— Kanske fler än Ni.

— Då, återtog Jean Valjean, kan du behålla myntet för din moders räkning.

Gavroche kände sig rörd. Dessutom hade han lagt märke till, att mannen, som talade med honom, icke hade någon hatt, vilket ingav honom förtroende.

— Är det sant, sade han, att det inte är för att hindra mig från att krossa lyktorna.

— Krossa så många du vill!

— Ni är en präktig man, sade Gavroche, och stoppade guldmyntet på sig. Med ökat förtroende tillade han:

— Bor Ni på den här gatan?

— Ja, varför frågar du det?

— Kan ni visa mig nummer sju?

— Vad skall du göra i nummer sju?

Barnet hejdade sig, fruktande att ha sagt för mycket, begrov energiskt fingrarna i håret och nöjde sig med att svara:

— Ah!

Jean Valjean fick ett infall. Ångesten och

ängslan kan skänka sådana. Han sade till barnet:

— Är det du, som kommer med ett brev, som jag väntar på?

— Ni? sade Gavroche, Ni är icke en kvinna.

— Brevet är till fröken Cosette, icke sant?

— Cosette? mumlade Gavroche, jag tror verkligen det var det lustiga namnet.

— Nåväl, återtog Jean Valjean, det är jag, som skall lämna henne det. Giv mig det!

— I så fall bör Ni veta, att jag kommer från barrikaden?

— Visst! sade Jean Valjean.

Gavroche stoppade sin hand ned i en annan av sina fickor och tog fram ett i fyra delar vikt papper.

Sedan gjorde han ställningssteg och honnör.

— Respekt för depeschen, sade han. Den kommer från den provisoriska regeringen.

— Giv mig den, sade Jean Valjean.

Gavroche höll papperet över sitt huvud.

— Inbilla Er icke, att det är ett kärleksbrev. Det är ställt till en kvinna, men det är för folkets sak. Vi andra, vi kämpa och respektera könet. Vi äro icke som den fina världen, där lejonen sända kärleksbrev till kamelerna.

— Giv mig den.

— Ni ser verkligen ut som en hedersman, fortsatte Gavroche.

— Giv mig den genast.

— Se här.

Han lämnade papperet till Jean Valjean.

— Skynda Er nu, herr Okänd, emedan fröken Cosette väntar!

Gavroche kände sig mycket nöjd med sig själv.

Jean Valjean fortsatte:

— Är det i Saint Merry, som svaret skall lämnas?

— Då skulle Ni allt, utropade Gavroche, ställa till en härlig pannkaka. Detta brev kommer från barrikaden vid Chanvrerie-gatan, dit jag nu återvänder. God afton, medborgare.

Gavroche avlägsnade sig därpå eller rättare flög tillbaka till det ställe, varifrån han kommit. Han dök in i mörkret, som om han gjort ett hål däri, med snabbheten hos en projektil. Homme-Armégatan blev åter tyst och öde och på ett ögonblick hade detta egendomliga barn försvunnit i dimman mellan de svarta husraderna och förlorat sig som en rökring i dunklet. Man skulle trott,

att han helt förflyktigats, om ej några minuter senare ljudet från en krossad lykta på nytt hade väckt de vredgade borgarna. Det var Gavroche, som passerade Chaumegatan.

III.

NÄR COSETTE OCH TOUSSAINT SOVO.

Jean Valjean gick in i huset med Marius brev. Han trevade sig uppför trapporna, glad åt mörkret som en uggla, vilken gripit sitt rov, öppnade och stängde sakta dörren, lyssnade efter något ljud, fann av alla tecken att döma att Cosette och Toussaint sovo, samt doppade i tändflaskan tre eller fyra stickor, innan han lyckades få en av dem att brinna, så darrade hans hand; det var en stöld, han nu ämnade begå. Sedan han fått ljuset tänt, satte han sig vid bordet, öppnade brevet och läste.

Under våldsamma sinnesrörelser läser man icke, man så att säga kämpar med papperet, pressar det som ett offer, sänker sina naglar i det av vrede eller glädje, man springer och man hoppar, uppmärksamheten är som en feber, man fattar nästan genast allt det väsentliga, fattar en viss punkt och bortser från allt det övriga. I de rader, som Marius skrivit till Cosette, såg Jean Valjean blott dessa ord:

"Jag dör. När du läser detta, skall min själ vara nära din.

Han blev som bländad av dessa tvenne rader, och förblev ett ögonblick som krossad av den förändring hans känslor undergingo. Han betraktade Marius' brev med ett slags berusad häpnad. Hans ögon sågo det mest eftersträvansvärda av allt, den hatade varelsens död.

I hans inre hördes ett rop av glädje och lättnad. — Det var alltså slut, upplösningen kom snabbare, än han hade vågat hoppas. Den varelse, vilken kastat en skugga över hans öde, skulle försvinna. Han försvann frivilligt, utan att han själv, Jean Valjean, hade gjort något till saken, utan att det var hans fel, och likväl skulle denne man dö. Kanske var han redan död. Han gjorde feberaktiga beräkningar. Nej. Han är ännu icke död. Brevet har tydligen skrivits för att läsas av Cosette i morgon bittida. Efter de två salvor, som hördes mellan klockan elva och midnatt, hade det icke kommit någon ny. Barrikaden kommer icke att allvarligt angripas förrän vid gryningen, men det är likgiltigt, ty i och med att den där karlen är med i detta uppror, är han förlorad och har gripits av kugghjulen. Jean Valjean kände sig befriad. Han skulle alltså vara

ensam om Cosette, han skulle icke ha någon rival och framtiden kunde börja på nytt. Han behövde blott behålla detta brev i sin ficka. Cosette skulle aldrig veta, vad som blivit av den unge mannen. — Jag behöver blott låta saken ha sin gång. Mannen kan inte undslippa. Om han icke redan är död, kommer han inom kort att vara det med säkerhet. Vilken lycka!

Allt under det han sade detta för sig själv, började han bliva dyster till sinnes.

Han gick ned för trappan och väckte portvakten.

Omkring en timma senare lämnade Jean Valjean huset i nationalgardesuniform och fullt beväpnad. Det hade varit lätt för portvakten att i grannskapet finna vad som behövdes för att komplettera hans utrustning. Han hade ett gevär och ett fyllt patronkök. Han styrde stegen mot hallarna.

IV.

GAVROCHE ÄR ALLT FÖR NITISK.

Emellertid hade Gavroche upplevt ett äventyr. Sedan han samvetsgrant slagit sönder lyktan på Chaumegatan, kom han in på Vieilles-Haudriettesgatan, och som han icke såg så mycket som en katt där, ansåg han ögonblicket gynnsamt för att stämma upp en visa. Långt ifrån att fördröja hans vandring påskyndade sången den. Längs med de sovande och förfärade husen slungade han ut följande tändande verser:

Hördes i häcken fågeln sjunga
Om att i går skön Atala
Sågs en ryss under armen ha!
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Vännen Pierrot drar suckar tunga
Därför att en av kvällarna
Fönstret mig öppnats för av Milla,
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Vackra är de tokarna unga,
Mig med sitt gift de hänryckt ha',
Men gjort drucken herr Orfila.
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Kärlek jag älskar, och dess tunga,
Agnes jag älskar och Pamela.
Lise mig tänt, men sig brände bra!
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

När mantiljerna jag såg gunga
På Sudette och på Zeila,
Hjärtat smög sig bland veckena.
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Kärlek, när du i skuggor tunga
Blomsterbekransar min Lola,
Får du fritt min rolighet ta'!
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Jeannes behag framför spegeln ljunga,
Hjärtat fick jag i fred ej ha! —
Jag tror att Jeanne det tog, ja-ja!
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

När vi gå från balen och sjunga,
Visar sig Stella för stjärnorna
Och säger stolt: Är hon ej bra?
Vart gå de flickor unga.
Lon la!

Samtidigt med att han sjöng, uppförde Gavroche en hel pantomin. Gesten måste stödja refrängen. Hans ansikte hade ett outtömligt förråd av uttryck och visade de mest fantastiska och krampaktiga grimaser, mera egendomliga än de linjer, som kunna bildas av en tvätt, som hänger till tork en stormig dag. Olyckligtvis kunde ingen iaktttaga honom, eftersom han var ensam på gatan i mörkret. Det var ett slöseri till ingen nytta.

Plötsligt stannade han.

— Vi få avbryta visan, sade han.

Hans kattögon urskilde i ett portvalv vad man inom målarkonsten kallar en "ensemble", det vill säga en levande varelse och ett dött ting; tinget var en kärra och varelsen en auvergnare, som sov i kärran.

Kärrans skalmar vilade mot stenläggningen och auvergnarens huvud stödde sig mot kärrans botten, hans fötter vilade på marken.

Gavroche var tillräckligt erfaren för att se, att mannen var dödfull.

Det var någon bärare, som hade fått för mycket i sig och som nu sov alltför tungt.

— Där ser man nyttan av sommarnätter, tänkte Gavroche. Auvergnaren somnar i sin kärra. Man

tager kärran för republikens räkning och lämnar auvergnaren åt monarkien.

Han hade fått följande ljusa infall:

— Denna kärra skulle vara till stor nytta på barrikaden.

Auvergnaren snarkade alltjämt.

Gavroche sköt försiktigt kärran bakåt och drog auvergnaren framåt vid fötterna; efter en minut låg denne, som ej låtit störa sig av något, utsträckt på gatan.

Kärran hade blivit tom.

Gavroche var van att alltid möta det oväntade och var därför försedd med allt. Han trevade i en av sina fickor och fann en bit papper och ett stycke rödkrita, som han knyckt från någon snickare.

Han skrev:

Franska republiken!

Mottagit en kärra.

Han undertecknade: Gavroche.

Sedan han gjort detta, stoppade han ned papperet i den alltjämt snarkande auvergnarens sammetsväst och fortsatte mot hallarna, skjutande framför sig kärran, som åstadkom ett triumferande oväsen.

Detta var farligt. Vid Kungliga tryckeriet

fanns det en postering. Gavroche hade glömt detta. Den utgjordes av förstädernas nationalgardister. Soldaterna började på att vakna, och en del huvuden höjdes från tältsängarna. Två lyktor krossades i följd, denna högt framskrålade visa, det var mycket för dessa fredliga gator, som önska gå till vila med solen och som så gärna tidigt taga på sig nattmössan. Sedan en timme åstadkom Gavroche i detta fredliga kvarter ett oväsen som en broms i en tom tunna. Befälhavande sergeanten lyssnade, väntade. Han var en försiktig man. Den vilda framfarten ökade de lyssnandes förväntningar, och detta bestämde sergeanten för en rekognoscering.

— Det är en hel liga! sade han, låtom oss gå försiktigt.

Det var uppenbart, att anarkiens drake hade lämnat sin håla och strövade omkring i kvarteret.

Sergeanten vågade sig utanför posteringen med smygande steg.

Plötsligt befann sig Gavroche med sin kärra, just, som han skulle vika in på Vieilles-Hudriettesgatan, ansikte mot ansikte med en uniform, en tschaká, en plym och ett gevär.

För andra gången hejdade han sig plötsligt.

— Jaså, sade han, är det Ordningsmakten. Goddag min herre.

Gavroche var aldrig häpen länge.

— Vart skall du ta vägen, slyngel? utropade sergeanten.

— Medborgare, sade Gavroche, jag har ännu icke kallat eder borgare. Varför förolämpar ni mig då?

— Vart skall du ta' vägen, skojare?

— Min herre, återtog Gavroche, ni var kanske i går en begåvad man, men det är ni icke nu.

— Jag frågar, vart du är på väg, din upptågsmakare?

Gavroche svarade: — Vad ni är artig! Det skulle man icke tro, när man ser hur gammal ni ser ut. Ni borde kunna sälja allt ert hår för hundra francs stycket. Då skulle ni tjäna femhundra francs.

— Vart skall du gå? din skurk!

Gavroche svarade:

— Det var fula ord! Nästa gång man ger sig i lag med er, är det bäst att man först torkar er om munnen.

Sergeanten fällde sin bajonett.

— Vill du säga mig, vart du är på väg, din usling?

— Herr general, sade Gavroche, jag söker en läkare för min hustru, som väntar ett barn.

— I gevär! ropade sergeanten. Att rädda sig genom det, som lett in i faran, det är de stora männens konst. Gavroche fattade läget med ett enda ögonkast. Kärran hade utsatt honom för denna fara. Kärran skulle rädda honom. Just när sergeanten skulle störta mot Gavroche, hade kärran förvandlats till ett kastvapen och störtade mot sergeanten, träffade honom i magen och fällde honom baklänges i gatan, under det att hans gevär gick av i luften.

Vid sergeantens rop hade männen i posteringen störtat fram huller om buller. Skottet bestämde dem för en salva på måfå, varpå de laddade om sina vapen och avsköto en ny salva.

Denna skjutning på måfå varade minst en kvart och dödade några fönsterrutor.

Emellertid hade Gavroche skyndsamt vänt om, stannat fem eller sex gator längre fram och andfådd lutat sig mot en trappa vid Enfants-Rougesgatan.

Han lyssnade. Sedan han hämtat andan några ögonblick, vände han sig mot det håll, där salvorna smattrade, förde vänstra handen till mössan och kastade den tre gånger framåt, under det att

han med högra handen gav sitt bakhuvud några slag, en gest, i vilken Paris' gatpojkar sammanpressat den franska ironien och som tydligen är mycket träffande, eftersom den håller sig kvar sedan ett halvt århundrade.

Hans glädje grumlades dock av eftertankens kranka blekhet.

— Ja, sade han, jag är utom mig av glädje, jag har tappat bort vägen och jag måste nu göra en stor krok. Måtte jag ändå komma fram i tid till barrikaden!

Sedan fortsatte han sin vandring.

Springande utropade han: Var var det jag slutade?

Han återtog sin visa, i det han dök in i mörkret:

Men det finns än Bastiljer tunga
Och jag vill ropa högt hallå,
Till de beskedliga massorna!
Vart gå de flickor unga,
Lon la!

Vem vill slå käglor här i klunga?
Gamla tiden fick avsked ta'
När det stora klotet drog' sta'!
Vart gå de flickor unga,
Lon la!

Gamla folk, din krycka slunga
Att de slå ned Tuilerierna,
Och monarkien i chapeau bas!
Vart gå de flickor unga,
Lon la!

Sämre port kan ingen kung ha,
Ned de föllo för kryckorna
Tionde Karl föll med — hurra!
Vart gå de flickor unga,
Lon la!

Posteringens angrepp hade icke blivit utan resultat. Kärran hade erövrats. Den berusade bäraren togs till fånga. Den förra sattes in i ett skjul, den senare ställdes senare inför krigsrätt. Regeringen gav vid detta tillfälle ett prov på sitt outtröttliga nit vid försvaret av samhällsordningen.

Gavroches äventyr minnes man ännu i Templekvarteret; det är ett bland de förfärligaste erinringarna bland de gamla borgarna i Marais och kallas i deras berättelser: Det nattliga angreppet på posteringen vid Kungliga tryckeriet.

JEAN VALJEAN.

FÖRSTA BOKEN.

Kriget mellan fyra murar.

I.

SCYLLA OCH CHARYBDIS ELLER FÖRSTÄDERNA SAINT-ANTOINE OCH TEMPLE.

De tvenne mest minnesvärda barrikader, vilka iakttagaren av samhällssjukdomarna hava att omnämna, tillhöra icke den tid, vari händelserna i denna bok utspela sig. Dessa två barrikader, båda symboliska, fastän på olika sätt, på ett rysansvärt samhällstillstånd, uppstego ur jorden vid det olycksbringande juniupproret år 1848, det största gatukrig, historien någonsin skådat.

Det händer någon gång att den stora, förtvivlade klass, som man brukar benämna med namnet pack, i sin ångest, sin modstulenhet, sin nöd, sitt elände, sin förpestade luft, sin okunnighet och sitt mörker, upphäver en protest, att den protesterar till och med mot principerna, till och med mot friheten, jämlikheten och broderligheten, till och med mot den allmänna rösträtten, till och med mot

republikens styrelsesätt och att pöbeln reser sig emot folket.

Tiggarna angripa den allmänna rätten; pöbelväldet reser sig emot folkväldet.

Dessa dagar äro hemska, emedan det alltid finnes någon liten tillstymmelse till rätt till och med i detta vanvett; det ligger självmord i en dylik tvekamp och orden tiggare, pack, pöbel, som äro skällsord, bevisa snarare felet hos dem som regera, än felet hos dem, som lida; snarare de privilegierades fel, än de vanlottades.

Vad oss beträffar, så uttala vi aldrig utan sorg och utan vördnad dessa ord, ty då filosofien undersöker de tilldragelser, med vilka de äro förbundna, träffar den ofta mycken storhet vid sidan av eländet. Athén var ett pöbelvälde; trashankarna ha skapat Holland, pöbeln har mer än en gång räddat Rom och packet följde Jesus Kristus.

Det finnes ingen tänkare, som ej någon gång betraktat det storartade, vilket existerar till och med inom de allra lägsta folkklasserna.

Det var utan tvivel på detta pack, på alla dessa fattiga stackare, på alla dessa lösdrivare, på alla dessa förtvivlade, från vilka så många apostlar och martyrer utgått, som den helige Hieronymus

tänkte, då han uttalade de mystiska orden: Fex urbis, lex orbis.

Förbittringen hos denna hop, vilken lider och blöder, dess vredesutbrott emot själva de principer, vilka utgöra dess liv, dess våldsdåd mot rätten äro folkets statsstreck och böra undertryckas. Den redlige mannen vågar sitt liv härför; av kärlek till denna hop strider han emot den. Men hur ursäktlig finner han den icke till och med i det ögonblick, då han förklarar den krig, och hur vördnadsvärd finner han den ej, under det han strider emot den! Det är under dessa sällsynta ögonblick, mitt under det man gör, vad man bör göra, som man känner någonting, vilket förbryllar en, och vilket nästan avhåller en från att gå längre; man står likväl fast, ty man måste det, men det tillfredsställda samvetet är sorgset och pliktuppfyllelsen sker med ett beklämt hjärta.

Junihändelserna 1848 stå likväl kvar såsom ett enstaka faktum, och det är nästan omöjligt att placera dem i historiens filosofi. Alla de ord, som vi nyss uttalat, ha ingen tillämpning, då det är frågan om detta utomordentliga uppror, i vilket man kände huru den heliga strävan efter arbete ropade efter sina rättigheter. Man måste bekämpa den; plikten bjöd detta, ty den angrep republiken. Vad

innebar egentligen juni 1848? En folkets revolution emot sig själv.

Där, varest man ännu icke förlorat saken ur sikte, finnes heller ingen avvikelse därifrån; tillåt oss därför att för ett ögonblick stanna och fästa läsarens uppmärksamhet på dessa två barrikader, absolut enastående i sitt slag, om vilka vi nyss talat, och vilka på ett alldeles särskilt sätt karaktäriserade detta uppror.

Den ena spärrade ingången till förstaden Saint-Antoine; den andra försvarade ingången till förstaden Temple; de, som en gång sett dessa två fruktansvärda mästerstycken resa sig under den strålande blå junihimlen, skola säkert aldrig glömma dem.

Barrikaden vid Saint-Antoine var jättelik; den var tre våningar hög och sjuhundra fot bred. Den avstängde förstadens vidsträckta mynning från det ena hörnet till det andra, det vill säga tre gator; genomskuren, vass, ojämn, naggad, stödd av stenhögar, vilka i sig själv voro bastioner, här och där utskjutande formliga bergsuddar och ägande ett kraftigt stöd i gatans båda hörnhus, reste den sig likt en cyclopisk stenmur i bakgrunden av detta förfärliga torg, vilket varit vittne till den 14 juli. Nitton andra barrikader reste sig i avsatser längre

in på gatorna i skuggan av denna huvudbarrikad. Vid dess blotta åsyn kände man, att det oerhörda lidandet inom denna förstad uppnått det yttersta ögonblick, då ångesten hotar att bliva en katastrof. Varav var denna barrikad gjord? Av tre instörtade sexvåningshus — med flit nedrivna, påstodo några — av raseriets alla påfund, menade andra. Den var en symbol för hatet; den var en bild av förstörelsen. Man kunde fråga: Vem har byggt den? Man kunde också säga: Vem har förstört detta? Det var den kokande vredens improvisation. Se här! Denna port, detta staket, detta tak, denna fönsterram, dessa sönderslagna tak, denna trasiga gryta! Giv hit alltsammans! Kasta alting! Vräk det tillhopa och rör tillsammans det! Det var ett gatstenarnas, tegelstenarnas, bjälkarnas, järnstängernas, trasornas, glasskärvornas, möbelspillrornas, lumpornas och förbannelsens samarbete. Det var på samma gång någonting stort och någonting oväsentligt. Det var avgrunden parodierad av virrvarret; det var massan bredvid atomen; ett stycke av en lösryckt vägg här, en sönderslagen skål där, och överallt mellan alla dessa spillror märktes en hotfull förbrödring. Sisypfos hade slungat dit sitt klippstycke och Job sin stenskärva. Allt detta utgjorde någonting för-

färligt. Det var ett tiggarnes Akropolis. Kullvräkta kärror utgjorde dess sluttning; tvärs över låg en stor vagn kastad med hjulaxeln vänd emot himlen; på toppen av den uppstaplade högen hade placerats en omnibus och det såg ut, som om uppföraren av denna massa, upprorets alluviala avlagring, framstod såsom ett Ossa på Pelion av alla revolutioner; såsom 1793 efter 89, såsom den nionde thermudo efter den 10 augusti den 18 brumaire efter den 21 januari, vendémiaire efter prairial, som 1848 efter 1830.

Platsen var värd denna utmärkelse; denna barrikad förtjänade att synas på det ställe, varifrån Bastiljen försvunnit. Om oceanen byggde upp dammar, så skulle de sett ut ungefär så här. Vågornas raseri avspeglade sig i denna oformliga byggnad. Vilken våg, massan! Men tyckte sig här se tumultet förstenat. Man tyckte sig över denna barrikad höra någonting, liknande ett svärmande från en ofantlig bikupa. Var det en stenhög? Var det en barrikad? Var det en fästning? Sinnesyran tycktes ha berört hela detta något med sina vingslag. Det fanns någonting kloakartat i denna redutt, någonting olympiskt i denna oreda. Man urskilde i detta virrvarr takåsar, delar av vindskupor med deras kulörta tapeter, hela fönster-

bågar med rutorna nedstuckna bland ruinerna, nedrivna skorstenar, skåp, bord, bänkar, allt huller om buller och tusentals andra föremål, vilket icke var annat än avskräde. Man skulle vilja kalla allt detta för ett folks trasa men en trasa av trä, järn, brons och sten, som förstaden Saint-Antoine med ett kraftigt tag sopat fram till sin port och bildat sin barrikad av. Block liknande stupstockar, träklossar, formade som galgar, och ur stenröset framskjutande hjul förlänade även denna anarkiens byggnad den dystra prägeln av alla de tortyrredskap, vilka både fordom och numera begagnats till folkens marterande. Barrikaden Saint-Antoine gjorde vapen av allt; allt det, som inbördeskriget kunde slunga i huvudet på samhället, utkom därifrån; det var icke en strid, det var en paroxysm; karbinerna, som försvarade denna redutt, utsände glasskärvor, benstycken, rockknappar, nattduksbordstrissor, vilka voro särdeles farliga, emedan de voro gjorda av koppar. Denna barrikad var fruktansvärd. Då och då uppsteg därifrån ett sorl, som höjde sig ända upp mot molnen, omöjligt att beskriva i vissa ögonblick; en hop strålande huvuden krönte dess topp; överallt såg man ett krälande; man såg ett virrvarr av bösspetsar, sablar, käppar, yxor och bajonetter;

en röd flagga vajade för vinden; man hörde kommandorop, stridssånger, trumvirvlar, kvinnornas snyftningar och tiggarnas dystra skratt. Den var ofantlig och levande; från den utgick ett sprakande och gnistrande, ungefär som när man stryker handen utefter ryggen på ett elektriskt djur. Upprorsandan lägrade sig över dess toppar, varifrån man hörde mullrandet av folkets röst, vilken liknar Guds röst; ett sällsamt majestät uppenbarade sig i denna jättelika stenmassa. Det var på en gång en skräphög och Sinai.

Som vi redan sagt, angrep den i revolutionens namn. Vad? Revolutionen. Denna barrikad, vilken stod där som en slumpens, oordningens, missförståndets och det okändas representant, hade emot sig konstituerade församlingen, folkets suveränitet, allmänna rösträtten, nationen, republiken; det var Carmagnolen utmanande marseillaisen.

En vanvettig, men hjältemodig utmaning, ty denna gamla förstad var en hjälte.

Förstaden och dess redutt understödde varandra. Förstaden skyddade sig med redutten, redutten med förstaden. Den vidsträckta barrikaden utbredde sig likt en brant havsstrand mot vilken till och med de i Afrika härdade generalernas krigs-

konst krossades. Dess hålor, utväxter och knölar hånskrattade under krutröken. Kartescherna försvunno i det oformliga, granaterna uppslukades och kulorna lyckades endast göra hålen ännu större; vad tjänade det egentligen till att skjuta på ett kaos. Regementena, vana vid krigets bistra allvar, beskådade med oroliga ögon denna vilddjursartade redutt, vilken efter borsten att döma liknade ett vildsvin och efter storleken att döma såg ut som ett berg.

En åttondedels mil därifrån, i hörnet av Templegatan, vilken mynnar ut i boulevarden strax intill vattentornet, märkte man, om man vågade sticka fram huvudet över den vinkel, som bildats av magasinet Dallemagnes utbyggda fönster, ett långt stycke därifrån på andra sidan om kanalen på den sluttande gatan, som leder till Belleville, på högsta punkten i backen, en egendomlig mur, vilken nästan nådde upp till husens andra våning, ett slags förbindelseled mellan husen till höger och husen till vänster; det tycktes som om gatan av sig själv här vikit om sin högsta mur och därigenom plötsligt bildat ett stängsel. Denna mur var byggd av gatstenar. Den var rak, korrekt, kall, regelrätt. Murbruk saknades utan tvivel liksom på vissa romerska murar, men dess oklanderliga arkitektur

förringades icke därav. Av dess höjd anade man dess djup. Överkanten var enligt matematikens regler avpassad efter basen. Man urskilde här och där på den gråaktiga ytan nästan osynliga skottgluggar, vilka liknade svarta trådar. Dessa skottgluggar voro skilda från varandra medels jämna mellanrum. Gatan var, så långt ögat kunde se, ödslig och tom. Alla fönster och alla portar voro stängda. I bakgrunden höjde sig denna barrikad, vilken gjorde gatan till en återvändsgränd; det var en orörlig och lugn mur; ingen människa syntes där; ingenting hördes; intet skrik, intet buller, intet andetag. Det var tyst som graven.

Den strålande junisolen lyste över denna gräsliga sak. Detta var barrikaden vid förstaden Temple.

När man nått fram till denna plats, och när man varseblev denna hemska uppenbarelse, var det omöjligt till och med för den djärvaste att icke bliva tankfull vid dess åsyn. Den var rak, jämn, symmetrisk. Den förde tanken på vetenskaplig beräkning och på mörker. Man kände, att uppföraren av denna barrikad var en matematiker eller ett spöke. Man betraktade den och man talade viskande om den.

Om någon person, soldat, officer eller folkre-

presentant då och då vågade passera den ödsliga gatan, hörde man strax ett vinande uppstiga från barrikaden, och den förbipasserande föll ned sårad eller död. Om han lyckades undgå faran, såg man en kula eller något slags skrot fastna i någon stängd fönsterlucka eller mellan stenarna i någon mur. Barrikadens män hade av två avhuggna gasrör, tilltäppta i ena ändan med grus och lera, förfärdigat ett par små kanoner. Intet onödigt slösande med ammunition. Nästan varje skott träffade. Här och där på gatorna påträffade man lik och blodpölar. Jag erinrar mig en vit fjäril, som flög fram och tillbaka på gatan. Sommaren förnekar sig icke. I trakten däromkring fann man massor av sårade i alla portgångar.

Man kände sig hotad av någon, som man icke såg, och kulorna tycktes ha fritt spelrum över hela gatan. Bakom den sluttning, som vid ingången till förstaden Temple bildats av kanalernas välvda bro, observerades soldaterna i anfallskolonnen, alivarliga och tankfulla, denna dystra barrikad, denna orörlighet, denna okänslighet, varifrån döden tycktes framtränga. Somliga lågo platt utefter marken och krypo på magen ända fram till brons krökning, noga givande akt på, att deras schakåer icke skulle förråda dem.

Den tappre överste Monteynard beundrade barrikaden med en rysning. Hur är den byggd? sade han till en representant. Icke en enda sten skjuter framför en annan. Den är jämn som porslin. I samma ögonblick kom en kula och krossade hederslegionens kors på hans bröst och han föll.

— De fega uslingarna! sade man. Varför visa de sig icke? Varför får man icke se dem? De våga icke! De gömma sig! Barrikaden i förstaden Temple, försvarad av åttio man och anfallen av tiotusen, höll stånd i tre dagar. Den fjärde dagen gjorde man som i Zaatcha och Constantine. Man bröt sig in i husen, tog sig väg över taken och intog barrikaden på så sätt. Icke en enda av de åttio "fega uslingarna" tänkte på att fly; alla blevo dödade med undantag av anföraren, Barthélemy, om vilken vi senare skola tala.

Barrikaden i Saint-Antoine var ett åskans dånande; barrikaden i Temple var tystnaden. Det var samma skillnad mellan dessa båda redutter, som mellan det fruktansvärda och det olycksbådande. Den ena liknade ett gap; den andra en mask.

Om man antager, att det dystra juniupproret var sammansatt av ett vredesutbrott och en gåta, kän-

de man bakom den första barrikaden draken och bakom den andra sfinxen.

Dessa båda fästningar hade blivit uppförda av två män, vilka hette, den ene Cournet, den andre Barthélemy. Cournet hade byggt Saint-Antoine-barrikaden; Barthélemy hade byggt barrikaden i förstaden Temple. Var och en av dessa barrikader gav en föreställning om den, som skapat dem.

Cournet var en storväxt man; han hade breda axlar, rött ansikte, starka nävar, ett modigt hjärta, lojalt sinne och en uppriktig, men förskräcklig blick. Djärv, energisk, lättretlig och häftig var han samtidigt den hjärtligaste av människor och den mest fruktansvärde bland krigare. Krig, strider och slagsmål voro hans största nöjen och försatte honom alltid i gott humör. Han hade varit sjöofficer och av hans åtbörder och röst att döma hade han utgått ifrån oceanen och stormen; till och med i striderna, där han var med, låg det något av orkan. Bortsett från snillet fanns det hos Cournet något som påminde om Danton liksom det, bortsett från det gudomliga, hos Danton fanns något som påminde om Herkules.

Barthélemy, mager, klen, blek och stillsam, var ett slags gamäng; han hade fått ett tragiskt öde. Han hade dödat en poliskonstapel, vilken givit ho-

nom en örfil. För denna sak kom han i fängelse; han var då sjutton år. När han lämnade fängelset, byggde han denna barrikad.

Av en olycklig slump sammanträffade dessa båda män senare i London, där Barthélemy dödade Cournet. Det var en hemsk duell. Någon tid senare blev Barthélemy gripen under ett av dessa hemlighetsfulla äventyr, i vilka passionen spelar in, katastrofer, i vilka den franska rättvisan alltid finner förmildrande omständigheter, men där den engelska lagen genast dömer till döden. Barthélemy blev hängd. Den dystra samhällsbyggnaden är så beskaffad, att tack vare det materiella eländet, tack vare det moraliska mörkret, en olycklig varelse, som är begåvad med ett särdeles gott, ja kanske briljant förstånd, börjar med fängelset i Frankrike och slutar med galgen i England. När omständigheterna så fordrade, hissade Barthélemy blott en fana; den svarta fanan.

II.

VAD ANNAT KAN MAN GÖRA I AVGRUNDEN ÄN TALA?

Sexton år betyda mycket för den underjordiska utvecklingen av upproren och man visste mera i juni 1848 än i juni 1832. Barrikaden vid Chanvreriegatan var endast en skiss, ett embargo, i jämförelse med de två jättestora barrikader, som vi nyss skildrat, men på sin tid var den fruktansvärd.

Under ledning av Enjolras, ty Marius hade ej längre ögon för något, hade upprorsmännen utnyttjat natten. Barrikaden hade ej blott åter satts i stånd. Barrikaden hade icke endast reparerats utan även utökats. Man hade höjt den två fot. Järnstänger neddrivna i gatstenarna sågo ut som lansar. Alla slags spillror, anbragta överallt, gjorde barrikaden ännu oåtkomligare. Den hade på ett klokt sätt förvandlats till en mur invändigt och ett snår utvändigt.

Man hade iordningställt trappan, som tillät för-

störarna att stiga upp på krönet, som vore det en fästningsmur.

Man hade även gjort i ordning barrikaden, röjt ut värdshussalen, förvandlat köket till sjukhus, förbundit alla sårade, samlat upp allt krut, som spillts ut på marken och borden, gjutit kulor, tillverkat patroner, lagat till charpi, delat ut de fallnas vapen, fejat upp inne i barrikaden och fört bort liken.

Man lade de döda i en hög vid Mondétourgatan, som man ännu behärskade. Stenläggningen var länge röd på detta ställe. Bland de döda fanns det fyra nationalgardister från förstäderna. Enjolras tog vara på deras uniformer.

Enjolras hade tillrått två timmars sömn. Ett råd av Enjolras var en order. Men endast tre eller fyra lydde den. Feuilly använde dessa två timmar till att anbringa följande inskription på den mur, som vette mot värdshuset:

LEVE FOLKEN.

Dessa två ord, urgrävda ur murbruket med en spik, voro ännu läsliga på denna mur år 1848.

De tre kvinnorna hade dragit fördel av natten för att på allvar försvinna, vilket kom upprorsmännen att känna sig bättre till mods.

De hade funnit möjlighet att fly till något närbeläget hus.

De flesta sårade kunde och ville fortsätta striden. På bårar, bildade av halm och några madrasser, lågo i det till sjukhus förvandlade köket fem svårt sårade, av vilka två voro municipalgardister. Dessa förbundos först.

I värdshussalen fanns endast Mabeuf under sitt svarta bårtäcke och Javert, bunden vid sin pelare.

— Detta är de dödas sal, sade Enjolras.

Mitten av denna sal upplystes av ett ljus; i bakgrunden sträckte sig Mabeufs bår vågrätt bakom pelaren, och man fick intrycket av ett stort kors av den upprätte Javert och den liggande Mabeuf.

Fastän genomborrad av kulorna hade omnibusens dragstång likväl förblivit stående upprätt, och man kunde på nytt fästa fanan därvid.

Enjolras, som hade den ledaregenskapen att alltid göra, vad som sades, fäste vid denna stång den döda gubbens av kulor genomborrade, blodiga rock.

Det var icke möjligt att förtära något. Det fanns varken bröd eller kött. Barrikadens femtio män hade under de sexton timmar, som de varit där, hastigt gjort slut på värdshusets sparsamma förråd. Vid ett visst ögonblick förvandlas varje

barrikad, som håller stånd, oundvikligen till Medusas flotta. Man var tvungen att svälta.

Det var under de första timmarna den spartanska dagen, den 6 juni, i barrikaden Saint-Merry; anföraren Jeanne svarade till upprorsmännen, vilka krävde bröd: Varför? Klockan är tre. Klockan fyra äro ni döda.

Eftersom man icke kunde äta, förbjöd Enjolras allt drickande av vin och ransonerade cognacen.

I källaren hade man funnit femton fulla och väl förseglade flaskor. Enjolras och Combeferre undersökte dem. När han gick upp, sade Combeferre:

— Det är kvarlevorna av fader Hucheloups gamla lager. Han började med att vara handlande.

— Det bör vara verkligt gott vin, påpekade Bossuet. Det är tur att Grantaire sover. Om han vore vaken, skulle det varit svårt att rädda dessa flaskor.

Oaktat allt motstånd förbjöd Enjolras även bruket av dessa femton flaskor, och för att ingen skulle röra dem och för att de desto mera skulle respekteras, lät han ställa dem under det bord, på vilket Mabeuf vilade.

Klockan två på morgonen höll man upprop. Besättningen var ännu trettiosju man.

Dagen började gry. Man hade just släckt facklan, som man åter ställt tillbaka på dess gamla plats. Det inre av barrikaden, som liknade en liten gård, genomskuren av gatan, låg helt i dunkel och liknade i denna förskräckande skymning däcket på ett övergivet fartyg. Försvararna kommo och gingo som svarta skuggor. Ovanför detta det förskräckande mörkrets hemvist skymtade man otydligt de stumma husen under det skorstenarna avtecknade sig mot himlen. Denna hade den vackra, obestämda färgskiftning, som kanske är vitt och kanske är blått. Fåglarna sjöngo av lycka. Det höga huset i barrikadens bakgrund upplystes av ett rödaktigt sken. I luckan i tredje våningen kom morgonbrisen håren att vaja på den döde mannens huvud.

— Jag är glad åt att man släckt facklan, sade Courfeyrac till Feuilly, jag var utledsen på att se, hur den fladdrade för vinden. Lågan såg ut som om den vore rädd, flammorna från facklor likna de fegas klokhet, de upplysa dåligt, emedan de darra.

Gryningen väckte människorna liksom fåglarna och alla talade eller sjöngo.

När Joly såg en katt promenera på en takränna, gjorde han följande iakttagelse:

— Vad är katten? utropade han. En rättelse. Sedan den gode Guden skapat råttan, sade han: Nu har jag bestämt gjort en dumhet. Och därpå skapade han katten. Katten korrigerar misstaget med råttan. Råttan och katten, det är första och andra korrekturet på skapelsen.

Omgiven av studenter och arbetare talade Combeferre om de döda, om Jean Prouvaire, Baherel, Mabeuf och till och med om Le Cabus samt om Enjolras' stränga dysterhet. Han sade: Harmodius och Aristogiton Brutus, Chereas, Stephanus, Cromwell, Charlotte Corday, Sand, alla ha de haft sina ögonblick av ångest och ängslan. Vårt hjärta är så darrande och det mänskliga livet ett sådant mysterium, att vid ett mord, till och med om det sker för frihetens skull, om ett sådant dödande finnes, samvetskvalen över att hava dödat en människa överstiger glädjen av att tjäna mänskligheten. Så underbara äro ordens vägar att en minut senare, med anledning av Jean Prouvaires visor, Combeferre jämförde med varandra översättarna av Vergilius' Georgica, Raux med Cournand och Cournand med Delille, påpekade de ställen, som översatts av Malfilâtre, särskilt när det gällde un-

derverken vid Cesars död; vid nämnandet av ordet Cesar återkom samtalet till Brutus.

— Cesar, sade Combeferre, föll rätvist, Cicero har varit sträng mot Cesar och med fog. Denna stränghet är icke en smädesskrift; när Zoilus smädade Homeros, när Mævius skändade Vergilius, när Visé förolämpade Molière, när Pope förolämpade Shakespeare, när Fréron förolämpade Voltaire, så följde de endast avundsjukans och hatets gamla lag; snillena draga alltid till sig förolämpningar, och de stora männen äro alltid mest utsatta för förtal. Men det är skillnad mellan Zoilus och Cicero. Cicero är en domare i tankens värld liksom Brutus i värjans. För min del gillar jag icke denna senare rättvisa, men forntiden gjorde det. Cesar, som icke lät Rubecon hejda sig, utdelade, som om han ägde rätt därtill, de värdigheter, vilka skulle bortgivas av folket, reste sig icke vid senatens inträde och uppförde sig, som Eutropus säger, såsom en konung och stundom som en tyrann. Han var en stor man; så mycket sämre eller så mycket bättre, lärdomen är så mycket större. Jag bekymrar mig lika litet om hans tjugotre sår som spottfläcken på Kristi panna. Cesar stacks ihjäl av senatorerna, Kristus örfilades av soldaterna.

Bossuet, som på en hög av gatsten höjde sig

över de samtalande, utropade med karbinen i handen:

— O, Kydathenaion, o Myrrhinous, o Probalynthos, o Aiantis' hebag! Vem låter mig uttala Homerus' versar, som om jag vore en grek från Laurium eller Edapteon.

III.

LJUS OCH MÖRKER.

Enjolras hade gjort en rekognocseringstur. Han hade lämnat barrikaden längs Mondétourgatan smygande sig längs husen.

Låtom oss genast säga, att upprorsmännen voro hoppfulla. Det sätt, varpå de slagit tillbaka angreppet under natten, läto dem nästan på förhand förakta det kommande angreppet under dagen. De väntade och smålogo. De tvivlade lika litet på sin framgång som på sin sak. Dessutom skulle de säkerligen erhålla hjälp. De räknade därmed. Med den lätthet att förutse seger, som är en styrka hos den franske kämpen, indelade de dagen i trenne delar: Klockan sex på morgonen skulle ett regemente tvingas att draga sig tillbaka; vid middagen skulle hela Paris vara i uppror; vid solnedgången skulle revolutionen vara en verklighet.

Man hörde stormklockan från Saint-Merry, som icke hade varit tyst ett ögonblick sedan gårdagen, ett bevis på att den andra barrikaden, den stora,

den som stod under befäl av Jeanne, alltjämt icke var erövrad.

Dessa hoppfulla tankar växlades mellan de olika grupperna under på en gång glättiga och fruktansvärda viskningar, vilka påminde om surrandet i en kupa med retade bin.

Enjolras visade sig åter. Han återvände från sin dystra vandring i det omgivande mörkret. Han lyssnade ett ögonblick till all denna glädje med korsade armar. Han såg fullständigt utvilad ut i gryningens bleka dager. Han sade:

— Alla trupper i Paris äro i elden. En tredjedel av dem ägna sig åt vår barrikad. Dessutom finnas här nationalgardisterna. Jag har känt igen femte regementets tschakåer och det sjättes fanor. Vi komma att angripas om en timma. Vad folket beträffar, så jäste det i går men rör sig icke i dag. Vi ha intet att vänta, intet att hoppas på. Vi äro lämnade åt oss själva.

Dessa ord föllo på de surrande grupperna och verkade på dem som slagregnets första droppar på en bisvärm. Alla tystnade. Ett ögonblick rådde en namnlös ångest och tystnad, under vilken man tyckte sig höra dödens vingslag.

Detta ögonblick blev kort.

Mitt från en av de mörka grupperna ropade en röst till Enjolras:

— Må vara! Låt oss göra barrikaden sju eller åtta meter hög och hålla oss fast inom den. Medborgare, låt oss protestera med våra döda kroppar, låt oss visa, att om folket överger republikanerna, så överger republikanerna likväl icke folket.

Dessa ord befriade allas tankar från den egna oron. Ett hänfört bifall mötte dem.

Man vet icke namnet på den man, som talade så; det var en okänd blusman, en glömd hjälte, en av de stora okända, vilka alltid återfinnas under mänsklighetens kriser och de samhälleliga födslovåndorna och som i det rätta ögonblicket på ett överlägset sätt säga det avgörande ordet och sedan försvinna i mörkret efter att en sekund och som i blixtljus ha representerat folket och Gud.

Detta orygglige beslut låg så att säga i luften den 6 juni 1832; nästan vid samma tid fällde upprorsmännen följande av historien bevarade ord i barrikaden vid Saint-Merry:

— Det betyder intet, om man kommer oss till hjälp eller icke! Låt oss strida till sista man.

Fastän skilda åt stodo dock, som man ser av detta, de båda barrikaderna i förbindelse med varandra.

IV.

FEM MINDRE OCH EN MERA.

Sedan den okände, som föreslagit "de döda kropparnas protest", hade talat och uttryckt allas tanke, hördes ett egendomligt och fruktansvärt rop, fruktansvärt på grund av sin innebörd och triumferande i sitt tonfall:

— Leve döden! Låtom oss alla stanna här.

— Varför alla? sade Enjolras.

— Alla! Alla!

Enjolras återtog:

— Ställningen är god och barrikaden är stark. Det räcker med trettio man. Varför skall man då offra fyrtio?

De svarade:

— Emedan det icke finns någon, som vill gå härifrån.

— Medborgare, ropade Enjolras, och i hans röst hördes nästan något som liknade vrede, republiken har icke tillräckligt många män för att kasta bort dem i onödan. Det vore slöseri att stanna endast för ärans skull. Om det för några

finnes en plikt att gå härifrån, så bör denna plikt fyllas liksom alla andra.

Enjolras, en principernas man, hade över sina anhängare den oinskränkta makt, som utgår från det absoluta. Men hur stor denna makt än var, knotade man dock inför detta.

Ledare ända ut i fingerspetsarna fasthöll Enjolras likväl vid sitt beslut. Han fortsatte stolt:

— Må de, vilka frukta att icke vara mer än trettio, säga detta!

Knotet fördubblades.

— Dessutom, inföll en röst, är det lätt att säga, att man skall gå sin väg. Barrikaden är omringad.

— Icke åt hallarna till, sade Enjolras. Mondétourgatan är fri och genom Prêcheursgatan kommer man in på Innocentstorget.

— Och när man kommit fram dit, sade en annan röst, blir man tagen till fånga. Där träffar man på något högkvarter. De få se en man i blus och mössa. Varifrån kommer du? Du har varit med på barrikaden! De titta på händerna. De lukta krut. Skjut honom!

Utan att svara lade Enjolras handen på Combeferres axel och båda gingo in i värdshussalen.

Ett ögonblick senare lämnade de den. Enjolras

bar de fyra uniformer, som han lagt beslag på tidigare. Combeferre gick bakom honom och bar munderingarna och tschakåerna.

— Med denna uniform, sade Enjolras, kan man blanda sig med angriparna och komma undan. Det räcker alltid för fyra.

Han kastade på marken de fyra uniformerna.

Icke en rörelse förmärktes bland de stoiska åhörarna. Comebeferre tog ordet.

— Man måste dock ha en smula medlidande. Vet ni, vad det gäller? Det gäller kvinnorna. Finns det kvinnor, ja eller nej? Finns det barn, ja eller nej? Finns det, ja eller nej, mödrar, vilka sätta vaggorna i rörelse och ha en skara små omkring sig? Må den av er, som aldrig insupit modersmjölken, höja handen! Ni vilja låta döda er, liksom jag, som talar till er, men jag vill icke se kring mig spökbilderna av kvinnor, vilka sträcka ut armarna efter mig. Det går an att dö, men man skall ej låta andra dö oförskylt. Sådana självmord som dem, vilka här komma att äga rum, äro storslagna, men ett självmord får icke skada andra och så snart det även träffar våra närmaste, kallas det för mord. Tänk på de små ljuslockiga huvudena och de gråa håren. Alldeles nyss sade Enjolras till mig, att han i hörnet av Cygnegatan sett ett upplyst fönster i

femte våningen och bakom rutan skuggan av en gammal kvinna, som såg ut som hon tillbragt hela natten i orolig väntan. Kanske är denna kvinna mor till en av oss? Må denne son avlägsna sig och skynda sig att säga till sin mor: "Här är jag, mor!" Denne man kan vara lugn. Hans verk skall utföras under andra förhållanden. När man underhåller sina anhöriga med sitt arbete, har man icke rätt att offra sig. Det är att desertera från sin familj. Och de, som äga döttrar eller systrar! Tänka ni på dem? Ni låta döda er, men vad sker i morgon? De unga flickorna ha intet bröd och detta är fruktansvärt. Mannen tiger och kvinnan säljer vad som finns! Dessa hänförande, behagfulla och milda varelser, som bära blomsterprydda hattar, som sjunga, prata, fylla huset med sina behag, som äro som en levande parfym, som bevisar tillvaron av änglar i himlen, denna Jeanne, denna Lisa, denna Mimi, dessa beundransvärda varelser, vilka äro vår välsignelse och vår stolthet, skola de verkligen lida hunger? Vad vill ni jag skall säga? Det är en auktion på levande människor och det är icke med era spöklika händer som ni kunna hindra dem från att lida nöd! Tänk på gatan, där de grant utstyrda kvinnorna ställa ut sina behag i smutsen! Dessa kvinnor ha även de en gång varit rena. Ni, som ha

systrar, tänk på dem! Nöden, prostitutionen, poliserna, spinnhuset, skola dessa beundransvärda flickor råka ut för allt detta? Och ni skola låta döda er! Men det har ännu icke skett. Ni ha velat befria folket från kungadömet och ni lämna era döttrar i polisens händer. Mina vänner, ni måste hysa medlidande! Kvinnorna, de olyckliga kvinnorna, tänka icke mycket på sådana ting. Man litar på att kvinnorna icke ha erhållit samma uppfostran som männen, man hindrar dem från att läsa, man hindrar dem från att tänka, man hindrar dem från att syssla med politik; skola ni kunna hindra dem från att i kväll gå till bårhuset för att återfinna era lik? Det är nödvändigt att de, som äga familjer, äro goda barn, ta oss i handen och gå härifrån för att låta oss ensamma sköta om denna sak. Jag vet visserligen, att man måste vara modig, för att lämna denna plats, men även om det är svårt, så är det dock en god gärning. Man säger: "Jag har ett gevär, jag befinner mig på barrikaden, så mycket värre, men jag stannar här." Det är så lätt att säga så mycket värre. Men, mina vänner, det finnes en morgondag, som icke ni, men era familjer, skola uppleva. Vilka lidanden! Tänk på detta vackra barn med kinder som en äppleblomma, som pratar och skrattar. Vet ni, vad

ni lämna? Jag har sett ett sådant barn, som icke var högre än så. Fadern var död. Fattiga människor hade tagit upp det av barmhärtighet, men de hade icke nog bröd för sig själva. Barnet var alltid hungrigt. Det var vinter, det grät icke; man såg det gå nära eldstaden, där det aldrig brann någon eld. Det andades med svårighet, ansiktet var likblekt och benen svullna. Det sade ingenting, det svarade icke, när man talade till det, det var som en död varelse. Man förde det till Neckersjukhuset för att dö och där såg jag det. Om det finns några fäder bland er, fäder, vilka ha den lyckan att på söndagarna gå ut med en liten kraftig barnhand i sin egen, må varje sådan far tänka sig, att detta barn, som jag talade om, är hans eget. Denna stackars varelse står framför mig, liggande naken på anatomisalens bord med revbenen nästan utanför huden. Man hade funnit lera i hans mage. Det fanns aska mellan hans tänder. Låt vårt samvete och vårt hjärta tala! Forskarna ha fastslagit, att dödligheten bland de föräldralösa barnen är femtiofem per hundra. Jag upprepar det, det rör sig om kvinnorna, om mödrarna, om de unga flickorna och om barnen. Vem är det, som talar om er själva? Vi veta väl, vad vi gå för, och att ni naturligtvis äro tappra och att ni med glädje vilja

offra era liv för den stora saken; vi veta väl, att ni känna er utvalda till att på ett storslaget sätt dö för det allmänna bästa och att var och en av er har sin del i den stora triumfen. Nåväl! Men ni kan icke stå ensamma här i världen. Det finns andra människor, som ni måste tänka på; man får icke vara självisk.

Alla sänkte dystert huvudena.

Vilka egendomliga motsägelser finner man icke i människohjärtat under de mest avgörande och storslagna ögonblick! Combeferre, som talade på detta vis, var icke föräldralös. Han erinrade sig andras mödrar och glömde sin egen. Han ville låta döda sig. Han var "självisk".

Marius var utsvulten, feberaktig, förtvivlad, den dystraste bland dessa skeppsbrutna; fylld av våldsamma rörelser kände han slutet nalkas och hade allt mera försjunkit i den visionära dvala, som alltid går före den frivilligt valda döden. En fysiolog skulle hos honom kunnat studera de ökade tecknen på den feberaktiga absorption, som är känd och beskriven av vetenskapen, och som står i samma förhållande till lidandet, som vällusten till nöjet. Även förtvivlan har sin extas. Marius hade nått detta stadium. Han såg alltså som en utomstående, vad som hände framför hans ögon, han upp-

fattade helheten, men icke enskildheterna, han såg kommande och gående som genom en dimma. Han hörde röster tala som från en avgrund.

Men detta satte hans känslor i rörelse. I det som tilldrog sig fanns det en sak, som väckte honom. Han hade blott en enda tanke: att dö, och han ville icke undandraga sig döden, men i sin dystra dvala erinrade han sig. att det likväl icke var förbjudet att rädda någon annan.

Han började tala:

— Enjolras och Combeferre ha rätt, sade han. Inga överflödiga offer. Jag instämmer med dem och vi måste skynda. Combeferre har sagt det avgörande ordet. Det finns bland er några, som äga familjer, mödrar, systrar, hustrur och barn. Må dessa lämna leden.

Ingen rörde sig.

— De gifta männen och familjeförsörjarna skola träda fram! upprepade Marius.

Hans auktoritet var stor. Enjolras var visserligen den, som lett uppförandet av barrikaden, men Marius hade räddat den.

— Jag befaller det! ropade Enjolras.

— Jag ber er därom, sade Marius.

Rörda av Combeferres ord, osäkra genom En-

jolras order, gripna av Marius bön, började dessa hjältemodiga män att förråda varandra.

— Det är sant, sade en ung man till en äldre. Du är familjefar. Du bör gå!

— Snarare du, svarade mannen, du har två systrar att underhålla.

En oerhörd tävlan rådde. Det gällde att icke bli sist, när det gällde att gå genom dödsrikets portar.

— Skynda på, sade Courfeyrac, om en kvart är det för sent.

— Medborgare, fortsatte Enjolras, här råder republiken och den allmänna rösträtten. Utväljen själva dem, vilka böra gå.

Man lydde. Efter några minuter hade man enhälligt utvalt fem män, vilka lämnade leden.

— De äro fem! utropade Marius. Det fanns endast fyra uniformer.

— Nåväl, svarade de fyra, en av oss måste stanna.

En ädelmodig tvist utspann sig.

— Du har en hustru, som älskar dig.

— Du har en gammal mor.

— Du har varken far eller mor, men vad skall det bli av dina tre små bröder?

— Du är far till fem barn.

— Du har rätt att leva. Du är endast sjutton år och är alltför ung för att dö.

Dessa revolutionens stora barrikader voro mötesplatser för hjältar. Det otroliga blev här självfallet. Dessa män förvånade sig icke över varandra.

— Avgör saken hastigt, upprepade Courfeyrac.

Man ropade till Marius:

— Utse, den, som bör stanna kvar.

— Ja, sade de fem, välj! Vi skola lyda.

Marius trodde icke, att han mera var mottaglig för någon sinnesrörelse. Men denna tanke att utvälja en man till döden kom allt hans blod att rusa mot hjärtat. Om det varit möjligt, skulle han blivit ännu blekare.

Han närmade sig de fem, vilka smålogo mot honom och vilka alla hade den glans i ögonen, som måste ha funnits hos kämparna vid Thermopyle. Alla ropade:

— Välj mig!

Halft bedövad räknade Marius dem. De voro fortfarande fem! Hans blick föll på de fyra uniformerna.

I detta ögonblick föll en femte uniform som från himlen ned bredvid de fyra andra.

Den femte mannen var räddad.

Marius lyfte ögonen och igenkände herr Fauchelevent.

Jean Valjean hade just trängt in i barrikaden.

Vare sig det berodde på de upplysningar han erhållit, på slumpen eller på instinkten, så hade han likväl tagit sig fram genom Mondetourgatan. Tack vare sin uniform hade han icke hindrats.

Den vaktpost, som av upprorsmännen utsatts i Mondétourgatan, hade icke brytt sig om att anmäla ankomsten av en enstaka nationalgardist utan sagt sig, att det antingen var en förstärkning eller i värsta fall en fånge. Stunden var alltför allvarlig för att vaktposten för en sådan sak skulle lämna sin plats.

I det ögonblick, då Jean Valjean trädde in i barrikaden, hade ingen lagt märke till honom, emedan allas ögon voro riktade mot de fem utvalda och de fyra uniformerna. Jean Valjean hade hört och sett allt och obemärkt hade han tagit av sig sin uniform och kastat den till de övriga. Alla grepos av ett obeskrivligt känslorus.

— Vem är denne man? frågade Bossuet.

— Det är, svarade Combeferre, en man, som räddat andra.

Marius tillade med allvarlig röst:

— Jag känner honom.

Denna borgen var tillräcklig för alla.

Enjolras vände sig mot Jean Valjean.

— Välkommen, medborgare!

Han tillade:

— Ni vet, att detta är döden.

Utan att svara hjälpte Jean Valjean den revolutionär, vars liv han nu räddade, att ikläda sig uniformen.

V.

VAD MAN SÅG FRÅN BARRIKADEN.

Den situation, vilken alla på denna ödesdigra plats och denna skickelsedigra stund befunno sig i, liksom sammanfattades i det djupa svårmod, som behärskade Enjolras.

Enjolras personifierade revolutionen, men dock icke i högre grad än som är möjligt för det absoluta. Han var alltför mycket släkt med Saint-Just och för litet med Anacharsis Clootz; men i sällskapet A. B. C:s vänner hade han smittats av Combeferres idéer, och sedan någon tid tillbaka hade han övergivit de snäva principerna och fattat framåtskridandet i hela dess utsträckning; han hade nått så långt, att han anade i en storslagen dröm den stora franska republikens förvandling till en hela mänsklighetens.

Vad medlen beträffa, så godtog han våldet, när läget så krävde, och han tillhörde den stora och fruktansvärda skara, som kan sammanfattas i ordet 1793.

Enjolras stod på barrikadens trappa med ena

armbågen stödd mot sin karbins pipa. Han tänkte. Ibland spratt han till liksom inför en kall vindpust. De platser, där döden vistas, ha stundom samma verkningar som dunsterna från Sibyllans grotta. Hans ögon upplystes av en väntans inre eld. Plötsligt höjde han huvudet, hans blonda hår svallade ned bakom honom som en gloria eller som manen på ett retat lejon. Enjolras utropade:

— Medborgare, tänken eder framtiden! Städernas gator fyllda av ljus, gröna löv vid portarna, folken förbrödrade, människorna rättvisa, åldringarna välsignande barnen, det förgångna älskande det närvarande, tankefrihet, trosfrihet, inga skymmande hinder mellan Gud och människan, ett altare, som utgöres av mänsklighetens samvete, intet hat, handens och andens broderskap. Allmänna omdömet som både straff och belöning. Arbete åt alla, rättvisa åt alla. Frid överallt, intet utgjutet blod, inga krig och lyckliga mödrar! Att betvinga materien är det första steget, att förverkliga idealet det andra; erinren eder vilka framsteg som redan ägt rum! Fordom sågo människorna med fruktan framför sig den över vattnet blåsande hydran, den eldspyende draken, luftens vidunder med vingar som en örn och

klor som en tiger, förskräckliga djur, vilka voro starkare än människan. Men människan har lagt ut sina snaror, snaror, vilka invigts av förnuftet och slutat med att vinna övertaget.

Vi ha tämjt hydran och den kallas nu för ångbåt, vi ha tämjt draken och den kallas lokomotiv, vi hålla på att tämja luftens vidunder och kalla det nu ballong. Den dag. då detta Prometheusarbete är avslutat och människan för alltid har böjt under sin vilja antikens tredubbla Chimera, hydran, draken och gripen, kommer den att vara herre över vattnet, elden och luften och skall för världens övriga varelser vara detsamma, som forntidens gudar voro för människan. Mod! Framåt! Vart gå vi, medborgare? Mot en styrelse, som skapas av vetenskapen efter förhållandenas naturliga utveckling till den offentliga makten, mot den naturliga lagen. Vi äro på väg mot folkens enhet och skola med säkerhet även uppnå människornas.

Det skall icke längre finnas några parasiter och ingen vidskepelse. Verkligheten skall syras av det sanna. Civilisationen skall fälla sina domslut över Europa och senare över kontinenterna. Något dylikt har redan funnits. Amfictyonerna sammanträdde två gånger om året, ena gången

i Delfi, gudarnas plats, andra gången i Thermopyle, hjältarnas plats. Men Europa, ja hela världen, skall få sina amfictyoner. Frankrike bär i sitt sköte denna glänsande framtid. Detta är adertonhundratalets verk, det, som påbörjades av Grekland, är värdigt att avslutas av Frankrike. Lyssna till mig, Feuilly, du duktige arbetare, du folkets man. Jag hyser vördnad för dig. Du ser framtiden i klara linjer och du har rätt. Du hade varken fader eller moder, men du har gjort mänskligheten till din mor och rättvisan till din fader. Du skall dö här, vilket är detsamma som att du skall segra.

Medborgare, vad som än må ske i dag så ha vi dock skapat en revolution, antingen detta blir genom vår seger eller vårt nederlag. Liksom eldsvådor upplysa en hel stad, upplysa revolutioner hela mänskligheten. Vilken revolution ha vi skapat? Jag har just sagt det, sanningens revolution. I politiskt hänseende finnes det endast en enda princip: Människans herravälde över sig själv. . Detta herravälde över sig själv kallas Frihet.

Där två eller flera av dessa makter förena sig, börjar staten. Men i denna förening finnes intet avstående från den egna friheten. Varje individ

avstår en viss del av sin egen frihet för att skapa den gemensamma rättvisan. Den mängd, som avstås, är lika för alla. Denna likhet skapar vad som vi plägar kalla Jämlikhet. Den allmänna rättvisan är intet annat än det skydd, som ägnas den enskildes rätt av alla de övriga. Detta skydd åt alla kallas för Broderskap. Knutpunkten för alla dessa makter är samhället. Några kalla denna förening för Samhällskontraktet. Vilket också är riktigt. Låtom oss förstå vad som menas med jämlikhet; om friheten är spetsen, är jämlikheten basen i samhället. Jämlikheten, medborgare, är icke en jämnhög växtlighet, icke en samling av stora strån och små ekar, icke en samling av skvallrande, avundsjuka varelser utan i borgerligt hänseende möjligheten för alla förmågor att starta från samma punkt; i politiskt avseende innebär den, att allas röster väga lika mycket, i religiöst, att alla samveten äga samma rätt.

Jämlikheten har ett organ: Den obligatoriska och kostnadsfria undervisningen. Rätten till kunskap om alfabetet är den första graden. Den grundläggande undervisningen, påtvungen alla, den fortsatte, erbjuden alla, detta bör vara lagen. Endast genom gemensamma och lika skolor kan

ett samhälle i jämlikhetens tecken skapas. Vi behöva upplysning! Ljus! Allt kommer från ljuset och återvänder dit. Medborgare, adertonhundratalet är stort, men nästa sekel skall bli lyckligt! Det skall icke längre bli som i gamla tider. Man kommer ej som nu att behöva frukta för erövrare, invasioner, tävlan mellan beväpnade nationer, omvälvningar i civilisationen, skapade av konungarnas giftermål, uppkomsten av ärftliga tyrannier, en delning av folken genom kongresser, staters sönderfallande genom utslocknandet av en regerande ätt, strider mellan två trosbekännelser, vilka likna tvenne bockar, stångande varandra i mörkret på evighetens bro; vi skola då ej längre behöva frukta för hungersnöd, skövlingar, prostitution, beroende på nöd och elände, brinnande bål, blottade svärd, krig och alla de slumpens stråtrövarbragder, som nu äga rum.

Man skall bli lycklig. Människosläktet skall fylla sin uppgift liksom jordklotet fyller sin och det skall åter råda harmoni mellan själen och stjärnan. Själen kommer att gravitera runt sanningen som stjärnan kring solen. Mina vänner, denna timma är dyster, men det är endast genom sådana stunder, vi kunna förvärva framtiden.

En revolution är en tullavgift, en bropenning.

Ja, människosläktet skall befrias, höjas och trösta! Vi på denna barrikad försäkra detta. Varifrån skulle kärlekens röst komma om icke från det högsta offer? Mina bröder, detta är platsen för dem som tänka och dem som lida; denna barrikad har gjorts varken av gatstenar eller bjälkar eller skrot, den har gjorts av tvenne ting, tankar och lidanden. Eländet möter här idealet. Dagen omfamnar natten och säger: "Jag skall dö med dig och du skall födas på nytt med mig." Föreningen av lidanden skapar tron. Bröder! Den som dör här, dör i ljuset från framtiden och vi skola ingå i graven kringstrålade av en gloria.

Enjolras hejdade sig snarare än tystnade, hans läppar rördes fortfarande, som om han fortsatte att tala för sig själv, vilket gjorde, att de uppmärksamma åhörarna alltjämt betraktade honom för att uppfatta vad han sade. Det hördes inga bifallsrop, men man viskade länge man och man emellan.

VI.

MARIUS DYSTER, JAVERT LAKONISK.

Låtom oss omtala, vad som försiggick i Marius inre.

Man vet, hurudant hans sinnestillstånd var. Vi ha redan omtalat, att allt tedde sig för honom som en vision. Hans förmåga att uppfatta var icke längre klar. Vi upprepa ännu en gång, att Marius stod liksom i skuggan av de mäktiga vingar, vilka utbreda sig över de döende. Han kände som hade han stigit ned i graven och det föreföll honom, som vore han redan på andra sidan muren; det var med en döds ögon han beskådade alla levande varelser omkring sig.

Hur hade herr Fauchelevent kommit dit? Varför var han där? Vad hade han där att göra? Marius frågade sig icke allt detta. För övrigt medför vår förtvivlan den ganska egendomliga föreställningen, att vi tro, att den även synes omfatta alla andra eller alla dem, som omge oss; han fann det helt naturligt att hela världen kommit dit för att dö.

Endast på Cosette tänkte han med ett beklämt hjärta. För resten talade Fauchelevent icke med honom, betraktade honom aldrig och tycktes inte ens ha hört honom, när han höjde rösten för att säga: "Jag känner honom".

Vad Marius beträffar så tillfredsställde honom herr Fauchelevents hållning, eller rättare sagt, om man nu får begagna ett sådant uttryck för dylika känslor, den roade honom. Han hade alltid känt det som en absolut omöjlighet att tilltala denne gåtlike man, vilken på en gång föreföll honom tvetydig och imponerande. Dessutom hade han icke sett honom sedan en längre tid tillbaka och för en natur, så blyg och tillbakadragen som Marius, ökade detta omöjligheten av ett närmande.

De fem utvalda männen lämnade barrikaden genom Mondétourgatan; de liknade nationalgardister. En av dem gick bort gråtande. Innan de avlägsnade sig, omfamnade de dem, som stannade kvar.

Då de fem till livet återskänkta männen gått, tänkte Enjolras på de till döden dömde. Han gick in i bottensalen. Javert, alltjämt fastbunden vid stolpen, syntes tänka.

— Vill du ha någonting? frågade Enjolras.

Javert svarade:

— När tänker du döda mig?

— Vänta. För ögonblicket ha vi användning för alla våra patroner.

— Så ge mig då någonting att dricka.

Enjolras gav honom ett glas vatten, och, eftersom Javert var bunden, hjälpte han honom att dricka.

— Är det allt du önskar? återtog Enjolras.

— Jag far illa av att stå vid denna stolpe, svarade Javert. Det är icke vidare hyggligt av er att låta mig stå kvar här hela natten. Bind mig hur ni vill, men låt mig få ligga på ett bord som den andre.

Och med en rörelse på huvudet visade han på Mabeufs lik.

Som man kanske erinrar sig, stod ett långt bord i salens bortre ända; man hade använt det, när man stöpte kulor och gjorde patroner. Alla patroner voro nu färdiga, och således var detta ledigt.

På order av Enjolras löste nu fyra upprorsmän Javert från stolpen. Under det detta utfördes, höll en femte en bajonett mot hans bröst. Man lät honom fortfarande ha händerna bundna bakom ryggen och hans fötter omvirades med ett smalt men starkt snöre, fastgjort på så sätt, att fången kunde tillåtas att taga ungefär femton tum långa steg,

alldeles som de, vilka gå att bestiga schavotten. Man lät honom på detta vis gå fram till det tomma bordet, där han placerades och fastgjordes. Ehuru han redan var bunden på ett sätt, som omöjliggjorde varje rymningsförsök, fäste man dock för säkerhets skull ännu ett rep, vilket utgick ifrån en lina, kring hans hals. Detta nya rep utgick från nacken, delade sig över magen och efter att ha blivit virat mellan benen, sammanbands det vid händerna.

Under det Javert på så sätt blev bunden, iakttogs han med stor uppmärksamhet av en man, vilken stod i dörröppningen. Javert såg skuggan av denna man; han vände på huvudet, höjde blicken och igenkände Jean Valjean. Han spratt icke till, han endast sänkte sina ögonlock helt lugnt och inskränkte sig till att säga:

— Det är helt naturligt.

VII.

SITUATIONEN FÖRSVÅRAS.

Det dagades allt mer, men varken fönster eller portar öppnades; det var morgonrodnad men intet uppvaknande. Yttersta ändan av Chanvreriegatan mitt emot barrikaden, hade, som vi redan omtalat, blivit utrymd av trupperna; den föreföll tom och olycksbådande lugn. Saint-Denisgatan var stum som sfinxgången vid Thèbe. Icke en levande varelse syntes till på gatorna, vilka allt mera fylldes av solljus. Ingenting är hemskare än denna strålande klarhet på fullkomligt öde och tomma gator Man såg ingenting, men man hörde. Man kunde på avstånd uppfatta ett oförklarligt ljud. Man kunde förstå, att det kritiska ögonblicket närmade sig. Alldeles som aftonen förut drogo sig portvakterna tillbaka; denna gång alla.

Barrikaden var nu mycket starkare än den varit under första anfallet. Sedan de fem avlägsnat sig hade man höjt den ytterligare.

På inrådan av den skiltvakt, vilken bevakade si-

dan vettande mot hallarna, fattade Enjolras ett allvarligt beslut. Han fruktade en överrumpling bakifrån och därför lät han barrikadera lilla Mondétourgatan, som hittills varit fri. För detta ändamål uppbröts stenläggningen utanför ytterligare några hus. På så sätt blev barrikaden, vilken nu spärrade fyra gator, Chanvreriegatan, Cygnegatan, Lilla Truanderiegatan och Mondétourgatan, nästan ointaglig; visserligen var man själv på ett nästan ängsligt sätt instängd där. Courfeyrac sade skrattande, att den på en gång var fästning och råttfälla.

Enjolras lät stapla upp ett trettiotal gatstenar vid sidan av värdshusporten. Tystnaden var nu så djup åt det håll varifrån anfallet kunde komma, att Enjolras lät var och en intaga sin post. Man utdelade en brännvinsranson åt alla.

Ingenting är mera egendomligt än en barrikad som bereder sig till att möta ett anfall. Var och en väljer sin plats, alldeles som på taetern. Man ställer upp sig, och stöder armbågarna eller axlarna mot någon viss punkt. Man finner ett hörn av muren, som kanske är olämpligt; därifrån avlägsnar man sig. Man finner en utstående vinkel, som kan gagna en, där placerar man sig. De vänsterhänta äro vid dessa tillfällen särdeles värdefulla, ty

de intaga de platser, vilka inga andra vill veta av. Många bereda sig till att strida sittande. Man vill ha det bekvämt, både när man dödar och när man dör. I det olyckliga junikriget 1848 hade en upprorsman, vilken deltog i striden, låtit bära ut en stor fåtölj på en terass; en kula träffade honom när han satt i denna.

I samma ögonblick anföraren gav tecken till att striden skall börja, upphöra alla rörelser och alla samtal; alla grupper upplösa sig och var och en koncentrerar sig på det kommande. Före faran är en barrikad ett kaos; under faran disciplin. Ansvaret skapar ordningen.

Så snart Enjolras fattat sin bössa och ställt sig vid en skottglugg, som var den plats, han utvalt åt sig, tego alla. Ett svagt, otydligt ljud hördes längs efter gatumuren. Det härledde sig från bössorna, på vilka hanen spändes.

För resten var den hållning, vilka alla iakttogo, mera lugn och tillitsfull än någonsin förut. När faran är som störst, ökas styrkan; de ägde icke mera något hopp, men de ägde förtvivlan. Förtvivlan, detta sista vapen, vilket ibland medför segern; Virgilius påstår så. De yttersta resurser härleda sig från de yttersta beslut. Att inskeppa sig i döden är mången gång enda utvägen att undgå

skeppsbrottet; likkistans lock kan bli en räddningsplanka. Liksom föregående afton var allas uppmärksamhet riktad mot slutet av gatan, vilken nu låg ljus och var helt synlig.

Väntan blev icke lång. Man hörde återigen helt tydligt ett buller från Saint-Leusidan, men det liknade ej det buller, vilket föregått det första anfallet. Rasslet av kedjor, ett oredigt vapengny, liksom uppstiget ur jorden, och ett fruktansvärt dån, tillkännagav att någonting olycksbådande var i annalkande. Det gick en darrning genom dessa gamla, tysta gator, vilka endast voro byggda för fredens intressen och idéer och alls icke för krigshjulens hemska dånande.

De kämpande fäste sina blickar, vilka antogo ett vilt utseende, oavvänt på gatan.

En kanon uppenbarade sig.

Artilleristerna förde fram den; lavetten upplyftes av tvenne män, hjulen drogos av fyra andra och resten av manskapet följde med ammunitionslådan. Man såg redan den tända luntan ryka.

— Fyr! kommenderade Enjolras.

Hela barrikaden gav eld; knallen var fruktansvärd; kanonen och artilleristerna insveptes i ett moln av rök; efter några sekunders förlopp skingrades röken och kanonen samt männen blevo åter

synliga; artilleristerna fortforo att föra fram kanonen emot barrikaden; de gjorde detta långsamt, säkert, utan hast. Ingen enda hade blivit skjuten. Därefter lutade sig kanonens anförare ned för att vrida om skruven och riktade kanonen med samma allvar, som astronomen riktar sin tub.

— Bravo, artillerister! skrek Bossuet.

Hela barrikaden klappade i händerna.

Ett ögonblick senare stod kanonen uppställd mitt på gatan, färdig att ge eld. Den hemska mynningen var riktad rakt mot barrikaden.

— Giv akt nu! ropade Courfeyrac. Där ha vi besten. Efter näsknäppen kommer knytnävslaget. Armén hotar oss med sin stora labb. Barrikaden kommer att bli allvarligt omskakad. Gevärssalvan sonderar terrängen; kanonen gör slag i saken. Det är en åttapunding, ny modell och gjord i brons, tillade Combeferre. Om man blandar mer än tio delar tenn på hundra delar koppar i de där pjeserna, gå de lätt sönder. För mycket tenn gör dem sköra. Det händer ibland att blåsor uppstå i metallen och hålor i kanalen. För att avvända denna fara och för att möjliggöra en större laddning vore det kanske nödvändigt att åter bruka trettonhundratalets bandning och att utanpå kanonrören sätta en följd av helsvetsade stålringar. I avvak-

tan på detta gör man så gott man kan och det går alltid att finna kanonens hål eller ojämnheter tack vare en viska. Men det finns dock ett ännu bättre medel, Gribauvals rörliga stjärna.

— På femtonhundratalet försökte man att reffla kanonerna, anmärkte Bossuet.

— Ja, svarade Combeferre, refflingen ökar drivkraften, men minskar träffsäkerheten. Vid skjutning på korta avstånd är skottlinjen icke tillräckligt direkt, parabeln blir för stark och kulbanan bestryker icke tillräckligt de mellanliggande föremålen, vilket är en nödvändighet, vars betydelse ökas ju närmare fienden kommer och ju hastigare salvorna skulle avlossas. Denna frånvaro av bestrykningsmöjligheter hos femtonhundratalets kanoner berodde på dåtidens svaga laddning. Svaga laddningar bero på balistiska nödvändigheter som till exempel påfrestningen av lavetterna. I själva verket kan icke kanonen, denne despot, vad som helst, styrkan är en stor svaghet. En kanonkula tillryggalägger endast trettiofemtusen mil i timmen; ljuset tillryggalägger trettiofemtusen mil i sekunden; detta visar huru överlägsen Kristus är i förhållande till Napolen.

— Ladda vapnen, sade Enjolras.

På vilket sätt skulle egentligen barrikaden kunna

motstå kanonkulan? Skulle den helt sönderskjutas? Detta var frågan. Medan upprorsmännen laddade sina gevär, laddade även artilleristerna kanonen.

En djup oro rådde i redutten.

Skottet brann av med en kraftig knall.

— Närvarande! anmälde en glad stämma.

På samma gång som kulan träffade barrikaden anlände Gavroche dit.

Han kom från Cygnegatan och han hade med lätthet tagit sig fram över den utlöpare av barrikaden, som fanns vid Petite-Truanderiegatan.

Gavroche gjorde större verkan i barrikaden än kulan.

Kulan hade försvunnit bland myllret av spillror och stenar. Den hade på sin höjd krossat ett vagnshjul eller förstört Anceaus gamla kärra. Vid upptäckten av detta började barrikadens besättning att träda fram.

— Fortsätt! ropade Bosseut till artilleristerna.

VIII.

ARTILLERISTERNA VISA ATT DE MENA ALLVAR.

Man omringade Gavroche.

Men han hade icke tid att berätta någonting. Skälvande drog Marius honom med sig avsides.

— Vad tänker du göra här?

— Kors! sade barnet. Vad ämnar ni göra själv?

Och han betraktade Marius oavvänt med sin episka fräckhet. Hans båda ögon syntes liksom större på grund av den klara låga, som brann därinne.

Marius tilltalade honom i allvarlig ton:

— Vem har sagt dig, att du skall komma tillbaka? Du har väl åtminstone avlämnat mitt brev på dess bestämmelseort?

Gavroche hade icke rent samvete i avseende på brevet. I sin brådska att återvända till barrikaden, hade han snarare gjort sig av med det än lämnat av det. Han tillstod för sig själv, att han varit väl nonchalant, när han överlämnat brevet till en främling, vars ansikte han knappast hade kunnat ur-

skilja. Visserligen var denne person barhuvad men detta var icke nog. Inom sig gjorde han sig svaga förebråelser för sitt förfaringssätt och han fruktade Marius' bannor. För att lättast komma ifrån det hela valde han den enklaste utvägen; han ljög fräckt.

— Medborgare, jag har lämnat brevet till portvakten. Damen sov. Hon får brevet så fort hon vaknar.

Marius hade haft tvenne olika avsikter med sitt brev; att taga farväl av Cosette och att rädda Gavroche. Han måste nu nöja sig med hälften av sina önskningar.

Herr Fauchelevents närvaro i barrikaden och brevets avsändande nästan samtidigt började göra Marius fundersam. Han visade Gavroche på herr Fauchelevent.

— Känner du den mannen?

— Nej, sade Gavroche.

Gavroche hade ju, som vi veta, endast sett Jean Valjean på natten.

De orediga och sjukliga funderingar, som uppstått i Marius hjärna, skingrades nu. Kände han herr Fauchelevents politiska åsikter? Måhända var herr Fauchelevent republikan. I så fall var hans närvaro i striden alldeles förklarlig.

Emellertid var Gavroche redan i andra ändan av barrikaden, ropande:

— Mitt gevär!

Courfeyrac lät honom få det.

Gavroche underrättade "kamraterna", som han kallade dem, att barrikaden var blockerad. Han hade haft stort besvär för att återvända. En bataljon av linjegardet, vars gevärskoppel befanns på Petite-Truanderi, bevakade Cygnegatan; på motsatta sidan bevakade municipalgardet Prêucheurgatan. Mitt emot dem hade man hela huvudstyrkan.

När Gavroche givit dessa upplysningar, tillade han:

— Jag tillåter er att klappa om dem ordentligt.

Emellertid stod Enjolras vid sin skottglugg och lyssnade med spända öron.

Angriparna, utan tvivel mindre belåtna med kanonskottet, hade icke upprepat försöket.

Ett kompani av linjeinfanteriet hade besatt den del av gatan, som befann sig bakom kanonen. Soldaterna bröto upp stenläggningen och av gatstenarna byggde de upp en låg liten mur, ett slags bröstvärn, knappt aderton tum högt, vilken bildade front mot barrikaden. Från vänstra hörnet av det-

ta bröstvärn såg man de främsta leden av en bataljon ifrån Saint-Denisgatan.

Enjolras, som stod på lur, tyckte sig uppfatta det egendomliga ljus, som uppstår, då man lyfter upp karteschhylsan i ammunitionslådan, och han såg kanonbefälhavaren ändra riktningen och långsamt vända kanonmynningen till vänster. Därefter började artilleristerna ladda pjesen. Kanonbefälhavaren tog själv luntstaken och förde den närmare fänghålet.

— Böj er ned, håll er tätt intill muren och lägg er på knä längs efter barrikaden! skrek Enjolras.

Upprorsmännen, som voro kringspridda utanför värdshusbyggnaden — de hade lämnat sina poster vid Gavroches ankomst — störtade nu huller om buller mot barrikaden; men innan Enjolras order hann bli åtlydd, kom salvan med ett så fruktansvärt dån, som om det varit ett karteschskott. Så var det verkligen.

Laddningen hade varit riktad mot barrikadens tvärvärn; kulan hade stutsat tillbaka ifrån muren och denna tillbakastutsning var så fruktansvärd, att den dödade två och sårade tre.

Om detta fortsatte kunde barrikaden icke längre försvaras. Karteschерna trängde in.

Alla kände sig bestörta.

— Låt oss förhindra ett andra skott, sade Enjolras.

Och sänkande sin studsare siktade han på kanonbefälhavaren, vilken i detta ögonblick stod lutad över kanonen, sysselsatt med att rikta in den. Kanonbefälhavaren var en helt ung artilleriofficer; han såg bra ut och hans milda ansikte hade det intelligenta uttryck, som synes lämpligt för tjänstgöringen vid ett vapen, vilket utgör fullkomningen av skräck och fasa och kommer att leda till att varje krig blir omöjligt.

Combeferre, som stod bredvid Enjolras, betraktade den unge mannen.

— Så synd! sade Combeferre. Hur ohyggligt är icke detta slaktande! Men när det icke mera finns några kungar, kommer det ej heller att finnas något krig. Enjolras, du siktar på sergeanten, men du betraktar honom icke. Tänk dig att han är en präktig ung man, djärv och oförskräckt och klok liksom de flesta artilleriofficerare, att han har en fader, en moder, en familj, att han på sin höjd är tjugofem år gammal och att han skulle kunna vara din broder!

— Han är det, sade Enjolras.

— Ja, svarade Combeferre, och min också. Låtom oss alltså icke döda honom.

— Stör mig icke, det är nödvändigt.

En tår rann sakta nedför Enjolras marmorbleka kinder.

Samtidigt avfyrade han ett skott. Artilleristen snurrade runt och föll med utsträckta armar ned på kanonen, där han blev liggande orörlig. Man såg blodet strömma ut ur ett hål i ryggen. Kulan hade helt genomborrat bröstet. Han var död.

Man måste föra bort honom och ersätta honom med en annan man, vilket betydde, att upprorsmännen vunnit några minuter.

IX.

OM DET GAMLA TJUVSKYTTET OCH ETT SKOTT FRÅN ETT OFELBART GEVÄR SOM HAFT INFLYTANDE PÅ HÄNDELSERNA ÅR 1796.

Kanonen gjordes åter skjutfärdig. Barrikaden skulle icke kunna hålla stånd mot detta vapen mera än en kvart, och det var fullständigt nödvändigt att söka hindra eller minska skjutningen.

Enjolras befallde:

— För hit en madrass.

— Det finnes ingen, sade Combeferre, alla äro upptagna av sårade.

Jean Valjean satt ett stycke därifrån vid värdshuset med geväret i händerna och hade ännu icke deltagit i striden. Han tycktes icke höra, huru de kämpande runt omkring honom sade:

— Se där ett gevär som icke gör någon nytta.

Vid Enjolras' order reste han sig.

Läsaren kanske erinrar sig att vid oroligheternas början en äldre kvinna av fruktan för kulorna hade hängt en madrass framför sitt fönster. Detta

vindsfönster var beläget i sjätte våningen på ett hus strax utanför barrikaden. Madrassen vilade nedtill på tvenne stänger, vilka användes att hänga ut tvätt på, samt hölls upptill fast medels tvenne linor, fastgjorda vid ett par spikar i fönsterkarmen, dessa linor liknade på avstånd tunna trådar, vilka man tydligt urskilde mot himlen.

— Kan någon låna mig en dubbelbössa? sade Jean Valjean.

Enjolras, som just hade laddat sin, räckte honom den.

Jean Valjean siktade på vindsfönstret och sköt.

En av de tvenne linorna hade brustit.

Jean Valjean sköt ännu en gång. Den andra linan slog mot fönsterrutan och madrassen gled ned mellan stängerna och föll till marken.

Alla i barrikaden applåderade och ropade:

— Där ha vi vår madrass.

— Ja, sade Combeferre, men vem skall gå efter den?

Madrassen hade fallit ned utanför barrikaden, mellan de kämpande trupperna, men förbittrade av artillerisergeantens död hade soldaterna lagt sig i skjutställning bakom en anhopning av gatstenar samt börjat beskjuta barrikaden. Upprorsmännen besvarade icke dessa skott för att spara på ammu-

nitionen. Skotten träffade verkningslösa barrikaden men sopade i täta skurar fram över gatan.

Jean Valjean trädde ut på gatan, passerade tvärs genom kulregnet, tog upp madrassen, lade den på ryggen och återvände till barrikaden.

Han lade själv madrassen i barrikadens öppning och fastgjorde den så mot muren, att kanoniärerna icke kunde se den.

Man avvaktade nu nästa kanonskott, som ej lät vänta på sig.

Med ett rytande utspydde kanonen sin skrotladdning. Inga av kulorna rikoscheterade. Granaten hade blivit verkningslös tack vare madrassen. Barrikaden var räddad.

— Medborgare, sade Enjolras till Jean Valjean, republiken tackar Eder.

Bossuet log beundrande och utropade:

— Det är verkligen omoraliskt att en madrass skall äga en sådan makt. Det är eftergivenhetens triumf över blixten. Jag framför i alla fall min vördnad till madrassen, som gör kanonen kraftlös.

X.

GRYNING.

I detta ögonblick vaknade Cosette.

Hennes rum var litet, lugnt och hemtrevligt med ett brett fönster mot gården.

Cosette visste inte om vad som hände i Paris. Hon hade icke varit ute i staden aftonen förut och hon hade redan återvänt till sitt rum, när Toussaint omtalat, att något var på färde.

Cosette hade icke sovit länge men i stället så mycket djupare. Hon hade haft behagliga drömmar, vilket kanske berodde därpå, att hennes säng var mycket vit. Någon som liknade Marius hade visat sig för henne. Hon vaknade med solen i ögonen, vilket kom henne att tro, att hennes drömmar ännu fortsatte.

Hon vaknade leende ur sina drömmar och kände sig fullständigt lugn. Liksom Jean Valjean några timmar tidigare visade hennes själ ett prov på den våldsamma reaktion, som låter oss se allt i rosenrött. Hon fylldes plötsligt av starka förhoppningar utan att veta varför, men sedan greps hon

plötsligt av beklämning och ängslan. Det var nu tre dagar sedan hon sett Marius, men hon sade sig, att han borde ha fått hennes brev, att han visste var hon var, och att han var så klok, att han säkert skulle finna på något medel att träffa henne. Och detta skulle säkert ske i dag, kanske redan på morgonen. Solen hade redan gått upp, men som strålarna föllo nästan vågrätt, antog hon, att det ännu var tidigt på dagen; hon borde dock stiga upp redan nu för att vara färdig att taga emot Marius.

Hon kände, att hon icke kunde leva utan Marius och att detta var tillräckligt skäl för att Marius skulle komma. Mot detta fanns ingen invändning. Det var ju tillräckligt förfärligt att hon plågats i tre dagar. Att Marius varit borta i tre dagar, det var förskräckligt illa handlat av den gode Guden. Men detta grymma skämt från himlen var nu en prövning, som genomlidits, Marius skulle komma och medföra goda nyheter. Ungdomen är skapad på detta sätt. Hon torkade snabbt tårarna ur sina ögon, fann lidandet onödigt och godtog det icke. Ungdomen är framtidens småleende inför något okänt, vilket är den själv. Det är naturligt för den att vara lycklig. Den synes andas hopp.

Dessutom var det omöjligt för Cosette att erinra

sig, vad Marius hade sagt rörande sin frånvaro, vilken blott skulle räcka en dag, och på vad sätt han förklarat den för henne. Alla människor hade lagt märke till, vilken förmåga ett mynt har att dölja sig om man tappar det. Det finnes tankar, som spela oss samma spratt; de huka sig ned i ett hörn av vår hjärna, de äro dolda och omöjliga att finna. Cosette förargade sig en smula över denna bristfällighet i sitt minne. Hon sade sig själv, att det var illa gjort och nästan brottsligt att ha glömt de ord, som Marius fällt.

Hon lämnade sängen och verkställde själens och kroppens tvagningar, bönen och badet.

Det kan anses tillåtet att införa en läsare i en brudkammare, men däremot icke i en ung jungfrus. Poesien vågar det knappast och för prosan är det förbjudet.

Den är det inre av en ännu icke öppnad blomma, det är ljuset i mörkret, det är det innersta rummet hos en sluten lilja, som icke får betraktas av männen, förrän den har belysts av solen. En knoppande kvinna är helgad. Denna oskuldens bädd, denna beundransvärda intimitet, som nästan rodnar för sig själv, denna vita fot, som tagit sin tillflykt i en toffel, denna barm, som beslöjar sig framför en spegel, som om denna spegel vore ett

par ögon, detta linne, som liksom tyckes snabbt stiga uppför kroppen för att dölja axlarna inför en knarrande möbel eller ett förbipasserande åkdon, dessa rosetter och band, dessa sprittningar, dessa små rysningar av kyla eller blyghet, denna utsökta skygghet i varje rörelse, denna nästan bevingade oro, när intet finnes att frukta, dessa olika avdelningar i påklädandet av plagg, vilka äro lika hänförande som gryningens moln, allt detta är av den art, att det icke kan berättas, och det är redan för mycket att antyda det.

En mans öga bör uttrycka en lika stark religiös känsla inför en ung flickas som inför en stjärnas uppstigande. Möjligheten att nå den bör öka vördnaden. Persikans fjun, plommonets stoft, de strålande snökristallerna, fjärilens pudrade vingar, allt detta är grova ting vid sidan av denna kyskhet, som icke en gång vet, att den är kysk. Den unga flickan är endast en drömmens strålglans och har ännu icke blivit en staty. Hennes bädd är dold i idealets halvmörker. En främmande blick skulle oskära detta dunkel. Att betrakta är här detsamma som att vanhelga.

Vi skola alltså icke vidare avslöja något om den förtjusande villervallan vid Cosettes uppvaknande.

En orientalisk saga berättar, att rosen av Gud

skapats vit men att den, när Adam betraktade den, när den skulle öppna sig, blygdes och rodnade. Vi tillhöra dem, vilka känna oss förlägna inför unga flickor och blommor och finna dem vördnadsvärda.

Cosette klädde snabbt på sig, ordnade sitt hår, vilket var lätt gjort under en tid, då kvinnorna icke ökade ut sina hårslingor med valkar och icke belamrade sig med korkskruvslockar. Sedan öppnade hon fönstret och spejade runt gården i förhoppning att få se en skymt av gatan, ett hörn av huset och upptäcka Marius. Men hon såg intet. Gården omgavs av ganska höga murar, och utsikten var endast fri över några trädgårdar. Cosette ansåg dessa trädgårdar avskyvärda och för första gången i sitt liv fann hon blommorna fula. Hon skulle hellre velat se den minsta skymt av en rännsten. Hon beslöt sig i stället för att betrakta himlen alldeles som om hon trodde, att Marius kunde komma därifrån.

Plötsligt fylldes hennes ögon av tårar. Det var icke att hon var lättrörlig, men alla hennes förhoppningar gäckades nu plötsligt. Hon förnam på ett oklart vis, att något fruktansvärt höll på att hända. Själva luften kan fyllas av sådana aningar. Hon sade sig, att hon ej längre kunde vara säker

på något, och att man hade förlorat varandra, om man icke träffades. Tanken på att Marius skulle kunna återvända till henne från himmelen var icke längre hänförande utan förskräckande.

Sedan återvann hon sitt lugn och började hoppas och ett omedvetet småleende spelade över hennes läppar, visande att hon litade på den gode Guden.

Alla sovo ännu i huset och en djup och lantlig tystnad rådde. Ingen fönsterlucka hade ännu öppnats. Portvakten hade ännu icke låst upp sin lucka. Toussaint hade icke stigit upp, och Cosette trodde naturligtvis, att hennes fader ännu sov. Hon måste ha lidit mycket och fortfarande lida, eftersom hon kunde intala sig, att hennes fader hade varit elak. Hon litade alltjämt på Marius. Det var omöjligt, att ett sådant ljus skulle kunna förmörkas. Hon bad. Då och då hörde hon på avstånd några dova ljud och sade sig: — Det är egendomligt, att man arbetar och att man stänger skjutsstationerna så tidigt. Vad hon hörde var kanonskotten mot barrikaden.

Ett par meter under Cosettes fönster fanns det i en mörk nisch i den svarta muren ett bo med tornsvalor; detta bo sköt ut en smula utanför nischen, så att man från fönstret kunde se ned i detta

lilla paradis. Modern var där och täckte med utfällda vingar sina ägg; fadern flög runt boet och varje gång han avlägsnade sig, återvände han med mat och kyssar. Den uppgående solens strålar belyste denna idyll; den stora lagen Föröken Eder hade här tillämpats och visade sig i hela sitt majestät och en hänförande mystik bredde ut sig i gryningens ljus. Med håret i solen och själen i drömmarnas värld, i sitt inre upplyst av kärleken och i sitt yttre av solen, lutade sig Cosette mekaniskt och nästan utan att våga erkänna för sig själv, att hon tänkte på Marius, utöver detta näste och började betrakta denna familj, denna fader, denna moder, dessa små med den djupa oro, som ett bo ingiver en jungfru.

XI.

GEVÄRET, SOM ALDRIG BOMMAR OCH ALDRIG DÖDAR.

Angriparnas salvor fortsatte. Gevärs- och kanonskott omväxlade utan att förorsaka större skador. Det var endast den översta delen av barrikaden vid värdshuset Korint som demolerades; fönstren i de översta våningarna på huset skötos så småningom sönder. De försvarare, vilka placerat sig där, måste draga sig tillbaka. Detta är dessutom den vanliga metoden vid angreppet av barrikader. Det gäller att skjuta mycket och länge för att locka upprorsmännen att slösa bort sin ammunition. När man på grund av att deras salvor bliva sparsammare finner, att de lida brist på kulor och krut, stormar man. Enjolras hade icke fallit i denna snara, och barrikaden besvarade icke skotten.

Vid varje salva blåste Gavroche upp sina kinder, vilket var ett tecken på förakt.

— Det är bra, sade han, skjut sönder trasorna. Vi behöva charpi.

Courfeyrac frågade kanonen, varför den gjorde så föga verkan och sade:

— Du börjar på att bliva gammal, min hedersman!

I strider liksom på en bal är man intresserad av allt, det är troligt, att barrikadens tystnad började oroa de belägrade och lät dem frukta något oväntat, att de kände ett behov av att se klart genom denna massa av gatstenar och att veta, vad som tilldrog sig bakom denna orörliga mur, vilken mottog kulorna utan att besvara dem. De belägrade märkte plötsligt att en pickelhuva glänste i solen på ett tak i närheten. En brandsoldat stod lutad mot en hög skorsten som en vaktpost. Hans blick trängde ned i barrikadens virrvarr.

— Där ha vi en besvärlig spejare, sade Enjolras.

Jean Valjean hade lämnat tillbaka karbinen till Enjolras, men hade ännu kvar sitt gevär.

Utan att säga ett ord siktade han på brandsoldaten och en sekund senare föll pickelhuvan, träffad av en kula, skramlande ned på gatan.

Den förskräckte soldaten skyndade sig att försvinna.

En ny man intog hans plats; det var en officer. Jean Valjean hade laddat om sitt gevär, siktade

på den nykomne och lät officerens kask göra soldatens pickelhuva sällskap. Officeren envisades icke utan drog sig hastigt tillbaka. Denna gång hade man förstått meddelandet. Ingen visade sig mera på taket. Man avstod från att utspeja barrikaden.

— Varför dödade ni icke mannen? frågade Bossuet Jean Valjean.

Jean Valjean svarade icke.

XII.

NÄR OORDNINGEN FÖRSVARAR ORDNINGEN.

Bossuet viskade till Combeferre.

— Han svarade icke på min fråga.

— Det är en man, som visar godhet genom att skjuta, sade Combeferre. De, vilka ha bevarat något minne av den tid, som redan är avlägsen, veta att förstädernas nationalgarde kraftigt kämpade mot upprorsmännen. Striderna voro särskilt förbittrade under junidagarna 1832. De präktiga värdarna från Panten, Vertus eller Cunett, vilkas caféer på grund av upproret blivit tomma, kämpade med lejonmod och läto döda sig för att rädda den allmänna ordningen. Under denna på en gång borgerliga och hjältemodiga tid, inför idéer, vilka hade sina kämpar, hade även de privata intressena sina stridsmän. Den na prosa berövade icke rörelsen något av dess heroiska natur. Minskandet av en stapel med guldmynt oroade bankirerna och kom dem att sjunga Marseljäsen. Man offrade poetiskt sitt

blod för räkenskaperna och försvarade med spartansk entusiasm sin egen affär, denna ofantligt förminskade upplaga av fosterlandet.

Men i grund och botten fanns det, låtom oss upprepa det, endast det djupaste allvar bakom dessa tilldragelser. Det var olika delar av samhället, som trädde in mot varandra på arenan i väntan på den dag, då jämvikt skulle råda.

Ett annat tidens tecken var att anarkien hade trängt in i regeringsmakten. Man höll på ordning, men icke på en disciplinerad. Trumvirvlarna ljödo helt oväntat på befallning av vilken överste som helst vid nationalgardet; vilken kapten som helst kommenderade fyr av en nyck, och nationalgardet kämpade för egen räkning och på grund av okontrollerade infall. Under dessa kritiska dagar rådfrågade man mindre sina leder än sin egen instinkt. Bland ordningsmakten fanns det verkliga condottierer, värjans sådana som Fannicot, pennans sådana som Henri Fondrède.

Civilisationen företräddes olyckligtvis vid denna tid snarare av en samling privatintressen än av principer; den upphävde nödrop, och var och en sökte skydda sig själv, samtidigt som förste bäste utgav sig för att rädda samhället.

Detta nit gick ofta till överdrift. Varje pluton

av nationalgardet upphävde sig på eget bevåg till krigsrätt och dömde och avrättade på fem minuter en upprorsman. Det var på detta sätt som Jean Prouvaire hade dött. Det var domaren Lynchs grymma lag, som intet parti har rätt att förebrå det andra för att nyttja, ty den tillämpas i republiken Amerika likaväl som av Europas monarkier. Denna lag förvrängdes genom misstag. En upprorsdag förföljdes en ung skald vid namn Paul-Aimé Garnier på Royalplatsen och lyckades endast rädda sig genom att dyka in i droskstationen numro sex. Man ropade: — Här ha vi ännu en Saint-Simons anhängare! Man ville döda honom. Men denne man bar under armen hertigen av Saint-Simons memoarer. En nationalgardist hade uppfattat författarens namn och ropar: Död åt förrädaren!

Den 6 juni 1832 beslöt sig ett kompani av nationalgardisterna under befäl av kapten Fannicot att för sitt eget höga nöjes skull avfolka Chanvreriegatan. Huru egendomlig denna händelse än är, så har den dock bevisats genom den undersökning, som verkställes med hänsyn till detta uppror år 1832. Kapten Fannicot var en djärv och hetsig borgare, en obehärskad kämpe för samhället av det slag, som vi ovan omtalat, och han kunde icke mot-

stå lockelsen att skjuta, innan order getts och äran av att ensam intaga en barrikad med sitt kompani. Rasande över att först se den röda fanan och sedan den gamla rocken, som han trodde vara den svarta flaggan, vaja över barrikaden, klandrade han högröstat de högre militärerna, vilka ansågo att ögonblicket ännu icke var kommet att verkställa den avgörande stormningen, i det de föredrogo att enligt ett berömt uttryck "låta upproret koka i sin egen sås". För sin del fann han, att barrikaden var mogen för en stormning och, eftersom det, som är moget, bör falla, gjorde han ett försök.

Han förde befälet över män, vilka voro lika beslutsamma som han själv, enligt vad ett ögonvittne berättar. Hans kompani, detsamma som hade skjutit skalden Jean Prouvaire, stod främst vid gatans hörn. I det ögonblick då man minst av allt väntade det, slungade kaptenen sina män mot barrikaden. Denna rörelse, vilken mera leddes av det goda uppsåtet än av strategiens lagar, blev dyrbar. Innan trupperna hunnit över två tredjedelar av gatan, mottogos de av en salva. Fyra av de djärvaste, vilka löpte i spetsen, slungades ned framför barrikaden och denna massa av djärva nationalgardister, vilken likväl icke ägde den militära dril-

len, måste efter ett ögonblicks tvekan draga sig tillbaka med femton döda. Detta ögonblicks tvekan gav upprorsmännen tillfälle att ladda på nytt och en andra, dödande salva träffade kompaniet, innan det hunnit fram till det skyddande hörnet. Ett ögonblick befann det sig i skottlinjen för de två kanonerna och träffades av deras kulor; dessa artillerister hade icke erhållit någon order att upphöra med eldgivningen. Den djärve och okloke Fannocit var en av dem, som dödades av kanonskotten. Han dödades av en kanon, det vill säga av ordningens upprätthållare.

Detta angrepp, som var mera våldsamt än allvarligt, retade Enjolras. De idioterna! sade han. De sände sina egna män i döden och låta oss slösa bort vår ammunition.

Enjolras talade som den verklige upprorsgeneral han var. Upproret och samhället kämpa icke med lika vapen. Upproret har få resurser, har endast ett visst antal skott att avskjuta och ett visst antal kämpar att förlora. När ett patronkök är tömt eller en man dödad, så finnes det ingen ersättning. Samhället har hela armén bakom sig, räknar icke männen, och eftersom det har arsenalen bakom sig, räknar det icke skotten. Samhället har lika många regementen, som barrikaden har

män och lika många vapendepåer som barrikaden har patroner. Dessa strider utkämpas också av en mot hundra, och de sluta alltid med att barrikaderna intagas, såvida icke en hastigt uppkommen revolution i upprorsmännens vågskål kastar sitt bart flammande svärd. Detta kan inträffa. Då reser sig allt, gatornas stenläggning börjar jäsa, barrikader växa upp överallt, hela Paris darrar, man känner i luften den 10 augusti eller den 29 juli, ett förskräckande sken sprides över allting, våldets vidöppna gap visar sig och hären, detta lejon, ser framför sig stolt och lugnt framtiden, Frankrike.

XIII.

ETT ÖVERGÅENDE SKIMMER.

I det kaos av känslor och passioner, som försvarandet av en barrikad väcker, inrymmes allt; man finner där tapperhet, ungdom, heder, entusiasm, övertygelse samt spelarens envishet och framför allt hans hoppfullhet.

Besättningen å Chanvreriegatans barrikad greps plötsligt i ett oväntat ögonblick av ett oförklarligt hopp.

— Hör! utropade häftigt Enjolras, alltjämt lyssnande; det tyckes mig, som om Paris vaknade.

Säkert var också, att upproret på morgonen den 6 juni under en timma eller två växte i omfång. Stormklockan i Saint-Merry tycktes göra folket beslutsamt. På Poariergatan och på Gravillersgatan såg man en antydan till barrikader. Framför Porte-Saint-Martin anföll en med studsare beväpnad yngling en hel kavalleriskvadron. Under bar himmel, mitt på boulevarden, böjde han ena knäet mot marken, stödde sitt vapen mot

axeln, sköt av skottet, dödade skvadronchefen och vände sig om, sägande: Där blevo vi av med en, som icke längre kan göra oss någon skada. Han blev nedhuggen. På Saint-Denisgatan sköt en kvinna på municipalgardet, under det hon stod bakom en jalusi. Man såg jalusiens spjälor darra vid varje skott. Ett fjorton års barn, som hade fickorna fulla med patroner, arresterades på Cossenneriegatan. Flera vakter blevo anhållna. Vid intågandet på Bertin-Poiréegatan mottogs ett kyrassiärregemente, i vars främsta led general Cavignac de Baragne marscherade, av en häftig och oväntad gevärseld. Från taken på Planche-Mibraygatan nedkastades gamla porslinsskärvor och husgerådssaker på truppen; ett dåligt tecken. När man berättade detta för marskalk Soult, Napoleons gamle löjtnant, blev han tankfull. Han drog sig till minnes Suchetes i Saragossa: — Vi äro förlorade, när käringarna tömma sina pottor över våra huvuden.

Dessa allmänna symptom, vilka förmärktes i samma ögonblick, som man trodde upploppet inskränkt på ett håll, dessa vredesvågor, vilka togo överhanden, dessa eldgnistor, vilka flögo härs och tvärs över de brännbara massor, man kallade Paris förstäder, alla dessa tecken oroade befälhavar-

ria. Man skyndade sig att släcka dessa tillbud till eldsvådor. Man sparade angreppet på barrikaderna Maubuée, Chanvrerie och Saint Merry, för att senare anfalla dem och få ett slut på det hela. Kolonner ryckte in på de jäsande gatorna, rensande de stora och undersökande de små, till höger och vänster, än försiktigt och långsamt, än med jättesteg. Trupperna slogo in portarna till de hus, varifrån man skjutit; samtidigt skingrade kavalleritrupper de på boulevarderna befintliga grupperna. Dessa försök att hämma elden, skedde ej utan bråk och tumultlika buller, vilket är säreget för alla sammandrabbningar mellan armén och folket. Det var detta buller, Enjolras uppfattat under pausen mellan kanonaderna och gevärssalvorna. För övrigt hade han i slutet av gatan upptäckt bårar med sårade, vilket föranlett honom att säga till Courfeyrac:

— De där sårade komma icke från oss.

Hoppet försvann snart; ljusskimret förmörkades hastigt. På kortare tid än en halvtimma hade vad som var i luften bortdunstat; det hade varit som en blixt utan dunder och upprorsmännen kände åter, som om ett blytäcke lagt sig över dem.

Den allmänna rörelse, som man tyckte sig hava förmärkt, hade kvävts, och krigsministerns upp-

märksamhet och generalernas krigskonst kunde nu koncentreras på tre eller fyra barrikader, vilka ännu höllo stånd.

Solen visade sig nu vid horisonten.

En av upprorsmännen yttrade till Enjolras:

— Vi äro hungriga; är det verkligen möjligt att vi skola dö på detta sätt utan att äta?

Enjolras, alltjämt lutad mot sin skottglugg, gjorde, utan att lyfta blicken från gatan, ett bifallande tecken med huvudet.

XIV.

DÄR MAN FÅR VETA NAMNET PÅ ENJOLRAS' ÄLSKADE.

Courfeyrac, som satt på en stenhög bredvid Enjolras, fortfor alltjämt att skymfa kanonen, och varje gång barrikaden inhöljdes i det dystra moln, som kallas kartescheld, besvarade han det med en störtsjö av ironi.

— Du gör dig alldeles andfådd, min stackars gamle grobian; det gör mig ont om dig, men allt ditt bråk hjälper dig ju icke. Detta är icke åska, endast hosta.

Och man skrattade runt omkring honom.

Courfeyrac och Bossuet, vars goda lynne växte med faran, ersatte, liksom fru Scarron, födan med skämt, och eftersom vin fattades dem, skänkte de i glädje åt alla.

— Jag beundrar Enjolras, sade Bossuet. Hans oföränderliga mod förvånar mig. Han lever ensam, vilket måhända gör honom en smula sorgsen; han beklagar sin storhet, vilken fjättrar honom vid ungkarlsståndet. Vi andra, vi ha alla mer eller

mindre älskarinnor, vilka göra oss galna, det vill säga göra oss modiga. När man är förälskad som en tiger, måste man slåss som ett lejon. Det är ett sätt, på vilket vi hämnas de spratt, våra grisetter spela oss. Roland låter döda sig för att reta Angélique. Allt vårt hjältemod härleder sig från våra kvinnor. En man utan kvinna är som en pistol utan avtryckare. Nåväl, Enjolras har ingen kvinna. Han är icke förälskad och dock är han oförskräckt. Det är oförklarligt, att man på en gång kan vara kall som is och djärv som eld.

Enjolras tycktes icke lyssna till dessa ord, men om någon stått mycket tätt intill honom, skulle denne någon ha hört honom halvhögt mumla: — Patria.

Bossuet skrattade ännu, när Courfeyrac utropade:

— En nykomling!

Och anläggande en anmälande dörrvakts stämma tillade han: — Herr Åttapunding!

Någonting nytt hade verkligen visat sig på scenen: Det var en kanon nummer två.

Artilleristerna avbröstade denna hastigt och placerade den intill den förra.

Detta var början till upplösningen.

Några minuter därefter sköto de båda bredvid

varandra stående kanonerna mot barrikaden. Linjeregementenas och nationalgardisternas gevärssalvor understödde artilleriet.

På något avstånd hördes ännu en kanonsalva. På samma gång som två kanoner oavbrutet arbetade på att förgöra barrikaden på Chanvreriegatan, besköts barrikaden Saint-Merry av tvenne andra kanoner, vilka voro riktade, den ena åt Saint-Denisgatan, den andra åt Aubry-le-Bouchergatan. De fyra kanonerna gåvo ett fruktansvärt eko.

De hemska krigshundarna besvarade varandras skall.

De två kanonerna, vilka i detta ögonblick riktades mot barrikaden på Chanvreriegatan, sköto, den ena med kartescher, den andra med kulor. Den, vilken sköt med kulor, var riktad högt; man beräknade, att kulan skulle träffa den yttre kanten av barrikadens övre del, sönderskjuta den och slunga de krossade stenarna på upprorsmännen.

Avsikten med detta förfaringssätt var att driva de stridande från barrikadens topp och tvinga dem att draga sig tillbaka i det inre, det vill säga, det förkunnade anfallet.

När de stridande en gång väl voro bortjagade från barrikadens topp av kulorna och ur värdshusfönstren av karteschерna, kunde de angripande vå-

ga sig in på gatan utan att bliva beskjutna; kanske skulle de till och med osedda kunna storma barrikaden liksom föregående afton och, vem vet, kanske intaga den genom överrumpling.

— Man måste absolut förhindra dessa obehagliga pjesers åverkan, sade Enjolras och kommenderade: — Skjut på artilleristerna!

Alla voro redo. Barrikaden, vilken nu så länge förhållit sig tyst och stilla, började ivrigt skjuta; sju eller åtta gevärssalvor följde på varandra med ett raseri, vilket var blandat med en viss glädje. Gatan fylldes av en förblindande rök och efter några minuters förlopp kunde man genom lågorna och rökmolnen otydligt skönja två tredjedelar av artilleristerna liggande under kanonvagnarnas hjul. De, vilka ännu stodo kvar, fortsatte, allvarliga och lugna, att ladda kanonerna; elden hade dock avtagit något.

— Det där går bra, sade Bossuet till Enjolras. Framgång!

Enjolras skakade på huvudet och svarade:

— Ännu en kvarts timmas sådan framgång, och det finnes icke tio patroner kvar i hela barrikaden.

Det tycktes, som om Gavroche hade hört dessa ord.

XV.

GAVROCHE UTANFÖR BARRIKADEN.

Courfeyrac varseblev helt plötsligt, att någon kilade fram mellan kulorna vid barrikadens fot.

Gavroche hade tagit en buteljkorg inne i värdshuset, smugit sig ut genom en öppning i barrikaden och höll nu helt lugnt på med att tömma de dödade nationalgardisternas patronkök.

— Vad tar du dig till? sade Corfeyrac.

Gavroche lyfte upp näsan.

— Medborgare, jag fyller min korg.

— Ser du då icke karteschern̈a?

Gavroche svarade:

— Jovisst, det regnar. Än sen då?

Corfeyrac ropade:

—— Kom in!

— Strax! sade Gavroche.

Och med ett språng förflyttade han sig längre ut på gatan. Man påminner sig, att kompaniet Fannicot, då det retirerade, lämnade efter sig en hop lik.

Ett tjugotal döda lågo här och där utsträckta i sin fulla längd på gatans stenläggning. Där fick Gavroche några tjugotal patronkök. Ett utmärkt förråd patroner för barrikaden.

Gatan insveptes i rök liksom i dimma. Den, som sett ett moln sänka sig i ett bergpass mellan tvenne lodräta branter, kan föreställa sig denna rök hopträngd och liksom ännu tätare på grund av de båda höga, mörka husraderna. Den lyfte sig sakta, men den förnyades oupphörligt; på så sätt uppstod en då och då tilltagande skymning, vilken till och med kom den ljusa dagen att blekna. De stridande kunde knappast urskilja varandra från den ena sidan av gatan till den andra, ehuru avståndet var ringa.

Denna skymning, troligen önskad och beräknad av de anförare, vilka ledde barrikadens stormning, var till stor nytta för Gavroche.

Tack vare detta rökmoln och tack vare sin lilla späda kropp, lyckades han smyga sig ganska långt fram på gatan utan att märkas. Utan någon nämnvärd risk lyckades han tömma sju eller åtta patronkök.

Han kröp på magen, han sprang på alla fyra, han höll sin korg fast mellan tänderna, han smög, gled, ålade och kryssade från det ena liket till det

andra och tömde patronköken ungefär som en apa öppnar en nöt.

Från barrikaden, i vars närhet han befann sig, vågade man icke ropa honom tillbaka, av fruktan att fästa uppmärksamheten vid honom.

Hos liket efter en korpral fann han ett kruthorn.

— Det kan vara bra att ha, när man behöver släcka törsten, sade han, och stoppade det i sin ficka.

Genom att ideligen gå framåt närmade han sig den plats, där gevärseldens dimma blev genomskinlig.

Han kom den så nära, att linjeregementets soldater, uppställda i ordning och skyddade av sina av stenhögar byggda bröstvärn, gåvo akt på någonting, som rörde sig i röken.

I det ögonblick Gavroche befriade en sergeant från hans patroner, träffades liket av en kula.

— Å tusan! sade Gavroche. Jag tror man försöker skjuta mina lik.

En andra kula framkallade gnistor ur stenarna bredvid honom. En tredje slog omkull hans korg.

Gavroche såg sig omkring och märkte att detta skott lossades alldeles i närheten.

Han reste sig upp i sin fulla längd och stående med håret fladdrande för vinden, händerna i si-

dorna och blicken fäst på nationalgardisterna som sköto, sjöng han:

Ful man är i Naterre:
Det är ditt fel, Voltaire,
Och dum i Palaiseau,
Det är ditt fel, Rousseau.

Därefter tog han upp sin korg, lade tillbaka dit utan att förlora en enda, patronerna som fallit ut därifrån, och under det han gick allt närmare gevärselden, började han plundra ett annat patronkök. Då kom en fjärde kula, vilken icke heller träffade honom. Gavroche sjöng:

Jag skriver icke väl,
Voltaire, det är ditt fel,
Jag kan blott drillar slå,
Det är ditt fel, Rousseau.

En femte kula avlockade honom endast en tredje kuplett:

Jag är en munter själ.
Voltaire, det är ditt fel,
Har överflöd på brist,
Ditt fel, Rousseau, förvisst.

Detta fortsatte på så sätt en stund.

Skådespelet var på en gång fruktansvärt och ståtligt. Gavroche, omsvärmad av kulor, hånade gevärselden. Han såg ut att ha mycket roligt. Det

var sparven, angripande jägaren. Han besvarade varje salva med en kuplett. Man siktade på honom utan uppehåll, men man träffade aldrig. Nationalgardisterna och soldaterna skrattade under det de laddade. Han böjde sig ned, reste sig åter upp, smög sig undan i en portgång, hoppade åter fram, försvann för att åter visa sig, sprang bort, kom tillbaka, räckte lång näsa åt soldaterna, och under allt detta plundrade han och tömde patronköken och fyllde sin korg. Upprorsmännen, fulla av ängslan, följde honom med blickarna. Barrikaden darrade; själv sjöng han. Det var icke ett barn, det var icke en man; det var en gamäng, förvandlad till en ande. Man kunde kalla honom stridens osårbare dvärg. Kulorna veno runt honom, men han var snabbare än de. Han lekte, man vet ej vilken fruktansvärd lek, med döden; varje gång benranglets hemska ansikte närmade sig, gjorde gamängen en grimas däråt.

En kula, bättre riktad eller mera förrädisk än de övriga, träffade till slut det likt ett irrbloss kringilande barnet. Man såg Gavroche vackla och därefter falla ned. Hela barrikaden utstötte ett skri; men det fanns någonting av Anteus i denne Pygme; för gatpojken är vidrörandet av stenläggningen detsamma som vidrörandet av jor-

den var för jätten. Gavroche hade fallit för att åter resa sig. Han satte sig upp, en lång blodstråle visade sig på hans ansikte, han lyfte sina båda armar mot höjden, betraktade den sida, varifrån skottet kommit, och började åter sjunga:

Jag föll — det kännes än!
Ditt fel — Voltaire, min vän.
Slog näsan i också,
Ditt fel, min vän Rous...

Han hann icke till slut. En andra kula av samma skytt avbröt honom. Denna gång föll han med ansiktet mot stenläggningen och rörde sig icke mer. Denna lilla, stora själ hade flytt sin kos.

XVI.

HUR MAN FRÅN BROR FÖRVANDLAS TILL FAR.

Tvenne gossar, hållande varandra i handen, vandrade i samma ögonblick omkring i Luxembourgträdgården. Den ene såg ut att vara omkring sju år gammal, den andre fem år. Regnet hade genomblött deras kläder, därför promenerade de ut på alléernas solsida. Den äldre ledde den lille; de voro trasigt klädda och ganska bleka; de liknade ett par rädda fåglar. Den minste sade: — Jag är så hungrig.

Den äldre, som var den beskyddande, ledde sin bror med vänstra handen; i den högra höll han en liten käpp. De voro ensamma i trädgården. Denna var ödslig och tom, gallerportarna voro stängda på grund av upproret; polisen hade dragit försorg om detta. De bivackerande trupperna hade avtågat därifrån för att deltaga i striden. Hur kom det sig, att dessa barn voro där? Kanske hade de rymt från något cirkustält, uppställt vid stadsporten Enfer eller på observatoriumsesplana-

den eller på något närgränsande torg, vid vilket man kunde läsa orden: invenerunt parvulum pannis involutum. Kanske hade de föregående afton undgått trädgårdsuppsyningsmannens uppmärksamhet, när han skulle stänga, och tillbringat natten i något av de rum, där man läser tidningar? Faktum är, att de irrade omkring där, och att de syntes fria. Att vara kringirrande och dock fri, är att vara förlorad. De stackars små voro i verkligheten också förlorade. Dessa båda barn voro desamma, som Gavroche tyckt synd om och tagit sig an, och vilka läsaren säkerligen påminner sig. Barnen, i verkligheten tillhörande makarna Thénardier, boende hos Magnon och inskrivna såsom tillhörande herr Gillenormand, drevo nu omkring liksom ett par från sina kvistar lösryckta blad, som föres fram av vinden. Deras kläder, vilka under Magnons tid varit rena och snygga, hängde nu i trasor. Dessa varelser kunde hädanefter hänskjutas till den avdelning, som i statistiken kallas "övergivna barn", en klass, som polisen än tager i förvar, än borttappar och än återfinner på Paris' gator.

All den uppståndelse, som råder på en dylik dag, är nödvändig för att dessa små olyckliga stackare skulle kunna vara i trädgården. Om upp-

syningsmännen hade varseblivit de små trashankarna, hade de genast jagat dem därifrån. Små fattiga stackare äga icke tillträde till de offentliga trädgårdarna; dock borde man tänka på att de, såsom varande barn, skulle äga rätt till blommor.

Nu voro de emellertid där, tack vare de stängda grindarna. Deras därvaro var en överträdelse. De hade smugit sig in i trädgården, och de hade stannat kvar. De stängda grindarna giva icke uppsyningsmännen rättighet att lämna sina poster; deras plikt är att alltjämt iakttaga vaksamhet, men de slappa av och vila sig; även uppsyningsmännen tyckas gripna av den allmänt rådande ängslan och oron, och de sysselsatte sig hellre med de ting, vilka skedde utanför trädgården än inuti den; de hade icke kastat en blick i trädgården efter stängningstiden; därför hade de icke heller sett de båda förbrytarna. Det hade regnat föregående afton och till och med en smula på morgonen. Men i juni månad fäster man sig icke vid störtskurar. En timma efter ett åskväder märker man knappt, att den ljusa, vackra dagen gråtit. Om sommaren torkar jorden lika hastigt som ett barns kind.

Vid denna årstid är middagssolen, om man får så säga, stickande, den känns överallt. Den liksom suger till sig hela jorden. Man skulle kunna säga,

att solen är törstig. En skur är ett glas vatten, ett regn är strax utdrucket. Om morgonen kan allt vara genomvått, på eftermiddagen dammar det.

Ingenting är mera underbart än grönskan, avdammad av regnet och torkad av solstrålarna. Det är en ljummig svalka. Trädgårdarna och ängarna förvandlas, då de ha vatten i sina rötter och sol i sina blommor till rökelsekar, och de utsprida alla sina vällukter på en gång. Allt skrattar, sjunger och ser inbjudande ut. Man känner sig ljuvt berusad, våren är ett provisoriskt paradis; solen gör människan tålmodig.

Det finnes varelser, vilka icke begära mera; varelser, vilka, när de se den blå himlen, säga: Det är nog! Drömmare, försjunkna i det underbara, och vilka i sin dyrkan för naturen äro likgiltiga för både gott och ont; betraktare av naturen, vilka helt och hållet förgäta människan, vilka icke förstå, att man kan sysselsätta sig med den enes hunger, den andres törst, den fattiges nakenhet om vintern, en liten sjuklings krokiga ryggrad, halmbädden, vindskyffet, fängelsehålan och de unga, darrande flickornas trasor, när man kan drömma under träden; lugna och dock fruktansvärda själar, obevekligt liknöjda.

Sällsamma sak, oändligheten tillfredsställer den.

Detta människans stora behov, det verkliga, det som man kommer åt, är för dem okänt. Det som tillåter framåtskridandet, det storslagna arbetet, på detta tänka de icke. Det oändliga, som uppstår genom föreningen av det mänskliga och det gudomliga, undgår deras uppfattningsförmåga. Om blott de själva befinna sig ansikte mot ansikte med oändligheten, småle de. De känna sig aldrig uppfyllda av glädje, de äro alltid hänryckta. De fördjupa sig i det outgrundliga; så där ter sig deras liv. Mänskligheten historia är för dem ingenting annat än en skiss, helheten finns icke däri; den kommer aldrig till synes; varför sysselsätta sig med denna detalj, som kallas människan? Människan lider, det är möjligt; men betrakta då stjärnbilden Aldebaran, som höjer sig på himlavalvet! Modern har icke mera någon mjölk, den nyfödde dör, det bryr jag mig icke om; men betrakta då denna underbara ljusröda båge, som bildas av en barkbit, sedd genom mikroskopet. Vad äro väl de vackraste spetsar jämförda härmed? Dessa tänkare glömma att älska, djurkretsen har på dem en sådan verkan, att den hindrar dem att se barnet som gråter. Gud bortskymmer själen för dem. Det är en familj av på samma gång stora som små andar. Horatius var en av dem,

Goethe en annan; kanske också La Fontaine; stora egoister, lugna åskådare av smärtan, vilka icke se Nero, om det är vackert väder, för vilka solen döljer bålet, vilka skulle kunna åse en giljotinering och däri söka finna en ljuseffekt, som varken höra jämmerropen, suckarna, rosslingarna eller stormklockan, för vilka allt är gott och väl, emedan det finnes en maj månad, vilka förklara sig nöjda, så länge purpurfärgade och guldkantade moln svåva över deras huvuden, och vilka fast beslutat sig för att känna sig lyckliga, så länge det finnes stjärnor, som stråla och fåglar, som sjunga.

De äro strålande men ljusskygga. De veta icke, att de äro beklagansvärda. Men säkerligen äro de det. Den som icke gråter, ser icke. Man måste beundra och beklaga dem, liksom man skulle beklaga och beundra en varelse, som på samma gång tillhör natten och dagen och en varelse, som icke hade ögon under ögonbrynen, men i stället hade en stjärna mitt i pannan.

Dessa tänkares likgiltighet är, enligt somligas mening, en storslagen filosofi. Må så vara; men i denna överlägsenhet finnes det något av ofärdighet. Man kan vara odödlig och halt; Vulcanus bevisar detta. Man kan vara mer än människa och

mindre än människa. Det omätligt ofullkomliga finnes i naturen. Vem vet, om icke solen är blind?

Men i så fall, vem skall man förlita sig på? Solem quis dicere falsum audeat? I så fall skulle även snillena, övermänniskorna, stjärnornas män kunna bedraga sig. Det som befinner sig på toppen, i zenit, det som sänder sitt ljus över jorden, det skulle då icke kunna se eller se dåligt? Skulle icke detta kunna väcka förtvivlan? Nej! Men vad finns då över solen? Gud.

Den 6 juni 1832 klockan elva på förmiddagen var den övergivna Luxembourgträdgården förtjusande. Dungarna och terrasserna utbytte i solskenet balsamiska dofter. De av solen belysta grenarna tycktes söka varandra och bland sycomorerna hördes ljuden av sädesärlorna, de triumferande sparvarna och hackspettarna, som klättrade längs kastanjerna och hackade med sin spetsiga näbb, rabatterna erkände liljans suveränitet. Den förnämsta av alla dofter är den, som utgår från vitheten, man inandades nejlikornas skarpa doft, Maris av Medicis gamla kråkor sutto förälskade i trädtopparna. Solen förgyllde tulpanerna vilka icke äro något annat än flammor, förvandlade till blommor. Runt tulpanstänglarna virvlade bin, gnistor av dessa lågande blommor. Allt var hän-

förande och glatt, till och med det hotande regnet, varav förgätmigejerna och kaprifolierna skulle draga nytta och som icke hade något oroande i sig. Svalorna hotade på sitt förtjusande sätt genom att flyga lågt. Allt andades lycka, och från hela naturen utströmmade oskuld, hjälpsamhet, smekningar, ljuva som morgonrodnaden. Himlens tankar voro milda som en barnhand, vilken man kysser.

De nakna, vita statyerna under träden voro iförda skuggdräkter fyllda av ljuspunkter. Dessa gudinnor sågo tack vare solen ut som om de varit klädda i trasor och strålar hängde som sönderrivna kläder runt kring dem. Vid den stora bassängen var marken redan så uttorkad, att den nästan var förbränd, det blåste tillräckligt för att dammoln skulle uppkomma här och där. Några gula blad, minnen från den tysta hösten, jagade varandra glatt.

Det överflödande ljuset ägde något lugnande i sig. Liv, värme, dofter, allt fanns i övermått och man förnam i skapelsen den ofantliga källan till den. I alla dessa vindfläktar, vilka syntes som fyllda av kärlek, i det ständigt växlande virrvarret av ljus och skugga, i denna underbart slösande rikedom på sol, på detta flytande guld, förnam

man oändligheten och bakom denna glans, vilken liknade en ridå av flammor, skymtade man Gud.

Tack vare sanden fanns det icke en smutsfläck, och tack vare regnet fanns det intet damm. Buketterna hade nyss utfört sin tvagning, allt var sammet och siden, nyfernissat och förgyllt och oklanderligt. Den lyckliga naturens stora tystnad, sammansatt av tusen toner, fåglarnas kutter, bisvärmarnas surr och vindens fläktar. Årstidens hela harmoni smälte samman till en hänförande enhet; vårens växlingar hade ägt rum, syrenerna slutade, jasminerna började, några blommor voro försenade, några insekter för tidiga, de första röda junifjärilarna syntes tillsammans med de sista vita majfjärilarna. Terrasserna visade sig i en ny dräkt. Vinden kom kastanjernas jättelika och ståtliga lövskrud att dallra. Det var praktfullt. En veteran i en angränsande kasern såg ut genom gallergrinden och sade: — Nu har våren klätt sig i paraduniform.

Hela naturen satt vid frukostbordet; den stora blå duken hade bretts ut över himmelen och den stora gröna över jorden under det att solen upplyste det hela à giorno, Gud själv bjöd alla på en gemensam måltid, var och en fick något, ringduvan fann hampfröet, bofinken hirskornet, steglitsen

våtarven, rödhakesångaren maskar, biet blommor, flugan infusorier, grönhämplingen flugor. Visserligen åt man upp varandra, vilket är det mystiska med att det goda blandas med det onda, men ingen gick hungrig.

De två övergivna barnen hade nått fram till den stora bassängen, och bländad av allt detta ljus, sökte de dölja sig, följande den fattiges och svages instinkt inför prakten; barnen gömde sig bakom svandammen.

Då och då, när vinden låg på, hördes otydliga rop, buller och smattranden, tecken på gevärselden och kanonskotten. Man såg rökmoln över hallarna. En klocka, vilken tycktes kalla, ljöd alltjämt i fjärran.

Barnen tycktes icke lägga märke till dessa ljud. Det minsta av dem upprepade halvhögt: — Jag är hungrig.

Nästan på samma gång som barnen närmade sig ett annat par den stora bassängen, det var en hedersman på femtio år, som vid handen ledde en hedersman på sex. Det var utan tvivel en fader med sin son. Den sexårige hedersmannen höll en stor smörgås i handen.

Vid denna tid hade ägarna till vissa hus på Enfer- och Madame-gatorna en nyckel till Luxem-

bourgträdgården, som de begagnade när portarna voro stängda, en rättighet, som sedermera indrogs. Fadern och sonen bodde troligen i ett sådant hus.

De två övergivna barnen sågo denne herre komma och gömde sig ännu bättre.

Det var en borgare. Kanske samme, som Marius en gång, försjunken i kärleksdrömmar, hört uppmana sin son att "undvika överdrifter". Han såg vänlig och värdig ut, och hans öppna mun tycktes ständigt småle. Detta mekaniska småleende, som uppkommit på grund av allt för stora käkar och allt för litet hud, visade snarare tänderna än själen. Barnet hade bitit i smörgåsen, men fortsatte icke att äta och tycktes vara mätt. På grund av upproret bar det en nationalgardistuniform, under det att fadern varit nog försiktig att uppträda civil.

Fadern och sonen hade stannat vid bassängen med de båda svanorna. Denne borgare syntes hysa en särskild beundran för dem. Han liknade dem i så måtto, att han hade samma gång som de.

Just nu simmade svanorna, vilket är deras förnämsta konst, och sågo härliga ut.

Om de två små barnen hade lyssnat och varit så stora, att de kunnat förstå, skulle de kunnat höra en allvarlig man tala. Fadern sade till so-

nen: — Den vise är nöjd med litet. Tänk på mig min son, jag tycker ej om flärd. Man ser mig aldrig i kläder, prydda med guld och ädelstenar; jag överlämnar denna falska glans åt andra varelser.

Nu hördes dova rop från hallarna samtidigt som smattrandet av klockringningen ökades.

— Vad är det? frågade barnet.

Fadern svarade:

— Det är saturnalier.

Plötsligt fick han syn på de två i trasor klädda barnen, vilka stodo orörliga bakom svandammen.

— Detta är början, sade han.

Efter ett ögonblicks tystnad tillade han:

— Man finner anarkien även i denna trädgård.

Emellertid bet sonen i sin smörgås, spottade ut biten och började gråta.

— Varför gråter du? frågade fadern.

— Jag är icke hungrig längre, sade barnet.

Faderns småleende blev ännu tydligare.

— Man behöver inte vara hungrig för att äta en smörgås.

— Jag tycker icke om den. Den är gammal.

— Du vill icke ha mera?

— Nej.

Fadern pekade på svanorna.

— Giv den åt dessa simfåglar.

Barnet tvekade. Visserligen kanske man icke vill äta mera på sin smörgås, men detta är icke en orsak, varför man skall giva bort den.

Fadern fortsatte:

— Du skall vara mänsklig. Man måste hysa medlidande med djuren.

Han tog smörgåsen från sonen och kastade den i vattnet. Den föll ganska nära stranden.

Svanorna voro långt borta. Mitt ute i bassängen och upptagna med något byte. De hade varken sett borgaren eller smörgåsen.

Borgaren anade, att smörgåsen höll på att gå förlorad, och kände sig upprörd över denna meningslösa förlust, varför han började göra en massa gester, som slutligen tilldrogo sig svanornas uppmärksamhet.

De sågo något, som flöt på vattnet, gjorde en vändning liksom ett fartyg och styrde långsamt mot smörgåsen med det lugna majestät, som anstår vita djur.

— Svanorna förstå teckenspråket, sade borgaren, lycklig över sin egen klokhet.

I detta ögonblick ökades det otydliga ljudet från upproret i staden. Denna gång lät ljudet olycksbådande. Det finnes vindfläktar, vilka tala tyd-

ligare än andra. Den, som nu blåste, meddelade att trumvirvlar slogos, att rop hördes, att salvor avfyrades och att stormklockan och kanonen förde ett dystert samtal med varandra. Samtidigt dolde hastigt ett mörkt moln solen.

Svanorna hade ännu icke nått fram till smörgåsen.

— Låt oss gå hem, sade fadern, man angriper Tuilerierna.

Han tog åter sin son i handen samt fortsatte:

— Avståndet mellan Tuilerierna och Luxembourg är detsamma som mellan kungadömet och pärsdömet; skillnaden är icke stor. Det kommer att regna kulor.

Han betraktade det mörka molnet.

— Kanske få vi också ett annat regn och kanske himlen blandar sig i leken. Den yngsta grenen är dömd. Vi måste skynda hem.

— Jag skulle vilja se svanorna äta upp smörgåsen, sade barnet.

Fadern svarade:

— Det skulle vara oklokt.

Han ledde bort sin lille borgare.

Ledsen över att lämna svanorna såg sonen bakom sig mot bassängen, ända tills en trädgrupp dolde dem.

Men samtidigt med svanorna hade de två barnen närmat sig smörgåsen. Den flöt på vattnet. Den minsta av dem betraktade smörgåsen, den störste mannen, som gick sin väg.

Fadern och sonen hade nått fram till de slingrande gångar, vilka leda fram till den stora trappan vid Madamegatan.

Så snart de försvunnit, lade sig det äldre av barnen hastigt framstupa vid bassängens kant, höll sig fast med ena handen, böjde sig över vattnet, så att han var nära att falla i samt sträckte med den högra handen ut en gren mot smörgåsen. När svanorna sågo denna rival, skyndade de sig och denna ökade hastighet visade sig nyttig för den lille fiskaren; vattnet svallade kring svanorna och dessa vågor förde sakta smörgåsen mot barnet. När svanorna nått fram, nådde han just smörgåsen med sin gren. Barnet drog den närmare sig, skrämde bort svanorna och reste sig upp. Smörgåsen var genomvåt men barnen voro både hungriga och törstiga. Den äldste delade den i två delar, en större och en mindre, gav den större till sin mindre broder och sade:

— Där har du något att täppa till munnen med.

XVII.

MORTUUS PATER FILIUM MORITURUM EXPECTAT.

Marius hade rusat ut ur barrikaden. Combeferre hade följt honom. Men det var försent. Gavroche var död. Combeferre bar in korgen med patronerna; Marius bar barnet.

— Ack! tänkte han. Vad Gavroches far en gång gjort för hans egen far, det gjorde han nu för barnet, men Thénardier hade burit bort hans far levande; han bar bort barnet dött.

När Marius åter trädde in i barrikaden med Gavroche i sina armar, hade han, liksom barnet, ansiktet översköljt av blod.

I samma ögonblick han hade böjt sig ned för att lyfta upp Gavroche, hade en kula snuddat vid hans huvudskål; han hade icke givit akt därpå.

Courfeyrac tog av sin halsduk och förband med denna Marius' panna.

Man placerade Gavroche på samma bord som Mabeuf och man överhöljde de båda kropparna

med den svarta schalen. Den var tillräckligt stor för båda.

Combeferre delade ut patronerna, som funnos i den inburna korgen.

Var och en fick femton stycken.

Jean Valjean förblev alltjämt orörlig på sin plats.

När Combeferre räckte honom de femton patronerna, skakade han på huvudet.

— Det här är verkligen en märkvärdig människa, sade Combeferre i låg ton till Enjolras; han finner på utvägar, för att icke strida i vår barrikad.

— Vilket icke hindrar honom från att försvara den, sade Enjolras.

— Det finnes original även ibland hjältarna, sade Combeferre.

Och Combeferre, som lyssnat, tillade:

— Han är av en annan sort än fader Mabeuf.

En sak, som bör anmärkas, är att den eld, som var riktad mot barrikaden, knappast förmärktes i dess inre. De, vilka aldrig varit med om dessa slag av krig, kunna icke göra sig en föreställning om de sällsamma ögonblick av lugn, med vilka deras våldsamma skakningar äro uppblandade. Man kommer och man går, man pratar, skämtar och flanerar. Någon har en gång yttrat till en stridskämpe mitt under gevärselden: — Vi äro

här, som vore vi på en ungkarlsfrukost. Barrikaden vid Chanvreriegatan föreföll helt lugn till sitt inre. Alla grader och alla stadier voro genomgångna eller skulle snart vara det. Ställningen hade från att vara kritisk blivit hotfull och från att vara hotfull skulle den förmodligen bli hopplös. Allt eftersom ställningen försvårades, växte hjältemodet inom barrikaden. Enjolras, allvarlig behärskade den, med hållningen hos en ung spartan, helgande sitt blottade svärd åt Epidotas dystra genius.

Med ett förkläde framför sig förband Combeferre de sårade. Bossuet och Feuilly gjorde patroner av krutet i det kruthorn, vilket Gavroche tog från den döde korpralen, och Bossuet sade till Feuilly: — Vi få nog snart taga diligiensen till en annan planet; Courfeyrac ordnade sina tillhörigheter på några stenar, vilka han reserverat åt sig bredvid Enjolras, med samma omsorgsfullhet, som en ung flicka ordnar åt sig i sitt rum; sin värja, sitt gevär, två pistoler och sin revolver. Stum betraktade Jean Valjean muren mitt emot sig. En arbetare fastband på sitt huvud med ett segelsnöre en stor halmhatt, vilken tillhört mor Hucheloup, för att skydda sig mot solstygn. De unga männen, vilka tillhörde cougourdesällskapet i Aix sam-

talade glatt med varandra, liksom om de haft bråttom med att få tala sitt landsmål en sista gång. Joly, som tagit ned änkan Hucheloups spegel, undersökte däri sin tunga. Några stridande hade funnit några halft mögliga brödbitar i en låda; de åto nu glupskt upp dessa. Marius oroade sig över, vad hans fader skulle komma att säga honom.

XVIII.

GAMEN FÖRVANDLAS TILL BYTE.

Låtom oss ett ögonblick sysselsätta oss med ett fysiologiskt faktum, vilket är utmärkande för barrikader. Ingenting av det, som karaktäriserar detta egendomliga gatukrig, bör förbigås.

Hur stort detta egendomliga inre lugn än var, så förblir alltid barrikaden likväl icke desto mindre en livets uppgörelse för dem, som tillhört dess besättning.

Det finnes någonting av Uppenbarelseboken i det inbördes kriget; det okändas alla dimmor blandar sig med ljungande blixtar, revolutionerna äro sfinxer, och den, som har varit med om en barrikad, tror sig ha drömt.

Vad Marius beträffar, hava vi antytt något, vilka känslor man erfar på dessa ställen, och vi skola senare få se följderna därav; det är mer och det är mindre än livet. När man lämnat en barrikad, vet man icke längre, vad man sett där. Man har varit fruktansvärd, men man vet det icke. Man har omgivits av kämpande idéer i

mänskliga gestalter. Blickarna ha varit riktade mot framtidens ljus.

Där hade funnits lik, som lågo och spöken som stodo. Timmarna voro oändliga och föreföllo långa som evighetens timmar. Man har varit i döden. Skuggor ha passerat. Vad var det? Man har sett händer, vilka voro blodiga; det var en ohyggglig domning, det var också en fruktansvärd tystnad; där funnos öppna munnar, som skreko och andra öppna munnar, som tego; man var i rök och i mörker. Man tror sig ha vidrört denna fuktighet, som tränger fram ur okända djup och som framkallar rysningar; man varsebliver någonting rött på sina naglar. Man minnes icke mera.

Låtom oss återvända till Chanvreriegatan.

Plötsligt hörde man, mellan tvenne salvor, det avlägsna ljudet av en klocka, som slog.

— Klockan slår tolv, sade Combeferre. De tolv slagen hade icke förklingat, innan Enjolras reste sig upp i sin fulla längd och utslungade ifrån barrikadens topp följande dundrande rop:

— Bär upp gatstenar i huset. Förse fönsterna och gluggarna med dem! Hälften av männen till gevären, andra hälften till stenarna! Icke en minut att förlora!

En pluton av brandkårens soldater, med yxan på axeln, blev just synlig i slutet av gatan. Denna pluton var kanske endast de främre leden av en kolonn; och vilken kolonn? Brandkårens solmåste alltid föregå de soldater, vilka äro kommenderade att storma den.

Man nalkades utan tvivel det ögonblick, vilket M. de Clermont-Tonnere 1822 kallade det avgörande ögonblicket.

Enjolras order åtlyddes med den korrekta hastighet, vilken är utmärkande för fartyg och barrikader, de enda stridsplatser, varifrån det är omöjligt att rymma. Inom kortare tid än en minut voro två tredjedelar av de stenar, vilka Enjolras låtit uppstapla vid Korints port, uppburna i första våningen och på vinden, och innan en andra minut förgått, voro fönstren i första våningen och gluggarna till vindskuporna igenmurade med de konstfärdigt sammansatta stenarna. Feuilly, den skickligaste uppfinnaren av dem alla, hade omsorgsfullt inrättat några små hål, varigenom man kunde sticka ut gevärspiporna. Som karteschelden hade upphört, gick det så mycket lättare för sig att igenmura fönstren. De båda kanonerna sköto nu med kulor mot barrikadens mitt för att söka göra en

rämna i den och om möjligt en öppning, genom vilken de kunde storma den.

När stenarna voro anbragta, där de skulle vara, lät Enjolras till första våningen bära upp de buteljer, vilka han hade gömt under bordet, varpå Mabeuf låg.

— Vem skall dricka de där? frågade Bossuet.

— De, svarade Enjolras.

Därefter tillspärrade man bottenvåningens fönster och höllo alla de järnslåar, vilka tjänade till att invändigt stänga värdshusporten om natten, i beredskap.

Fästningen var fullständig. Barrikaden utgjorde skyddet, krogen fästningstornet.

Med de återstående stenarna tillstängde man sidoöppningen.

Eftersom en barrikads försvarare alltid äro tvungna att spara på ammunition och angriparna äro medvetna om detta, kombinera dessa sina anordningar med en slags irriterande långsamhet; de utsätta sig, innan tiden är inne, för elden, dock mera till skenet än i verkligheten. Förberedelserna till anfallet göras alltid med en viss metodisk långsamhet; sedan kommer åskan. Denna långsamhet tillät Enjolras att se överallt och göra allt

ordentligt. Han kände, att eftersom sådana män skulle dö, borde deras död vara ett mästerverk.

Han sade till Marius:

— Vi äro de båda anförarna. Jag går att giva de sista orderna därinne. Stanna du härute och vakta.

Marius ställde sig på utkik på barrikadens topp. Enjolras lät spika igen dörren till köket, vilket — man kanske påminner sig det — var förvandlat till sjukrum för att de sårade icke skulle bli berörda av kringflygande stenskärvor.

Han gav sina sista instruktioner i bottenvåningen med fast, men fullkomligt lugn stämma; Feuilly lyssnade och svarade i allas namn.

— Håll yxorna i beredskap i första våningen för att avhugga trappan. Ha ni dem?

— Ja, sade Feuilly.

— Huru många?

— Två yxor och en klubba.

— Det är bra. Vi äro ännu tjugosex stridande. Huru många gevär finns det?

— Trettiofyra.

— Alltså åtta för mycket. Ladda dessa åtta gevär alldeles som de andra och ha även dessa till hands. Alla sablar och pistoler i bältena. Tjugo

män på barrikaden. Sex i bakhåll vid gluggarna och i första våningens fönster för att skjuta på angriparna genom skottgluggarna i stenarna. Här får icke finnas en enda man, som icke gör nytta. Så fort trumman ger signal till stormning, skola de tjugo, som befinna sig här nere, störta upp på barrikaden. De, som hinna dit först, få de bästa platserna.

När dessa anordningar voro vidtagna, vände han sig mot Javert och sade till honom:

— Jag glömmer dig icke.

Och, läggande sin pistol på bordet, tillade han:

— Den sista, som lämnar platsen, krossar huvudet på denne spion.

— Här? frågade en röst.

— Nej, blanda icke detta lik med våra. Man kan klättra över den lilla barrikaden i Mondétourgränden; den är icke mer än fyra fot hög. Mannen är väl bunden. Man kan föra honom över den och skjuta honom där.

Det fanns någon, som i detta ögonblick var mera okänslig än Enjolras; det var Javert.

Nu uppenbarade sig även Jean Valjean.

Han hade stått i upprorsmännens grupp. Han lämnade den, gick fram till Enjolras, och sade:

— Är ni anföraren?

— Ja.

— Ni tackade mig för en stund sedan.

— I republikens namn. Barrikaden har två räddare: Marius Pontmercy och ni.

— Tycker ni, att jag förtjänar en belöning?

— Säkert.

— Nåväl, jag begär en.

— Vilken?

— Att själv få skjuta sönder hjärnan på den där mannen.

Javert lyfte upp huvudet, såg Jean Valjean, skakades av en omärkbar rörelse och sade:

— Det är rätt.

Vad Enjolras beträffar, hade han laddat om sitt gevär; han såg sig omkring och sade:

— Någon protest emot detta?

Sedan vände han sig mot Jean Valjean, sägande:

— Tag polisspionen.

Jean Valjean satte sig mitt emot Javert på bordets yttersta ända. Han grep pistolen och ett svagt ljud tillkännagav, att han laddade vapnet.

Nästan i samma ögonblick, hörde man stormsignalen.

— Giv akt! ropade Marius ifrån barrikadens topp.

Javert började att skratta med detta ljudlösa

skratt, som var utmärkande för honom; betraktande upprorsmännen, sade han:

— Er situation är icke bättre än min.

— Alle man ut! ropade Enjolras.

Upprorsmännen störtade under tumult därifrån och när de försvunno, kastade Javert följande ord efter dem:

— Vi ses snart.

XIX.

JEAN VALJEAN HÄMNAS.

När Jean Valjean blev lämnad ensam med Javert, löste han upp repet, vilket var bundet omkring fångens midja, och vars knut befanns under bordet. Därefter gav han honom tecken att resa sig. Javert lydde med ett obeskrivligt småleende, med den fjättrade myndighetens överlägsenhet.

Jean Valjean grep Javert vid språngremmen, såsom man skulle fatta en häst vid tygeln, och, släpande honom efter sig, lämnade han värdshuset långsamt, emedan Javert, som var bunden kring benen, endast kunde taga mycket små steg.

Jean Valjean hade pistolen i handen.

På så sätt passerade de det inre av barrikaden. Upprorsmännen, fullt upptagna av den väntade striden, vände dem ryggen.

Endast Marius, som stod vid vänstra, yttre sidan av barrikaden, såg dem passera. Denna grupp, bestående av den dödsdömde och bödeln, upplystes av det gravlika ljus, vilket bodde i hans själ.

Icke utan svårighet, men heller icke utan att ett

ögonblick släppa honom, lät Jean Valjean den bundne Javert klättra över den lilla muren vid Mondétourgränden.

När de klättrat över detta stängsel, voro de båda ensamma i den lilla gränden. Ingen människa kunde se dem mer. Husets hörn undanskymde dem för upprorsmännen. De från barrikaden utburna liken bildade en ohygglig hög några steg därifrån.

Man uppfattade i denna hög av döda ett svartblått ansikte, en upplöst hårfläta, en genomborrad hand och en till hälften blottad kvinnobarm. Det var Eponine.

Javert kastade några sidoblickar på detta lik och med orubbligt lugn mumlade han:

— Det förefaller mig, som om jag kände den där flickan.

Sedan vände han sig mot Jean Valjean.

Jean Valjean stack pistolen under armen och betraktade Javert med en blick, vilken var talande nog utan ord:

— Javert, det är jag.

Javert svarade:

— Tag din revansch.

Jean Valjean framtog ur sin byxficka en kniv och öppnade den.

— En dolk! utropade Javert. Du har rätt. Detta vapen passar dig bäst.

Jean Valjean skar av språngremmen, som Javert hade kring halsen, därefter skar han av repen, som han hade kring handlederna, därefter böjde han sig ned och skar av repet kring fötterna; och resande sig, sade han till honom:

— Ni är fri.

Javert blev icke lätt förvånad. Emellertid, hur mycket han än var herre över sig själv, kunde han icke avhålla sig från att visa en viss sinnesrörelse. Han förblev stående orörlig och med vidöppen mun.

Jean Valjean fortfor:

— Jag tror icke, att jag kommer härifrån. Om jag dock av en slump skulle göra det, så bor jag under namnet Fauchelevent på Homme-Armégatan nummer sju.

Javert visade någonting, som liknade ett tigergrin, vilket till hälften drog upp hans ena mungipa, och han mumlade mellan tänderna:

— Tag dig i akt.

— Gå, sade Jean Valjean.

Javert återtog:

— Du sade ju Fauchelevent, Homme-Armégatan.

— Nummer sju.

Javert upprepade med halvhög stämma:

— Nummer sju.

Han knäppte tillhopa sin rock, antog åter sin militära, stela hållning, gjorde halvomvändning, korsade armarna över bröstet, stödde sin haka i en av sina händer och började gå i riktning mot hallarna. Jean Valjean följde honom med ögonen. När Javert gått några steg, vände han sig om och ropade till Jean Valjean:

— Ni förargar mig. Döda mig hellre.

Javert märkte icke själv, att han slutat upp med att dua Jean Valjean.

— Gå, sade Jean Valjean.

Javert avlägsnade sig med långsamma steg. Ett ögonblick senare vred han om hörnet vid Prêcheursgatan.

När Javert försvunnit, avlossade Jean Valjean sitt pistolskott i luften.

Därefter återvände han till barrikaden och sade:

— Det är gjort.

Se här vad som under tiden tilldragit sig här; Marius, mer intresserad av det, som tilldrog sig utanför än innanför, hade hitintills icke uppmärksamt betraktat spionen, som var bunden i källarsalens bakgrund.

När han såg honom vid fullt dagsljus klättra

över barrikaden för att gå döden till mötes, kände han igen honom. Ett hastigt minne uppdök för hans inre ögon. Han erinrade sig polisinspektören på Pontoisegatan och de båda pistoler, denne lämnat honom och vilka han, Marius, använt sig av just i denna barrikad. Nu kände han icke endast igen honom, utan han erinrade sig även hans namn.

Detta minne var dock otydligt och dunkelt liksom alla hans tankar. Han var dock icke säker på sin sak, utan han ställde snarare denna fråga till sig själv:

— Var det icke samma polisinspektör, som påstod sig heta Javert?

Kanske var det ännu tid att söka medling för denne man? Men först och främst måste han veta, om det verkligen var Javert.

Marius ropade till Enjolras, vilken ställt upp sig vid barrikadens andra ända.

— Enjolras!

— Vad är det?

— Vad hette den där mannen?

— Vem?

— Polisagenten. Vet du hans namn?

— Säkert. Han har sagt oss det.

— Hur heter han?

— Javert.

Marius sträckte på sig.

I detta ögonblick hörde man pistolskottet.

Jean Valjean visade sig åter och ropade:

— Det är gjort.

En dyster kyla genomfor Marius' hjärta.

XX.

DE DÖDA HA RÄTT OCH DE LEVANDE HA ICKE ORÄTT.

Anfallet mot barrikaden skulle börja.

Allt bidrog att öka denna sista minuts tragiska storhet; tusentals hemlighetsfulla ljud hördes i luften, sorlet av beväpnade massor genljöd från gatorna, vilka man icke såg, kavalleriets stundom avbrutna galopperande, artillerivagnarnas dova buller, plutonsalvorna och kanondundret; alla dessa ljud korsade varandra. Stridens förgyllda rök höjde sig ovan hustaken, avlägsna, otydliga men hemska skrik, hotfulla blixtar överallt, stormklockan i Saint-Merry, vilken ljöd som en ångestfylld snyftning, årstidens behag, den praktfulla himlen, fylld av skyar och sol, dagens skönhet och husens fruktansvärda tystnad.

Sedan gårdagen hade verkligen Chanvreriegatans båda husrader förvandlats till tvenne murar, ohyggliga murar. Stängda portar, stängda fönster, stängda luckor.

När under sådana tider, så olika dem, i vilka vi

nu leva, den timma randats, då folket önskade ett slut på ett tillstånd, vilket redan varat alldeles för länge, på en laglig regering, när luften var laddad med vrede, när staden gav sitt samtycke till gatstenarnas uppryckande, när borgarklassen smålog åt upprorsmännen, allt under det den viskade sin lösen i dess öra, då var den av upprorsanda uppfyllde invånaren de kämpandes bundsförvant och boningshuset så att säga förbrödrade sig med den improviserade fästning, vilken stödde sig däremot. När situationen icke var mogen, när upproret icke vunnit den avgörande anslutningen, när massan icke instämde i rörelsen, var det ute med de kämpande, staden kring upproret hade förvandlats till en öken, allas blickar voro kyliga, och gatorna hjälpte hären att intaga barrikaden.

Man kan icke medels överrumpling förmå ett folk att gå fortare än det själv vill. Ve den, som försöker tvinga det! Ett folk låter icke göra med sig vad som helst. Då överlämnar det upproret åt sitt öde. Upprorsmännen förvandlas till pestsmittade. Ett hus blir en ointaglig fästning, dess dörr ett vägrande, dess fasad en ogenomtränglig mur. Men denna mur ser, hör, men vill ej. Den skulle kunna öppna sig och rädda er. Nej. Denna mur är en domare. Den betraktar er och den dömer er.

Vilka dystra ting äro icke dessa stängda hus. De se ut som vore de döda, men de äro levande. Livet, vilket där är liksom hämmat, råder dock där inne. Ingen människa har gått ut därifrån sedan tjugofyra timmar, men ingen fattas dock där inne. I det inre av denna klippa kommer och går man, man lägger sig, man stiger upp, man är där tillsammans med familjen, man dricker och man äter och man är rädd, ohyggligt rädd. Rädslan ursäktar denna fruktansvärda ogästvänlighet; förfäran är blandad med rädslan, vilket är en förmildrande omständighet. Ibland har man sett, att rädslan övergår till passion, förskräckelsen kan förvandla sig i raseri liksom försiktigheten kan göra det; härifrån härleda sig dessa djupsinniga ord: de rasande måttliga. Det finns blixtar av den yttersta förskräckelsen, ur vilka vreden strömmar ut liksom en hemsk rök. Vad önska dessa människor? De äro aldrig nöjda. De störa fredliga människor. Som om man icke hade haft nog av revolutioner i Paris! Varför ha de kommit hit? Må de hjälpa sig själva. Så mycket värre för dem. Det är deras eget fel. De få icke mer än de förtjäna. Det rör oss icke. Vår stackars gata översvämmar av kanonkulor. Det är en hop odågor. Öppna icke porten. Och huset antager utseendet av en grav. Upprorsman-

nen utanför denna port kämpar med döden; han ser karteschelden och de dragna sablarna närma sig; om han ropar, vet han, att man hör honom, men att ingen kommer; det finnes murar, som skulle kunna skydda honom, det finnes människor, som skulle kunna rädda honom, men dessa murar ha öron av kött, och dessa människor ha hjärtan av sten.

Vem bör anklagas?

Ingen och alla. De ofullkomliga tider, i vilka vi leva.

Det är alltid på egen risk utopin förvandlar sig till uppror och övergår från filosofiens protest till beväpnad protest och från Minerva till Pallas. Den utopi, som blir otålig och förvandlar sig till uppror, vet, vad den har att vänta; den kommer nästan alltid för tidigt. Den finner sig då och underkastar sig lugnt katastrofen i stället för triumfen. Utan att klaga, hjälper och till och med ursäktar den med, som förnekar den, och den är högsinnad nog att samtycka till att bli övergiven. Den är okuvlig mot hindret och mild mot otacksamheten.

Är det för resten otacksamhet? Från människosläktets synpunkt, ja!

Från individens, nej!

Framåtskridandet är människans norm. Männi-

släktets liv i allmänhet heter framåtskridandet; människosläktets gemensamma steg kallas även framåtskridandet. Framåtskridandet går; det företager sig den stora, mänskliga och jordiska resan mot det himmelska och det gudomliga; det har sina viloplatser, där det samlar tillhopa den fördröjda flocken; det har sina stationer, där det övertänker och begrundar något underbart Kanaan, vilket plötsligt avslöjar sin horisont; det har sina nätter, då det sover, och det är en tänkares största bekymmer att se skuggan över människosjälen och att i mörkret förnimma det insomnade framåtskridandet utan att kunna väcka det.

— Gud är kanske död, sade en dag Gérard de Nerval till den, som skriver dessa rader, förblandande sålunda framåtskridandet med Gud och tagande rörelsens avbrott för det högsta väsendets död.

Den som tvivlar, har orätt. Framåtskridandet vaknar ofelbart, och man skall kunna säga, att det till och med sovande går framåt, ty det har blivit större. När man ser det stående, finner man att det är större. Förbliv alltid fredlig; det beror icke mera av framåtskridandet än av floden; uppres inga stängsel däremot, kasta inga klippstycken däri; hindret kommer vattnet att skumma och

mänskligheten att sjuda av raseri; se där, orsakerna till svårigheterna; men efter dessa svårigheter märker man, att man gått framåt. Ända till dess ordningen, vilken icke är någonting annat än världsfreden, är införd, ända tills dess harmoni och enhet härskar, skall framåtskridandet räkna revolutionerna såsom sina stationer.

Vad är då framåtskridandet? Vi ha redan sagt det. Folkens beständiga liv.

Men det händer någon gång, att individernas ögonblickliga liv uppreser sig emot mänskligheten eviga liv.

Låtom oss utan bitterhet erkänna, att individen har sitt bestämda intresse och kan, utan att handla orätt, uppställa villkor till förmån för dessa intressen och försvara det; det närvarande har sin ursäktliga kvantitet av egoism; det ögonblickliga livet har sin rätt och är icke förpliktigat att oupphörligt uppoffra sig för framtiden. Den generation, som för närvarande vandrar på jorden, är icke tvungen att avkorta sin vandring för de generationer, vilka komma efter dem. "Jag lever", mumlar denne någon, som kallar sig Alla. "Jag är ung och jag är förälskad, jag är gammal och jag vill vila mig, jag är familjefar, jag arbetar, jag sköter mig, jag gör goda affärer, jag har hus att

hyra ut, jag har pengar i statens kassor, jag är lycklig, jag har hustru och barn, jag älskar allt detta, jag önskar leva, låt mig vara i fred." Därifrån härleder sig den djupa kyla, vilken vid vissa tider möta mänsklighetens stora ledare.

Låtom oss komma överens om, att utopien mister sin strålande glans, i samma ögonblick den börjar krig. Utopien, morgondagens sanning, lånar sitt förfaringssätt, striden, från gårdagens osanning. Framtiden handlar som det förgångna. Den rena idéen blir våld. Den nedsätter sitt hjältemod, när den låter det åtföljas av ett våld, för vilken det är rättvist att den står till svars; ett emot principerna stridande, tillfälligt och avgörande våld, för vilket det måste straffas. Utopien, förvandlad till uppror, kämpar med den gamla militära lagboken i hand; den skjuter spionerna, avrättar förrädarna, undanröjer levande varelser och kastar dem i okända mörker. Den begagnar sig av döden, en betänklig sak. Det tyckes, som om utopien icke längre litade på sin egen utstrålningskraft, sin oemotståndliga och oförvitliga styrka; den slår till med svärdet. Men varje svärd är tveeggat. Var och en, som sårar med den ena eggen, sårar sig själv med den andra.

Efter denna reservation är det oss omöjligt att

beundra framtidens ärorika kämpar, utopiens anhängare, vare sig de lyckas eller ej. Till och med när de misslyckas, äro de vördnadsvärda; måhända synas de oss störst i motgången. Segern, när det är frågan om framåtskridande, förtjänar folkens bifallsrop, men ett hjältemodigt nederlag förtjänar dess medkänsla. Segern är beundransvärd, nederlaget sublimt. För oss, som föredraga martyrskapet framför framgången, synes John Brown större än Washington och Pisacane större än Garibaldi.

Någon måste stå på den besegrades sida.

Man är orättvis mot dessa stora framtidens proberare, då de misslyckas.

Man beskyller revolutionärerna för att utsprida fruktan. Varje barrikad synes som ett attentat. Man anklagar deras teorier, man misskänner deras mål, man fruktar deras hemliga tanke och man anklagar deras samveten såsom varande brottsliga. Man förebrår dem för att uppresa, hopsamla och uppstapla en hög av elände, sorg, olyckor och bekymmer mot den rådande samhällsordningen och för att de ur djupet upprycka block av mörker, vilka de förse med skottgluggar, och vapen, med vilka de strida. Man ropar till dem:

— Ni rycka upp helvetets gatstenar!

De skulle kunna svarat:

— Det är därför vår barrikad är gjord av goda idéer!

Den fredliga lösningen är visserligen den bästa. Låtom oss medge, att man ofrivilligt tänker på björnarna, när man ser gatstenarna, och att det är en sak, för vilket samhället oroar sig. Men det kommer an på samhället själv att försvara sig; det är till dess egen goda vilja, vi vädja. Intet våldsamt botemedel är nödvändigt. Att lugnt studera det onda, erkänna det och sedan avhjälpa det; det är till detta, vi uppmana samhället. Hur som helst, äro alla dessa män, vilka överallt i världen, med blicken riktad på Frankrike, kämpa för det goda, med idealets obevekliga logik, vördnadsvärda, till och med när de lidit nederlag. De offra sitt liv för framåtskridandet; de uppfylla försynens vilja; de utföra ett gott verk. Med lika stor oegennytta som en skådespelare, vilken kommer till sin replik, nedstiga de, när tiden är inne, lydande en gudomlig regissör, i graven. Och för att föra den minnesvärda mänskliga rörelsen, vilken började den 14 juli 1789, till ett för hela världen avgörande, lysande slut, voro de nöjda med denna hopplösa strid och detta stoiska försvinnande. Dessa soldater äro

Guds tjänare. Den franska revolutionen är en handling av Gud själv.

För resten finnes det, detta bör tilläggas de i ett annat kapitel redan nämnda skillnaderna, erkända uppror, som kallas revolutioner och icke erkända uppror, vilka kallas upplopp. Ett utbrytande uppror är en sak, som prövas inför folket. Om folket låter sin svarta kula falla, är idéen ogillad; upproret slutar då fruktansvärt. Det är icke ett folks skyldighet att börja ett krig vid varje tillfälle, som utopien önskar det. Nationerna ha icke alltid och när som helst lust att vara hjältar och martyrer. De äro positiva. I allmänhet synes dem upproret avskyvärt; för det första emedan det ofta resulterar i en katastrof, för det andra, emedan det alltid förorsakas av en abstrakt idé.

Det vackra ligger däruti, att de alltid uppoffra sig uteslutande för idealet. Ett uppror är ett utslag av entusiasm. Entusiasmen kan yttre sig i vrede; då tar den till vapen. Men varje uppror, som riktas mot en regering eller mot en styrelse, har ett högre mål. Sålunda var det icke mot Ludvig Philip personligen, som anförarna för upproret 1832 och i synnerhet de unga entusiasterna på Chanvreriegatan, stredo. De flesta uppskattade och gåvo full rättvisa åt de egenskaper, som

utmärkte denne monark, vilken stod mitt emellan monarki och revolution; ingen hatade honom. Men de angrepo den yngre grenen, liksom de tidigare angripit den äldre, och de angrepo i båda fallen kungadömet av Guds nåde; vad de ville nå genom att störta detta, det var, ha vi redan sagt, den ena människans herravälde över den andra och privilegierna över rättvisan. Paris utan konung motsvaras av en värld utan tyrann.

Så är det. Man uppoffrar sig för dessa visioner, vilka för de uppoffrande nästan alltid äro visioner, men illusioner, i vilka hela den mänskliga vissheten är blandad. Upprorsmannen förgyller upproret. Man kastar sig in i dessa tragiska saker, berusande sig vid tanken på det, som man skall göra. Vem vet? Kanske skall man lyckas. Man är det lilla antalet; man har emot sig en hel armé, men man försvarar rätten, den naturliga lagen, varje individs suveränitet över sig själv, en suveränitet, från vilken ingen abdikation är möjlig, rätten, sanningen, och om så erfordras dör man som de trehundra spartanerna, man tänker icke på don Quixote utan på Léonidas. Man störtar framåt, och väl en gång med, ryggar man icke tillbaka och man rusar in i vimlet med huvudet sänkt, inom sig hysande hoppet på en stor seger; revolutionens fulländande,

framåtskridandet åter försatt i frihet, människosläktets utveckling, världens befrielse och i värsta fall upplever man ett nytt Termokele.

Dessa vapenutfall för framåtskridandet gå ofta om intet; vi ha sagt, varför hopen ej alltid delar palladinernas hänförelse. Den stora massan, mängden, bräcklig genom sin tyngd, fruktar äventyret, och det ligger någonting av äventyr i idealet.

För övrigt må man icke glömma, att det egna intresset, föga vänligt stämt mot idealet och det sentimentala, också spelar in. Ibland förlamar magen hjärtat.

Det stora och sköna hos Frankrike är, att det materiella spelar mindre roll än hos andra folk; det handlar snabbt. Det är det första att vakna, det sista att somna. Det går framåt. Det går mot ljuset.

Det beror därpå, att det har en konstnärssjäl. Idealet är ingenting annat än logikens högsta höjd, liksom det sköna endast är det sannas spets. Konstnärer äro också konsekventa människor. Att älska är att se ljuset. Det är orsaken till att Europas fackla, det vill säga civilisationens, först blivit buren av Grekland, som överlämnade den åt Italien, vilket sedan gav den åt Frankrike. Gudomliga ljusspridande folk! Vitai' lampada tradunt.

Ett folks poesi är, sällsamma sak, dess framåtskridandes element. Civilisationens storlek jämföres med inbillningskraftens storhet. Endast ett civiliserat folk förblir ett manligt folk. Korint, ja; Sybaris, nej. Den, som blir verklig, urartar. Man får icke vara varken diletant eller virtuos; man bör vara konstnär. Vad civilisationen angår, så är det icke tillräckligt att uppnå den i hög grad, man måste söka uppnå den i dess allra högsta grad; på så sätt ger man människosläktet ett idealiskt mönster. Det moderna idealet har sin typ i konsten och sitt medel i vetenskapen. Det är genom vetenskapen man skall förverkliga denna skaldernas upphöjda vision; det sociala sköna. Man skall återupprätta ett Eden genom att lägga A + B. På det stadium, dit civilisationen nått, är det exakta vetandet ett oundgängligt element av det vackra och poetiska, och den artistiska känslan är icke endast nyttig utan fulländad genom vetenskapen. Konsten, som är erövraren, måste ha vetenskapen, vilken är framåtskridaren, till stödjepunkt. Detta är nödvändigt. Den moderna anden är Greklands genius, begagnande Indiens genius såsom fortskaffningsmedel; Alexander på elefanten. De i dogmen förstenade eller i vinningslystnaden demoraliserade släkterna äro odugliga till att leda civilisationen.

Att knäböja framför avgudabilden eller framför guldstycket skadar muskeln, som arbetar, och viljan, som strävar framåt. Ett folks absorbering eller ett brackmässigt vinstbegär minskar dess strålkraft, nedsänker dess horisont på samma gång som dess upphöjda ståndpunkt och berövar det denna det universella målets på samma gång mänskliga och gudomliga insikt, som gör nationerna till missionärer. Babylon har intet ideal; Kartago icke heller. Athén och Rom ha och behålla till och med genom seklernas mörker, civilisationens gloria.

Frankrikes folk är av samma slag som Greklands och Italiens. Det är likt Athéns folk genom det sköna. Roms genom det stora. För övrigt äro de goda människor. Det ger sig själv. De visa oftare än andra nationer, att de kunna uppoffra sig, men denna lust att uppoffra sig försvinner ibland. Det är just det farliga för dem, som springa, när de endast vilja gå, eller de som gå, när de vilja stanna. Fransmännen ha sina återfall av materialism och vissa ögonblick ha de idéer, vilka tillstänga deras annars så sublima hjärna, och de visa ingenting, som påminner om den franska storheten, utan de antaga dimensionerna av ett Missouri eller ett Sydkarolina. Vad är att göra däråt? Jätten spelar dvärg; det omätliga Frankrike får ibland

det infallet att låtsa sig vara litet. Se där det hela.

Emot detta finnes ingenting att säga. Folken likaväl som stjärnorna ha rätt att förmörkas. Och allt är bra, om blott ljuset återkommer och förmörkelsen icke övergår till natt. Daggryning och uppståndelse äro liktydiga. Ljusets återframträdande är likställt med det egna jagets ihålighet. Låtom oss lugnt bevisa dessa fakta. Döden på barrikaden eller graven i landsflykt är någonting, som självuppoffringen bör vara beredd på. Det verkliga namnet på självuppoffringen är oegennyttan. Må de övergivna låta sig övergivas, må de landsförvisade låta sig förvisas och låtom oss inskränka oss till att bönfalla de stora folken om att ej rygga allt för mycket tillbaka. Man bör icke, under förevändning att ha återfått förståndet, gå för långt i nedstigandet.

Materien finnes, minuten finnes, intressena finnas, magen finnes, men magen får icke vara grunden till levnadsvisheten. Det nuvarande livet har också sin rätt. Att ha lyckats komma sig upp avhåller en tyvärr ej från att falla. Man ser detta i historien oftare än man skulle önska. En nation är lysande, den njuter av idealet, därefter prövar hon på smutsen och finner den god; och om man

frågar henne, varför hon överger Sokrates för Falstaff, svarar hon:

— Därför att jag tyckte om statsmän.

Låtom oss säga ännu ett ord, innan vi återvända till striden.

En strid sådan som den, vilken vi nu omtala, är ingenting annat än en konvulsivisk ryckning mot idealet. Det fjättrade framåtskridandet är sjukligt och behäftat med dylika tragiska epileptier. Denna framåtskridandets sjukdom, det inbördes kriget, ha vi redan mött på vår väg. Det är en av dessa olycksbringande handlingar, vilka på en gång äro akt och mellanakt i det drama, vars huvudsakliga handling rör sig kring en av samhället fördömd, och vars egentliga namn är: Framåtskridandet.

Framåtskridandet!

Detta rop, vilket vi ofta utslunga, utgör själva grunden för vårt tänkande och vid den punkt av dramat, där vi befinna oss, ha de tankar, som detta rop innesluter mera än en skärseld att passera och det är kanske tillåtet för oss att något antyda vad som döljer sig bakom dessa ord.

Den bok, läsaren i detta ögonblick har under sina ögon är, från första sidan till den sista, i sin helhet och i sina detaljer, sina ojämnheter, undantag och svagheter, en övergång från det onda till

det goda, det orättvisa till det rättvisa, det falska till det sanna, från det mörka till det ljusa, från begäret till medvetandet, från förruttnelse till liv, från djuriskhet till plikt, från helvetet till himlen, från intet till Gud. Utgångspunkten: materian, målet: själen, vattenormen i begynnelsen, ängeln i slutet.

XXI.

HJÄLTARNA.

Plötsligt gav trumman signal till anfall.

Angreppet blev orkanartat. Föregående afton hade någonting oförklarligt, tyst som en boaorm, smugit sig fram mot barrikaden. Nu, vid fullt dagsljus, var varje överrumpling omöjlig på den öppna gatan, våldet hade avkastat masken, kanonen hade åter börjat ryta, och trupperna störtade sig mot barrikaden. Raseriet måste nu förvandlas i fintlighet. En mäktig trupp av infanteriet, med sappörer i spetsen, delad på olika avstånd av nationalgardister och municipalgardister till fots, biträdd av stora massor, vilka man hörde utan att se, ryckte nu fram på gatan. Utan att låta rubba sig av gevärssalvorna kastade den sig med fällda bajonetter under trumvirvlar mot barrikaden med en murbräckas tyngd.

Muren höll stånd, upprorsmännen började nu ett ivrigt skjutande. Den stormade barrikaden befann sig i ett hav av blixtar. Anfallet var så

ursinnigt, att barrikaden ett ögonblick var översvämmad av angripare, men den skakade av sig soldaterna, liksom lejonet skakar av sig hundarna, och den betäckte sig endast med belägrare, liksom havsstranden med skum för att i nästa minut åter visa sig stupande, svart, fasansfull.

Kolonnen, tvingad att vika tillbaka, stannade hopträngd på gatan, utan skydd, men dock fruktansvärd och besvarade barrikaden med en gevärssalva. Den, som sett ett fyrverkeri, erinrar sig måhända den konsteld i form av en kärve, gjord av blixtar, vilka korsa varandra; den kallas buketten. Man kan föreställa sig denna bukett, dock icke vertikal utan horisontal, bärande på spetsen av var och en av sina eldstrålar en kula eller ett hagel, utsprutande döden. Under allt detta befann sig barrikaden.

På båda sidor rådde samma beslutsamhet. Tapperheten var nästan barbarisk, och den förenade sig med ett slags vilt hjältemod, som började med fullkomlig självuppoffring. Det var den tid, då en gardist slogs som en zuav. Truppen önskade ett slut; upprorsmännen ville strida. Det frivilliga kämpandet med döden, då man är i besittning av ungdom och hälsa, förvandlar oförskräcktheten till vansinne. Varje man i den-

na strid ägde något av det sublima, som dödstimmen skänker. Gatan var full av lik.

Enjolras stod på barrikadens ena sida, Marius på den andra. Enjolras, som ansvarade för barrikaden, skyddade sig; tre soldater stupade, den ene efter den andre under hans skottglugg, utan att de ens hade sett honom; Marius kämpade fullkomligt oskyddad. Han gjorde sig till skotttavla. Han sträckte ut sig med mer än halva kroppen över barrikaden. Det finnes ingen mera fruktansvärd i en drabbning än en drömmare. Marius var förfärlig och han var tankfull. Han var med i striden alldeles som i en dröm. Man kunde kalla honom ett spöke, som sköt med gevär.

De belägrades patroner minskades men icke deras sarkasmer. I det gravlika virrvarr, vari de befunno sig, skrattade de.

Courfeyrac var barhuvad.

— Var har du gjort av din hatt? frågade Bossuet honom.

Courfeyrac svarade:

— De ha till slut lyckats taga den av mig med kanonkulor.

Ibland talade de med en bitter anstrykning.

— Föreställ er dessa män, utropade Feuilly,

(och han citerade namn, kända namn, till och med berömda namn, några tillhörande den gamla armén), vilka ha lovat att förena sig med oss, vilka vid sin heder svurit att hjälpa oss, och vilka nu äro våra generaler, och vilka övergiva oss.

Combeferre inskränkte sig till att svara med ett allvarligt småleende:

— Det finnes människor, vilka betrakta hederns lagar såsom man betraktar stjärnorna, på långt avstånd.

Barrikadens inre var så översållat med trasiga patroner, att det såg ut som om det hade snöat.

Angriparna voro överlägsna i styrka, upprorsmännen ägde den fördelaktigaste positionen. De befunno sig uppe på höjden av en mur och de sköto ned på soldaterna, vilka föllo bland döda och sårade på den branta sluttningen. Denna väl byggda barrikad, stödd emot husraderna, var en av dessa positioner, där en handfull män kan hålla en legion i schack. Emellertid närmade sig den alltjämt förstärkta angreppskolonnen, trots kulregnet, och så småningom, steg för steg, med obeveklig säkerhet klämde trupperna in barrikaden, såsom en skruv klämmer samman en vinpress.

Anfall följde på anfall. Fasan ökades.

Då uppstod på denna stenhög på Chanvreriegatan en strid, värdig en av Trojas murar. Dessa bleka, trasiga, utmattade män, vilka icke ätit på tjugofyra timmar, vilka icke sovit, vilka blott hade några skott kvar att skjuta, vilka grävde i sina tomma fickor efter patroner, vilka nästan alla voro sårade, nästan alla förbundna kring huvud eller arm med någon svart, rostig trasa, vilka på sina rockar hade hål, genom vilka blodet rann, vilka knappast voro beväpnade med dåliga gevär och avbrutna sablar, alla dessa män förvandlades nu till titaner. Barrikaden bestegs tio gånger men togs aldrig.

För att göra sig en föreställning om denna strid måste man tänka sig en hög, bildad av ett fruktansvärt mod, antänd, och sig själv betraktande denna brand. Det var icke en strid, det var det inre av en brännugn; murarna utandades lågor; ansiktena sågo övernaturliga ut. Den mänskliga formen syntes omöjlig, de stridande flammade, och det var förskräckligt att se dessa stridens salamandrar röra sig i denna röda rök. Vi avstå från att beskriva de ohyggliga scenerna i detta blodbad. Endast hjältedikten är berättigad att fylla tolv tusen verser med en strid.

Man stred kropp mot kropp, fot för fot, med

pistolskott, sabelhugg, knytnävslag, på avstånd, nära, uppe, nere, överallt, på hustaken, i krogfönsterna, i källargluggarna, dit några smugit sig. De voro en mot sextio. Korints fasad, halft nedriven, var förskräcklig. Fönstren genomborrade av kulor, hade förlorat rutor och bågar och voro nu endast oformliga hål, här och där tilltäppta med gatstenar. Bossuet blev dödad, Courfeyrac blev dödad, Joly blev dödad; Combeferre, träffad i bröstet av tre bajonettstygn, i det ögonblick han skulle lyfta upp en sårad soldat, fick endast tid att kasta en blick mot himlen för att därefter utandas sin sista suck.

Marius, alltjämt stridande, var så full med sår, särskilt i huvudet, att hans ansikte försvann under blodet, och man kunde ha sagt, att hans ansikte var övertäckt med en röd näsduk.

Endast Enjolras var icke skadad. När han icke mera ägde något vapen, sträckte han ut handen till höger eller vänster och genast stack en upprorsman ett vapen däri. Nu återstod honom endast en stump av fyra värjor; en mer än Frans I vid Marignan.

Homerus sade: "Diomède dödar Axyle, son till Teuthranis, som bodde i det lyckliga Arisba; Euryale, son till Mécistée dödar Drésos och Ophel-

tios, Ésèpe och denne Pédasus som najaden Abarbarée avlade med den oförvitliga Boucolion; Ulysse, störtar Pidyte från Percose; Antiloque, Ablère; Polypaetès, Astyale, Polydamas, Otos från Cyllène, och Teucer, Arétaon, Meganthios dör under de knivstygn Eurypoloes ger honom Agamemnon, hjältarnas konung, besegrar Elatos, född i den branta staden, som badar i den sorlande floden Satnois". I våra gamla hjältedikter angriper Esplandian, med en dubbel stridsyxa, jätten greve Svantibore, vilken försvarar sig genom att på riddaren slunga hela torn, vilka han rycker upp. Våra gamla freskomålningar visa oss de båda hertigarna av Bretagne och Bourbon till häst i full utrustning med vapensköld, kask, harnesk och järnhandskar, angripande varandra med stridsyxan i handen, den ene med ett hästtäcke av hermelin, den andre av himmelsblå sammet. Bretagne med sitt lejon emellan de båda hornen på sin krona, Bourbon med en kask, föreställande en lilja. Men för att vara ståtlig, är det icke nödvändigt att som Yvonne bära den hertigliga hatten eller att som Esplandian ha i handen en levande flamma, eller att som Phyles, far till Polydamas, ha hemfört från Ephyrée en präktig rustning, gåva av konung Euphète; det är tillräckligt att offra sitt liv för en tro

eller en hederssak. Den enfaldige soldaten, i går ännu bonde från Beauce eller Limousin, vilken strövar omkring bland barnsköterskorna i Luxembourträdgården, denne unge, bleke student, lutad över ett anatomiskt subjekt eller över en bok, denne blonde yngling, som klipper sitt skägg med sax, tag dem båda, ingjut i dem pliktens anda, ställ dem mitt emot varandra på korsvägen Boucherat eller i återvändsgränden Planche-Mibreau, och den ene strider för sin fana, den andre för sitt ideal, och båda inbilla sig, att de kämpa för sitt fädernesland, så skall striden bli het; och den skugga, denne soldat och denne andre kasta på det stora etiska fält, där mänskligheten strider, kan jämföras med den skugga, vilken kastas av Mégaryon, det tigeruppfyllda Lyciens konung, när han i en tvekamp dödar Ajax, gudarnas jämlike.

XXII.

FOT FÖR FOT.

När det icke fanns flera levande anförare än Enjolras och Marius, vilka stodo på barrikadens båda sidor, gav sig centern, vilken hitintills varit uppehållen av Courfeyrac, Joly, Bossuet, Feuilly och Combeferre. Kanonen hade, dock utan att ha gjort någon nämnvärd rämna, farit ganska illa med barrikadens mitt; murens övre del hade försvunnit under kulornas eld och störtat in; spillrorna, som föllo ned på båda sidor, hade slutligen hopat sig så, att det bildades en sluttning på barrikadens båda sidor, en sluttning, som betydligt underlättade en stormning enligt principen om det lutande planet.

En sista stormning försöktes och lyckades. Försedda med bajonetter och skridande fram med taktfasta steg, voro trupperna oemotståndliga, och i den täta krutröken skymtade man stormkolonnen överst på barrikaden. Denna gång var det slutet. De upprorsmän, vilka försvarade centern, drogo sig tillbaka i oordning.

Då vaknade hos några den dystra kärleken till livet. Ett mål för denna skog av gevär upptäckte plötsligt många, att de icke önskade dö; det är i ögonblick som dessa, då självbevarelsedriften gör sig hörbar och djuret visar sig hos människan. Upprorsmännen hade drivits mot det höga sexvåningshuset i barrikadens bakgrund. Detta hus skulle kunna rädda dem. Det var barrikaderat och utgjorde liksom en enda obruten mur. Innan trupperna hade hunnit in i barrikaden, skulle en dörr kunna öppnas och stängas på ett ögonblick, och om detta hände, betydde det livet för de förtvivlade. Bakom detta hus fanns det gator, som gjorde flykten möjlig. De började slå på porten med bösskolvar, ropade, skreko, bådo och knäppte händerna samman. Ingen öppnade. Från fönstret i tredje våningen betraktade den döde mannen dem.

Omgivna av sex eller sju män hade Enjolras och Marius störtat sig fram för att skydda dem. Enjolras hade ropat åt soldaterna:

— Kom icke närmare!

Och när en officer icke hade följt ordern, hade Enjolras dödat mannen. Han stod nu på barrikadens inre lilla gård, lutad mot värdshuset med värjan i ena handen och karbinen i den andra, samt höll dörren till värdshuset öppen och hindrade an-

griparna att närma sig. Han ropade åt de förtvivlade:

— Det finnes blott en dörr öppen. Denna!

Han skyddade dem med sin egen kropp och kämpade ensam mot en bataljon, under det han lät sina egna män skynda förbi honom. Alla störtade hit. Enjolras brukade sin karbin som en käpp för att slå ned bajonetterna runt omkring sig och trädde in i värdshuset som siste man. Det var ett fruktansvärt ögonblick, soldaterna ville tränga in och upprorsmännen ville stänga dörren. Den stängdes med sådan våldsamhet, att den därvid klippte av alla fem fingrarna på en soldat, som klängt sig fast vid den.

Marius hade stannat utanför; ett skott hade krossat hans nyckelben; han kände, att han svimmade och föll till marken. I detta ögonblick, när hans ögon redan slutit sig, kände han, huru en kraftig hand grep honom och hans svimning lät honom knappast få tid att, under det hans sista tankar sysslade med Cosette, uppfatta:

— Jag är tillfångatagen. Jag blir arkebuserad.

När Enjolras icke såg Marius bland flyktingarna i värdshuset, hyste han samma tanke. Men det ögonblick var inne, då var och en hade nog med att tänka på sin egen död. Enjolras reglade por-

ten och lade för järnbommen, under det att slagen utifrån haglade; soldaterna angrepo porten med gevärskolvarna och sapörerna med sina hackor. Angriparna hade samlat sig framför denna port. Nu började belägringen av värdshuset.

Soldaterna voro utom sig av vrede.

Artilleriofficerens död hade retat dem och dessutom hade, ödesdigert nog, under timmarna före angreppet, bland dem spritt sig ett rykte, att upprorsmännen stympade sina fångar, och att det i värdshuset fanns liket av en soldat utan huvud. Sådana ödesdigra rykten uppkomma vanligen under inbördes strider, och det var ett dylikt rykte, som senare förorsakade katastrofen på Transnoniangatan.

När porten barrikaderats, sade Enjolras till de övriga:

— Vi skola sälja våra liv dyrt.

Sedan närmade han sig bordet, där Mabeuf och Gavroche lågo utsträckta. Under det svarta täcket såg man tvenne raka och stela gestalter, den ena stor, den andra liten, och två ansikten avtecknade sig otydligt under svepdukens kalla veck. En hand visade sig under bårtäcket och hängde ned mot golvet, det var en gubbes.

Enjolras böjde sig ned och kysste denna vörd-

nadsvärda hand liksom han aftonen förut kysst denne man på pannan.

Det var de enda två kyssar han utdelat under hela sitt liv.

Låtom oss påskynda skildringen. Barrikaden hade kämpat, som man kämpade i Thebes portar, värdshuset kämpade, som om det varit hemma i Saragossa. Ett sådant motstånd är alltid hårdnackat, och det gives ingen pardon och intet parlamenterande. Man vill dö, blott man kan döda. När Suchet sade: — Giv eder! svarade Palafox: — Efter kanonen kniven.

Allt fanns vid stormningen av Hucheloups värdshus; gatstenarna regnade från fönstren och taken över de angripande och uppretade soldaterna, från källargluggar och vindsfönster ljödo skott och både angreppet och försvaret skedde med raseri. När slutligen porten gav vika, återfann man här dödandets otyglade vanvett. När angriparna störtade sig in i värdshuset, hindrade av spillrorna från den inslagna porten, funno de likväl inga motståndare. Den medels yxhugg förstörda spiraltrappan låg mitt i den stora salen, några sårade hade just uppgivit andan, alla, som icke voro döda, befunno sig en trappa upp och genom ett hål i taket, där trappan förut mynnat ut, började en ra-

sande eld. Det var de sista patronerna. När de avfyrats, när dessa fruktansvärda döende icke längre hade varken krut eller kulor, tog var och en i handen två av de flaskor, som gömts undan av Enjolras, och sökte hindra stormningen med dessa fruktansvärt bräckliga klubbor. Flaskorna innehöllo skedvatten. Vi berätta allt, som skedde under detta fruktansvärda slaktande, fullständigt sanningsenligt. De belägrade använde tyvärr allt till vapen. Den grekiska elden har icke lagts Arkimedes till last lika litet som det sjudande becket har vanärat Bayard. Varje krig rymmer skräck och fasa, och man kan icke undgå det. De angripandes gevärssalvor voro mördande, fastän de med svårighet avfyrades nedifrån och uppåt. Hålet i taket kantades snart av döda huvuden, ur vilka röda och rykande blodströmmar runno nedåt. Bullret var obeskrivligt, en kvävande rök höljde de kämpande i mörker. Det fattas ord för att beskriva en sådan fasa. Det fanns ej längre några människor i denna djävulska strid. Det var ej längre jättar, som stredo mot kolosser. Detta liknade mera Milton och Dante än Homeros. Demoner angrepo och gengångare gjorde motstånd.

Det var en vanvettig och förvrängd heroism.

XXIII.

EN FASTANDE ORESTES OCH EN BERUSAD PYLADES.

Slutligen lyckades resten av angriparna, genom att stiga upp på varandras axlar, utnyttja kvarlevorna av spiraltrappan och haka sig fast vid taket, att störta de sista, som ännu gjorde motstånd. Ett tjugotal soldater, national-och municipalgardister, de flesta vanställda av sår i ansiktet, som de erhållit under detta fruktansvärda uppåtstigande, förblindade av blodet och rasande, störtade de in i salen en trappa upp. Här fanns endast en man, upprätt, Enjolras. Utan patroner, utan värja, hade han nu endast karbinens pipa i handen, ty kolven hade krossats mot angriparnas huvuden. Han hade biljarden mellan angriparna och sig, hade dragit sig tillbaka till ett hörn av rummet, och med stolta ögon och högburet huvud och sitt stympade vapen i handen, såg han ännu tillräckligt farlig ut för att det skulle bildas ett tomrum runt omkring honom. Ett rop hördes:

— Det är anföraren. Det var han, som dödade

artilleristen. Eftersom han själv ställt sig där borta, kan han ju få stå kvar. Låtom oss skjuta honom på stället.

— Skjuten mig, sade Enjolras.

Han kastade ifrån sig sitt halva vapen, korsade armarna och erbjöd sig åt kulorna.

Djärvhet inför döden väcker alltid människornas känslor till liv. Sedan Enjolras korsat armarna och ej gjorde motstånd mot döden, upphörde vapenbullret i salen, och ett plötsligt och nästan gravlikt lugn bredde sig över platsen. Det tycktes att den hotande värdigheten hos Enjolras, där han stod avväpnad och orörlig, tyngde ned detta tumult och att endast genom makten hos sin lugna blick denne unge man, som ensam av alla icke hade en skråma, som stod där överlägsen, dräpande, likgiltig som en osårbar, tvingande denna dystra skara att döda honom under vördnad. Hans skönhet, som i detta ögonblick ökades av hans stolthet, var bländande och som han lika litet tycktes kunna bliva uttröttad som sårad, trots de förskräckliga tjugofyra timmar, som gått, såg han frisk och oberörd ut. Det var kanske om honom det vittne senare yttrade sig, vilket inför krigsrätten sade:

— Det fanns en upprorsman, som jag hörde kallas Apollo.

En nationalgardist, som siktade på Enjolras, sänkte sitt vapen med orden:

— Det förefaller mig, som om jag skulle skjuta en blomma.

Tolv män ställde upp sig i hörnet mitt emot Enjolras och ordnade under tystnad sina gevär.

En sergeant kommenderade:

— Eld!

En officer trädde emellan.

— Låtom oss vänta.

Han vände sig mot Enjolras:

— Vill ni ha ögonen förbundna?

— Nej.

— Var det ni, som dödade artilleristen?

— Ja.

Sedan några minuter hade Grantaire vaknat ur sin medvetslöshet.

Läsaren kanske erinrar sig, att han sedan föregående afton suttit sovande på en stol i övre salen.

Han hade verkligen varit vad man kallar dödfull. Hans avskyvärda favoritdryck, en blandning av absint, öl och brännvin, hade försänkt honom i dvala. Då hans bord var litet och ej kunde göra någon nytta på barrikaden, hade han fått behålla det. Han befann sig alltjämt i samma ställning med bröstet mot bordet och huvudet lutat mot ar-

marna under det händerna omslöto glas och flaskor. Han sov samma djupa sömn som björnen i sitt vinteride eller den mättade blodigeln. Intet hade stört honom, varken gevärssalvorna eller kanonkulorna eller granatskärvorna, vilka trängt in genom salens fönster, ej heller det fruktansvärda larmet vid stormningen. Han besvarade endast någon gång ett kanonskott med en snarkning. Han tycktes vänta på att en kula skulle bespara honom besväret att vakna. Flera lik lågo runt omkring honom och vid ett flyktigt ögonkast skilde honom intet från dessa, som sovo den sista sömnen.

Larm och oväsen väcker icke en berusad men däremot tystnaden. Denna egendomlighet har iakttagits mera än en gång. Kullkastandet av allt omkring honom hade ökat Grantaires djupa dvala, men det uppehåll i larmet, som skedde inför Enjolras' framträdande förorsakade en förändring hos den medvetslöse. Det var som ett åkdon i full galopp, vilket plötsligt hejdar sig. De, som somnat in däri, vakna. Grantaire reste sig plötsligt upp, sträckte på armarna, gnuggade sig i ögonen, såg sig omkring, gäspade och förstod.

Det slutande ruset liknar ett draperi, som slites sönder. Man ser med ett enda ögonkast allt, som dolt sig bakom det. Allt visar sig nu för minnet

på en gång och den berusade, som icke vet något om vad som hänt det sista dygnet, har knappast hunnit öppna ögonlocken, förrän han är mitt inne i händelserna. Alla tankar komma åter tillbaka till honom med en plötslig klarhet; försvinnandet av ruset, som är som en slags tung dimma, vilken förblindar hjärnan, medför en klar och tydlig uppfattning av omgivningen.

Han hade förts undan i ett hörn och var delvis skyddad av biljarden, varför soldaterna, vilka hade sin uppmärksamhet riktade på Enjolras, icke ens hade lagt märke till Grantaire. Sergeanten beredde sig att upprepa ordern om eldgivning, när de plötsligt hörde en kraftig röst ropa vid sidan av dem:

— Leve republiken!

Grantaire hade rest sig upp.

Den ofantliga glansen från denna strid, som han gått miste om, visade sig plötsligt för den drucknes yrvakna blick.

Han upprepade: — Leve republiken! samt gick tvärs över rummet med säkra steg för att ställa sig framför gevärsmynningarna vid Enjolras' sida.

— Skjut oss båda på en gång, sade han.

Vändande sig mot Enjolras tillade han milt:

— Tillåter du?

Enjolras tryckte småleende hans hand.

Detta småleende hade ännu icke förbleknat, när salvan avfyrades.

Genomborrad av åtta skott förblev Enjolras upprätt mot muren, som om kulorna spikat fast honom vid den. Endast hans huvud lutade sig framåt.

Grantaire sjönk död ned vid hans fötter.

Några ögonblick senare drevo soldaterna ut de sista upprorsmännen, vilka hade tagit sin tillflykt till vindsvåningen. Man kämpade på taket. Man kastade ut kropparna genom fönstren, medan de ännu visade tecken till liv. Två soldater, vilka sökte resa upp den krossade omnibusen, dödades av två karbinskott från en vindskupa. En blusklädd man störtade ut därifrån med ett bajonettstygn i magen och kastade sig rosslande till marken. En soldat och en upprorsman gledo tillsammans ned för ett tegeltak, ville icke släppa varandra och föllo i varandras armar till marken. En liknande kamp utspann sig i källarvåningen. Rop och skott överallt. Därpå tystnad. Barrikaden var tagen.

Soldaterna började undersöka de angränsande husen och förfölja de flyende.

XXIV.

FÅNGEN.

Marius var i verkligheten fången. Jean Valjeans fånge. Handen, som bakifrån gripit honom i det ögonblick han föll, och vars grepp han känt, när han förlorade medvetandet, var Jean Valjean.

Jean Valjean hade icke deltagit i striden på annat sätt än att han blottställt sig. Ingen annan än han hade under dessa sista ögonblick tänkt på de sårade. Tack vare honom, som var närvarande överallt, upplyftes de som föllo och inburos i källarsalen och förbundos. På mellantiderna hjälpte han till att reparera barrikaden. Men ingenting, som liknade ett skott, ett angrepp eller ett personligt försvar, åstadkoms av hans hand. Han teg och hjälpte. För övrigt hade han knappast några skråmor. Kulorna hade icke velat veta av honom. Om han drömt om att begå självmord, då han begav sig till denna grav, hade han misslyckats. Men vi betvivla, att han någonsin tänkt på självmord, en ogudaktig handling.

Det såg ut som om Jean Valjean i stridens täta moln icke varseblivit Marius; ett faktum var emellertid, att hans ögon icke lämnat honom ens för en minut. När ett skott slog omkull Marius, störtade sig Jean Valjean fram med en tigers snabbhet, slog ned över honom liksom över ett rov och bar bort honom.

På grund av angreppet rådde en oro och ett virrvarr överallt; allas blickar voro riktade på Enjolras och värdshusporten, så att ingen såg Jean Valjean passera över barrikaden och försvinna bakom Korints hörna, bärande den medvetslöse Marius i sina armar.

Man erinrar sig kanske, att detta hörn bildade en utskjutande udde på gatan; detta skyddade på några fots omkrets mot kulor, hagel och blickar. Det händer ibland, att man mitt under eldsvådor kan påträffa ett rum, vilket icke brinner och i de mest upprörda hav på ena sidan om en landtunga, en liten lugn vrå. Det var på detta undanskymda ställe i barrikadens inre som Eponine hade utandats sin sista suck. Jean Valjean stannade här, han lät Marius glida ned på marken, lutade sig mot muren och såg sig omkring.

Situationen var fruktansvärd.

För ögonblicket, för två eller tre minuter kanske,

var denna utskjutande mur ett skydd; men på vad sätt skulle han undkomma detta slaktande? Han drog sig till minnes den ångest, vilken han för åtta år sedan utstått på Polonceaugatan och på vilket sätt han undkom, det var svårt då, i dag var det omöjligt. Han hade framför sig detta oförsonliga, döva sexvåningshus, vilket icke tycktes bebott av andra än döda människor; till höger om sig hade han den tämligen låga barrikaden, vilken spärrade Petite-Truanderiegatan; att klättra över detta hinder var ganska lätt, men man kunde ovanför barrikadens topp skönja en rad bajonettspetsar. Det var en trupp linjeinfanterister, vilken var posterad på andra sidan om barrikaden. Om man alltså gick över barrikaden, kunde man vara säker om att mötas av en gevärssalva; varje huvud, som vågade visa sig ovanom muren, skulle bli till skottavla för sextio gevär. Till vänster om sig hade han stridsfältet. Bakom husets hörna hade han döden.

Vad var att göra? Endast en fågel hade kunnat rädda sig ur dessa svårigheter.

Och han måste fortast möjligt bestämma sig, finna på en utväg, fatta ett beslut. Man kämpade några steg ifrån honom; lyckligtvis voro alla sammanträngda på en enda plats utanför värdshus-

porten; men om en enda soldat kom på den idén att vika om huset eller att angripa det från sidan, var allt slut.

Jean Valjean betraktade huset mitt emot sig, han betraktade barrikaden bredvid sig, därefter betraktade han marken så intensivt, som om han däri hade velat borra ett hål med sina blickar.

Vad han egentligen betraktade, kunde han i den dödsångest, vari han befann sig, knappast göra sig reda för, men liksom om hans blick varit mäktig nog att frammana det, som han önskade och längtade efter, så varseblev han, på några stegs avstånd, vid foten av den lilla barrikaden, under några nedrasande stenar, vilka till hälften dolde det, ett järngaller, vilket var insatt längs med marken. Detta galler, vilket var gjort av tvärslåar, var ungefär två fot i kvadrat. Det var inramat mellan några gatstenar, som hade blivit uppbrutna, och det låg nu nästan lösryckt. Genom gallret kunde man skymta en mörk öppning, någonting, som liknade ett skorstensrör eller en vattencisterncylinder. Jean Valjean skyndade dit. Hans gamla kännedom i konsten att rymma hjälpte honom. Att kasta undan stenarna, lyfta upp gallret, att taga Marius, som i detta ögonblick påminde om ett lik, på sina axlar och med denna

börda på sin rygg nedstiga i detta, lyckligtvis icke så djupa hål, hjälpande sig fram med armbågar och knä, att låta den tunga falluckan, över vilken stenarna åter ramlade, falla igen över sitt huvud, och att taga fotfäste på en stenlagd yta tre meter under jorden, allt detta utfördes såsom i yrsel, med en jättes kraft och en örns snabbhet. Det tog endast några minuter. Jean Valjean befann sig med den alltjämt medvetslöse Marius i en slags lång underjordisk gång.

Här rådde djupaste fred, absolut tystnad och natt. Han erfor samma intryck nu som han hade erfarit, när han från gatan föll ned i klostret; men det var icke Cosette han bar i dag, det var Marius.

Det fruktansvärda oväsen, vilket uppstått kring det stormade värdshuset över hans huvud, uppfattade han endast som ett avlägset sorl.

ANDRA BOKEN.

Leviatans innanmäte.

I.

JORDENS UTARMANDE GENOM HAVET.

Paris kastar tjugofem millioner om året i sjön. Detta i bokstavlig mening. Huru och på vad sätt? Dag och natt. I vilken avsikt? Utan någon avsikt. I vilken tanke? Utan någon tanke. För att åstadkomma vad? Ingenting. Medels vilka verktyg? Medels sitt innanmäte. Vad är dess innanmäte? Det är dess kloak.

Tjugofem millioner, det är den mest moderata siffra, som man kan sluta sig till av de statistiska uppgifterna.

Efter långvarigt sökande, har vetenskapen i dag kommit till den slutsatsen, att den gödsel, som förskriver sig från människan, är den kraftigaste och mest fruktgivande. Kineserna, låtom oss till vår skam säga det, visste detta före oss; ingen kinesisk bonde, det var Eckeberg, som sade det, re-

ser till staden utan att därifrån taga med sig två kar, fyllda med vad vi kalla smuts. Tack vare denna mänskliga gödsel är också jorden i Kina lika bördig som på Abrahams tid. Det kinesiska vetet ger ända till hundratjugonde kornet. Det finnes ingen gödsel, som i bördighet kan mäta sig med en huvudstads spillning. En stor stad är den, som giver mest gödsel. Om man använde staden till att gödsla fältet med, vore framgången säker. Om vårt guld är dynga, så är också vår dynga guld.

Vad gör man med detta guld eller denna dynga? Man sopar den i avgrunden.

Man offrar stora summor på att utrusta hela flottor, vilka vid sydpolen skola hämta träck efter stormfåglar och pingviner, men det oberäkneliga element av rikedom, som man har alldeles inpå sig, kastas i havet. All den spillning efter människor och djur, som världen kastar bort, skulle, ifall den återgavs åt jorden, i stället för att kastas i vattnet, räcka till att föda hela världen.

Dessa smutshögar i hörnorna, dessa vagnar fyllda med avfall, som skaka fram på gatorna om nätterna, dessa avskyvärda renhållningstunnor, dessa gräsligt stinkande avloppsrännor, vet ni vad de äro? De äro den blomstrande ängen, det grön-

skande gräset, det är timjan, salvia, det är villebrådet, boskapen, det är de stora nötkreaturens belåtna råmande om aftnarna, det är det välluktande höet, det är den gyllene säden, det är brödet på ert bord, det är det varma blodet i edra ådror, det är hälsan, glädjen, livet. Det är på detta sätt denna hemlighetsfulla skapelse, som är förvandling på jorden och förklaring i himlen, vill ha det.

Giv tillbaka allt detta åt den stora smältdegeln; ert välstånd härleder sig därifrån. Ängarnas näring är människans föda.

Ni äger rätt att förlora denna rikedom och att dessutom finna mig löjlig. Detta skulle vara höjden av okunnighet.

Statistiken har beräknat att ensamt Frankrike årligen genom sina floders mynningar kastar en summa av en halv milliard i Atlantiska havet. Lägg märke till att med dessa femhundra millioner skulle man kunna täcka en fjärdedel av budgetens utgifter. Men människans fyndighet är sådan, att den föredrar att kasta fem millioner i havet. Det är dock själva kärnan hos folket som medföljer, här droppvis, där strömvis, dessa våra kloakers avskyvärda uttömningar i floderna och våra floders oerhörda uttömningar i oceanen.

Varje hickning av våra kloaker kostar oss tusen francs. På grund härav två resultat: Jorden utarmas och vattnet förpestas. Hungern uppkommer ifrån den plöjda fåran och sjukdomen ifrån floden.

Det är ett faktum till exempel att Themsen för närvarande förgiftar London.

Vad Paris beträffar har man på sista tiden tvingats flytta de flesta kloakmynningarna nedanför den sista bron.

En dubbel, på en gång sugande och drivande rörapparat, utrustad med tappar och vatteninsläppningsslussar, ett helt vanligt dräneringssystem, lika enkelt som en människas lunga, redan i full funktion inom flera av Englands kommuner, vore tillräcklig för att tillföra våra städer fältens rena vatten och återskänka våra fält städernas kraftiga vatten och genom denna växelverkan, den enklaste sak i världen, skulle de femhundra miljoner, vilka nu kastas bort, i stället stanna hos oss. Men man tänker på helt andra saker.

Det nuvarande tillvägagångssättet gör skada, trots att det önskar vara till nytta. Avsikten är god, resultatet sorgligt. Man tror sig rena staden, men man låter befolkningen avtyna. Kloaksystemet är ett missförstånd. När dräneringen med

dess dubbla funktion att återlämna vad den tager, överallt trängt ut kloakernas utarmade sköljning, skall jordens avkastning tiodubblas och de eländiga problemen lösas betydligt enklare. Lägg därtill parasitismens undanskaffande, så är problemet löst.

Emellertid rinner det allmänna välståndet bort med strömmen och läckaget fortgår. Läckaget är ordet. Europa ruinerar sig på detta sätt genom uttömning.

Vad Frankrike beträffar, hava vi nämnt dess siffra. Eftersom Paris rymmer en femtedel av Frankrikes befolkning och dess guano är det kraftigaste av alla, överdriver man icke, snarare underskattar, då man antager Paris' förlust vara tjugofem millioner i den halva milliard, som Frankrike varje år avsäger sig. Dessa tjugofem millioner, använda till understöd och hjälp, skulle fördubbla Paris' välstånd. Staden skänker hellre detta åt kloakerna. På så sätt skulle man kunna säga att Paris' största slöseri, dess mest charmanta fest, dess förnämsta nöjeslokal, dess orgie, dess största bortslösande av guld, dess stånd, dess lyx, dess prakt, det är dess kloak.

Det är på detta sätt, man genom en dålig statsekonomisk blindhet dränker och låter det allmänna

välståndet rinna bort med strömmen och försvinna i djupet. Det borde finnas ledningar ifrån Saint-Cloud till fördel för allmänheten.

Ur ekonomisk synpunkt sett kan detta förhållande sammanfattas i några få ord: Paris är en läckande tunna.

Paris, detta mönster för en välbyggd huvudstad, denna stad av vilken varje folk önskar skaffa en kopia, denna idealets huvudstad, denna medelpunkt och samlingsplats för snillen, denna stad, som utgör en hel nation, denna underliga blandning av Babylon och Korint, skulle emellertid på grund av de saker vi nyss nämnt, komma en bonde från Fo-Kian att rycka på axlarna.

Imitera Paris och ni skola ruinera eder.

För övrigt är Paris icke uppfinnaren av detta sedan urminnes tider bedrivna slösandet; Paris själv imiterar.

Dessa överraskande dumheter äro icke nya; den gamla tiden handlade alldeles som den nya. — "Roms kloaker", säger Liebig, "ha uppslukat den romerske bondens hela välstånd". När Roms landsbygd blev ruinerad genom de romerska kloakerna, utarmade Rom Italien, och när det stoppat Italien i sina kloaker, stoppade det även Sicilien dit, därefter Sardinien och slutligen Afrika. Roms

kloaker ha uppslukat världen. Dessa kloaker öppnade sina gap för både staden och världen. Urbi et orbi. Eviga stad, bottenlösa kloak.

Rom har varit ett föredöme för såväl dessa som så många andra saker.

Detta föredöme har följts av Paris med hela den dumhet, som är utmärkande för snillrika städer.

För att kunna utföra den operation, om vilken vi nyss talat, har Paris under sig ett annat Paris; ett Paris av kloaker; detta har sina gator, korsvägar, torg, återvändsgränder och ådror och det, som cirkulerar i dessa ådror, är smutsen.

Man bör icke smickra någonting, icke ens en stor nation; där allting finnes måste man även påträffa det nesliga vid sidan av det storslagna; och om Paris innefattar Athen, ljusets stad, Tyr, maktens stad, Sparta, dygdernas stad, Ninive, underverkens stad, så innefattar det även Lutéce, smutsens stad.

Beviset på dess makt finner man likväl även i dess kloak; Paris' smutspöl, som har titaniska mått, visar likaväl som något monument det mänsklighetens ideal, som förfäktats av sådana män som Machiaveli, Bacon och Mirabeau.

Den underjordiska källarvåning, som befinner

sig under Paris kan för ögat te sig som en stjärnkorall. En svamp har icke flera hål och gångar än den sex mil i omkrets stora jordbit, på vilken den gamla staden vilar. Utan att tala om katakomberna, vilka bilda en håla för sig, utan att tala om det invecklade nätet av gasrör, utan att beräkna den vidsträckta vattenledningen, som tillgodoser brunnarna med vatten, bilda kloakerna under de båda Seinestränderna ett mäktigt nät, en labyrint, vilken till ledtråd har sin lutning.

Där visar sig i den fuktiga dimman råttorna, vilka synas vara resultatet av Paris' födslovåndor.

II.

KLOAKERNAS URGAMLA HISTORIA.

Om man kunde lyfta upp Paris, såsom man lyfter upp ett lock, skulle kloakernas underjordiska nät, sett i fågelperspektiv vid de båda stränderna, likna en stor vid floden stympad gren. Den stora huvudkloaken, vilken omfattar den högra stranden, är denna grens stam; sidokloakerna utgöra de mindre grenarna och återvändsgränderna kvistarna.

Denna bild är dock endast kortfattad och till hälften riktig, emedan den högra vinkeln, vilken i allmänhet påträffas i dessa underjordiska grenbildningar, är ytterst sällsynt inom växtligheten.

Man får en klarare föreställning om denna egendomliga geometriska plan, om man tänker sig en hopblandad röra, något mystiskt, österländskt alfabet, vars oregelbundna bokstäver huller om buller och liksom av en slump blivit sammansatta på en mörk botten. Dypölarna och kloakerna spelade under medeltiden en stor roll i den gamla orienten. Där föddes pesten, och där dogo despoterna. Dessa förödelsens bäddar, dessa dödens

ofantliga vaggor betraktades nästan med vidskeplig rädsla. Ohyregropen i Benares inger icke större förskräckelse än lejongropen i Babylon. Enligt de rabbiniska böckerna svor Téglath-Phalasar vid Ninives dyngpöl. Det var ur Münsters kloak som Jean de Leyde lät sin falska måne uppstiga, och det var ur Kekhschebes kloak, som den österländske Mokannâ, Khorassens beslöjade profet, lät sin falska sol gå upp.

Människornas historia avspeglar sig i kloakerna. Gemoniærna berätta Roms. Paris' kloaker ha sedan urminnes tider varit någonting förskräckligt. De ha varit mörka tillflyktsorter. Brottet, snillet, tanken, stölden, allt det, som de mänskliga lagarna förfölja, har gömt sig i dessa hålor; de förfallna lekarna under trettonhundratalet, legoknektarna under fjortonhundratalet, hugenotterna under femtonhundratalet, Morins anhängare under sextonhundratalet. För hundra år sedan var det härifrån som den nattliga dolkstöten utdelades och det var hit den förföljde spetsboven smög sig undan. Skogen har sin grotta, Paris sina kloaker. Medeltidens lösdrivare betraktade dessa kloaker som sitt verkliga hem, och trädde på kvällen in genom det stora valvet vid Maubuée som i en alkov.

Det är helt naturligt att de, vilka om dagen hade sitt tillhåll i återvändsgränden Vide-Gousset eller Coupe-George-gatan, skulle använda spången vid Chemen-Vert eller Hurepoix till härbärge. En oändlig mängd av minnen förskriver sig härifrån. Alla slags spöken vandra omkring i dessa långa, ensliga korridorer; överallt förruttnelse och sjuka ångor; här och där en källarglugg, varifrån Villon talar med den utanför stående Rabelais.

Kloakerna i det gamla Paris voro mötesplatser för alla uttömningar och alla försök. Statsekonomien ser i dessa ett avskräde, samhällsfilosofien ett residuum.

Kloaken är en stads samvete. Där löper allt tillsammans, där mötes allt. På denna hemska plats råder mörker, men där finnes icke längre några hemligheter. Varje sak har där sin rätta eller åtminstone sin bestämda form. Smutshögen har det goda med sig, att den icke ljuger. Menlösheten har flytt dit. Där kan man visserligen finna Basiless mask, men man ser pappet och trådarna och såväl den inre som den yttre sidan, och den saknar icke den behöriga smutsen. Scapins lösnäsa finnes där även. Alla civilisationens osnyggheter nedfalla i denna sanningsgrop, när de icke längre göra någon nytta. De nedfalla där, men

när de kommit dit, breda de ut sig. Detta huller om buller är en bekännelse. Där upphör all falskhet, all sminkning är omöjlig, orenligheten avtager sin skjorta, fullkomlig nakenhet råder, alla illusioner upphöra, och alla hägringar; intet annat än verkligheten finnes kvar, allt antagande den hemska skepnaden av det som slutar. Verklighet och förintelse. Där förråder en flaskbotten drinkaren, en korggrepe berättar om hushållets hemlighet, bilden på kopparslanten ärgar i lugn och ro, Caiphas spottklump blandas med Falstaffs, louisdoren, som kommer från en spelklubb, ligger intill den spik, varpå en självmördares rep hängt, ett svartblått, ofullbordat foster rullar omkring, insvept i någon grannlåt, som nyligen dansat omkring på sista operamaskeraden, en huvudbonad, tillhörig någon domare, ligger bredvid en förmultnad trasa, som en gång varit en glädjeflickas kjol, det råder mera än broderlighet dessa saker emellan; det råder duskap. Allt, som fordom var betäckt med smink, är nu betäckt med smuts. En kloak är en cyniker. Han säger allt.

Denna orenlighetens uppriktighet tilltalar oss och den skänker själen vila. När man tillbringar sin tid här på jorden med att reta sig över statsmaktens, den politiska vishetens, den mänskliga

rättvisans, den officiella ärlighetens, den av samhället påtvingade stränghetens, de omutliga domarnas förnäma later, är det en lättnad att få träda in i en kloak och se smuts, vilken tillstår att den är smuts.

Det är på samma gång lyckligt. Vi hava nämnt det förut; historien passerar genom kloaken. Droppar av Saint-Barthélemy nedsippra genom gatstenarna.

De stora offentliga morden, de politiska och religiösa blodbaden, gå igenom denna civilisationens underjord och skuffa sina lik ned däri. För en tänkares öga visa sig där alla historiska mördare; de finnas där i den dystra halvdagern, liggande på knä med en flik av sina svepdukar till förkläde, med en svamp tvättande deras verk. Ludvig XI är där tillsammans med Tristan. Frans I med Duprat, Karl IX med sin moder, Richelieu med Ludvig XIII, Louvois är där liksom Letellier och Hébert och Maillard, skrapande mot stenarna och försökande att utplåna spåren av sina gärningar. Under dessa valv ser man gengångare hålla i kvastskaften. Man inandas här den kvävande utdunstningen från samhälleliga katastrofer. Överallt i vinklar och vrår ser man rödaktiga

skuggor. Här flyter fram ett förskräckligt vatten, där blodiga händer tvagits.

Den som studerar samhället, bör träda in i detta dunkel. Dessa platser utgöra en del av hans undersökningsfält. Filosofien är tankens mikroskop. Allt vill undfly den, men intet undgår den. Det lyckas icke att komma med undanflykter. Vad visar man genom den? Att man blyges. Filosofien förföljer med sin sanningsälskande blick det onda och tillåter det icke att försvinna i mörkret. Till och med i tingens försvinnande och i deras oigenkänliga rester finner den medel att vinna kunskap. Den återuppväcker purpurn med ledning av en trasa och kvinnan med ledning av en spetsbit. Tack vare kloaken kan den återskapa staden och med ledning av smutsen kan den sluta sig till gångna tiders seder. Av en skärva sluter den sig till en amfora eller en kruka. På ett avtryck av en nagel på ett pergament kan den finna skillnaden mellan den tyske och den engelske juden. Av det, som återstår, hämtar den kunskap om det som varit, det goda, det onda, det falska, det sanna, blodfläckarna i palatset, bläckfläcken i grottan, svettdropparna i bordellen, de genomgångna prövningarna, orgierna, de fåror, som bil-

das i karaktären genom nesliga handlingar, spåren av prostitution i själar, som varit svaga. På den romerska bärarens mantel finner den märken efter Messalinas armbåge.

III.

BRUNESEAU.

Under medeltiden voro Paris' kloaker legendariska, under femtonhundratalet försökte Henrik II att göra en undersökning av dem men lyckades ej genomföra den. Det är ej hundra år sedan som kloaken, enligt en uppgift av Mercier, var fullständigt övergiven.

Sådant var det gamla Paris, överlämnat åt gatustrider och obeslutsamhet och svaghet. Det dröjde länge, innan det fattade sig självt. Men senare visade år 1789 hur en ny insikt växer fram. Men under den gamla goda tiden ägde Paris föga förstånd, visste varken hur den skulle sköta sina materiella och andliga angelägenheter och kunde lika litet avlägsna smutsen som missbruken. Överallt reste sig hinder och frågor. Kloaken till exempel gjorde motstånd mot varje ordnad plan. Man lyckades lika litet kartlägga dessa ledningar som tt hitta i själva staden. Upptill fann man det oförståeliga och undertill den ogenomträngliga. Dedaluus gjorde sällskap med Babel.

Stundom översvämmade kloakerna i Paris som om denna misskända Nilflod plötsligt hade gripits av raseri. Det är en skam för tiden, att dessa kloaker fingo översvämma. Stundom fungerade ej dessa civilisationens matsmältningsorgan. Kloakerna spydde upp sitt innehåll genom stadens strupe och i Paris spreds en obehaglig eftersmak. Denna likhet mellan kloaken och samvetskvalen var likväl en god sak. Den var en varning, som likväl icke upptogs väl; staden harmades över att smutsen visade en sådan djärvhet, och försökte förjaga den på bästa möjliga vis.

Översvämningen 1802 är ännu ett personligt minne för de parisare, som hunnit till åttiotalet. Smutsen bredde sig över Victorieplatsen, där Ludvig XIV:s staty står; den trädde in på Saint-Honorégatan genom de två kloakrören från Champs-Elysées, på Saint-Florentingatan, på Pierre-a-Poissongatan genom Sonnerie-kloaken, på Popincourtgatan genom Chemin-Vertgatan, på Roquettegatan genom Lappe-kloaken. Den stod så högt på Champs-Elyséegatan, att den nådde en tredjedels meter upp på husväggarna, och vid middagstiden trängde den fram till Mazarinegatan, Maraisgatan, där den trängde in hundranio meter och stannade just några steg från det hus, där Racine

bott, visande mera vördnad än för konungen. Sin högsta höjd nådde detta smutslager på Saint Pierregatan, där det stod tre fot över stenläggningen; sin största utsträckning nådde det på Saint-Sabinegatan, som betäcktes till en längd av tvåhundratrettioåtta meter.

Vid början av detta sekel var Paris kloaknät ännu ganska okänt. Den stinkande smutsen kan sällan få något gott rykte, men i detta fall var dess vanrykte förskräckande. Paris visste otydligt, att det under sig hade en skräckinjagande grotta. Man talade om den som om den förskräckliga dypölen i Thebe, där femton fot långa mångfotingar vimlade, och där djävulen Behemot skulle kunna bada. De i höga stövlar klädda kloakrensarna vågade sig aldrig över vissa kända punkter. Man var ännu nära den tid, då renhållningsarbetarnas tunnor, från vilka Sainte-Foix fraterniserade med markisen av Créqui, helt enkelt tömdes ned i kloaken. Vad muddringen beträffar, så anförtrodde man den åt regnet, som mera hindrade än gjorde rent hus. Rom skänkte en smula poesi åt sin kloak och kallade den Gemonies; Paris förolämpade sin och kallade den det stinkande hålet. Vetenskapen och vidskepelsen funno dem båda förskräcklig. Det stinkande hålet var icke mindre

vidrigt för läkarna än för lekmännen. Man berättade, att Moine-Bourru hade stängts in i Mouffetardkloakens stinkande valv, att Marmousetes lik hade kastats i Barilleriekloaken; Fagon tillskrev den fruktansvärda febersjukdomen 1685 den stora öppningen i Maraiskloaken, vilken ej fylldes igen förrän år 1833. Öppningen i kloaken på Martollerigatan var beryktad för de pestförande dunster, som stego upp därur; med sitt spetsiga järngaller, vilket liknade vassa tänder, liknade denna öppning en drakes gap, spyende helvetets plågor över människorna. Den folkliga fantasien kryddade denna förskräckliga, parisiska smuts med tanken på något ofantligt, ja, omätligt. Kloaken var bottenlös. Kloaken var detsamma som Athéns Baratherum. Icke en gång polisen fick den tanken att undersöka dessa förpestade platser. Att treva sig fram i detta okända, att köra in en sond i detta mörker, att gå på upptäcktsfärd i denna avgrund, vem skulle vågat det? Det var förskräckande. Likväl erbjöd sig en man. Kloaken fick sin Kolumbus.

En dag år 1805, under ett av de korta besök, som kejsaren gjorde i Paris, visade sig inrikesministern, en man vid namn Decrès eller Crétet, vid kejsarens första mottagning. Man hörde på Carrousel-platsen skramlandet av sablarna från den

stora republiken och kejsardömets soldater; hjältarna trängdes vid Napoleons dörr; männen från Rehn, Schelde, Etsch och Nilen, Jouberts, Desaix' Marceaus, Houches, Klébers, ledsagare funnos där, liksom grenadierer från Mainz, trängtrupper från Genua, husarer, som kämpat i pyramidernas åsyn, artillerister, som Junots kulor snuddat vid, kyrassiärer, som hade angripit den i Zuidersee förankrade flottan; en del av dessa hade följt Bonaparte över bron vid Lodi, andra hade ledsagat Murat i Mantuas löpgravar eller skyndat före Lannes på hålvägen vid Montebello. Hela armén fanns här, liksom Tuileriernas hovstat, och bevakade Napoleons vila. Det var vid denna tid som huvudarmén hade kämpat vid Marengo och hade framför sig Austerlitz.

— Sire, sade inrikesministern till Napoleon, jag träffade i går kejsardömets djärvaste man.

— Vem är det? sade genast kejsaren, och vad har han gjort?

— Han vill utföra något, sire.

— Vad då?

— Besöka Paris' kloaker.

Denne man fanns verkligen, och hette Bruneseau.

IV.

OKÄNDA DETALJER.

Besöket ägde rum. Det var ett förskräckligt fälttåg, en nattlig strid mot pest och kvävande dunster. Det var på samma gång en upptäcktsfärd. En av de överlevande, en intelligent och då mycket ung arbetare, berättade ännu för några år sedan några egendomliga detaljer, som Bruneseau ansett sig böra underlåta att nämna i sin rapport till polismästaren såsom ovärdiga ämbetsspråket. Metoder att rena luften voro vid denna tid synnerligen ofullkomliga. Bruneseau hade knappast passerat genom de första utgreningarna från stammen, förrän åtta av de tjugo arbetarna vägrade att fortsätta. Företaget var besvärligt och medförde nödvändigheten av en uppmuddring; samtidigt som denna uppmuddring skedde, var det nödvändigt att mäta upp gångarna, att anteckna platserna för vattnets inlopp, att räkna järngallren och öppningarna upptill, taga reda på alla förgreningar, anteckna de olika strömdragen samt inhämta kunskap om de olika bassängerna och de-

ras omfattning, mäta höjden av varje trumma och varje valv både vid utgångs- och ändpunkterna, och slutligen att bestämma lutningen till höger om varje vatteninlopp både i förhållande till kloakens förgreningar och markens yta. Man trängde fram med största svårighet. Det hände icke sällan, att stegarna sjönko tre fot ned i gyttjan. Lyktorna slocknade i den dunstfyllda luften. Då och då måste man föra bort en avsvimmad arbetare. På vissa platser träffade man på oväntade bråddjup. Marken hade givit vika, stenläggningen hade störtat in, och kloaken hade förvandlats till en bottenlös grund, där man icke fann någon fast hållpunkt. En man försvann plötsligt, och det var endast med yttersta svårighet, man kunde rädda honom. På anvisning av Fourcroy tände man på jämna avstånd och på de minst förpestade platserna stora facklor. Man såg här hur murarna voro betäckta med jättestora svampväxter, som liknade tumörer; till och med stenarna syntes sjuka i denna kvävande atmosfär.

Vid sin upptäcktsfärd började Bruneseau vid kloakens mynning. På den plats, där de båda vattenrören från Grand-Hurleur dela sig, fann man på en utskjutande sten årtalet 1550. Denna sten tillkännagav gränsen för det framträngande, som

gjorts av Philibert Delorme, vilken av Henrik II erhållit i uppdrag att besöka de underjordiska ledningarna. Denna sten var femtonhundratalets monument i kloaken. Bruneseau återfann sextonhundratalets största bragd i Ponceauledningen och i kloaken under Veieille-du-Temple-gatan, vilka uppbyggts åren 1600—1650 och sjuttonhundratalets största verk i avdelningen väster om huvudkanalen, vilken murades 1740. Dessa två valv, särskilt den yngsta, voro fulla av sprickor och illa åtgångna och detta i ännu högre grad än det valv, som daterade sig från år 1412, då Menilmontantbäcken upphöjdes till rang, heder och värdighet av den stora kloakledningen i Paris, en befordran, som kunde jämföras med en bondes till första kammartjänare hos kungen.

Här och där, särskilt under justitiepalatset, trodde man sig kunna finna spår efter gamla fängelsehålor, vilka varit anbragta i själva kloaken. Förskräckande spår! Ett halsjärn hängde i en av dessa celler. Man murade igen alla. Man gjorde en del egendomliga fynd, bland andra skelettet av en urangutang, som försvunnit från zoologiska trädgården år 1800, ett försvinnande, som antagligen stod i samband med den berykta-de och obestridliga djävulsuppenbarelsen på

Bernhardinsgatan under sjuttonhundratalets sista år. Den stackars djävulen hade slutat med att drunkna i kloaken.

I den långa, välvda gång, som mynnar ut i Arche-Marion, fann man en väl bevarad lumpsamlarkorg, som väckte alla kännares beundran. I denna smuts, som arbetarna snart handskades oförskräckt med, överflödade det av dyrbara ting, smycken av guld och silver, ädelstenar och pengar. En jätte, som kunnat sila denna kloak, skulle i sitt såll ha funnit seklers rikedomar. Där de två grenarna under Temple- och Sainte-Avoyegatan skilja sig åt, fann man en egendomlig hugenottmedalj av koppar, som på ena sidan visade ett svin med kardinalshatt, och på den andra en varg med den påvliga tiaran.

Den mest överraskande upptäckt, som gjordes, var vid ingången till Stora kloaken. Denna ingång hade tidigare stängts av ett galler, varav man nu endast såg rester. Vid ett av gångjärnen hängde en fläckig trasa, som troligen vid uttömningen av tunnorna fastnat där, och nu vajade i dunklet i väntan på sin fullständiga förstörelse. Bruneseau närmade sin lykta och undersökte trasan. Den var av fin batist, och i ett av hörnen såg man en krona samt de sju bokstäverna:

Lavbesp. Det var en markiskrona och de sju bokstäverna tyddes som Laubespine. Man fann att det var en del av Marats svepning. I sin ungdom hade Marat haft ett förhållande; det var när han var anställd hos greven av Artois som läkare för hästarna. Av den förbindelse, han då inledde med en förnäm dam, återstod endast denna svepning, som var det enda fina linne, man fann hos honom vid hans död. Gamla gummor hade klätt hans döda kropp i samma linne, som varit vittne till hans ungdoms kärlek.

Bruneseau fortsatte. Man lämnade denna trasa, där den fanns, och fullbordade ej dess förstöring. Var det på grund av förakt eller vördnad? Marat förtjänade båda delarna. Dessutom hade ödet så kraftigt tryckt sin stämpel på den, att man tvekade att vidröra den. Dessutom måste man lämna åt gravens ting rätten att behålla den plats, de själva valt. Men denna relik var dock sällsam. En markisinna hade vilat på den. Marat hade förruttnats däri; denna trasa hade passerat genom Pantheon för att sluta bland kloakens råttor. Detta minne från en alkov, som Watteau säkert fordom gärna skulle målat, hade slutat med att vara värdig en Dantes dystra blick.

Undersökningen av dessa kloaker varade i sju

år, från 1805 till 1812. Under denna tid ledde och avslutade Bruneseau ett avsevärt arbete; år 1808 sänkte han Ponceauledningen och genom att överallt lägga ut nya ledningar, nådde han 1809 under Saint-Denisgatan ända fram till Inocentsfontänen; år 1810 hade han passerat under Froidmanteaugatan och Salpêtrièregatan, 1811 under Neuve-des-Petits-Pèresgatan, Mailgatan, Echarpegatan samt Place-Royal; 1812 under Rue de la Paix och Anronchausséen; samtidigt rensades hela kloaknätet och desinfekterades. Redan andra året hade Bruneseau börjat samarbeta med sin måg Nargaud.

Det var på detta sätt, som det gamla samhället vid början av detta sekel rensade sina två bottenlager.

Slingrande, full av sprickor och djupa hålor, stigande upp och ned utan motivering, stinkande, fasaväckande, mörk, med ärr på sina golvplattor och sår på sina murar, förskräckande, sådana voro Paris' gamla kloaker. Överallt strålade det ut smala ledningar och återvändsgränder, söndervittrade valv och stinkande brunnar omväxlade med den från taket strömmande fuktigheten och mörkret; ingenting kunde jämföras med det hemska i denna gamla håla, matsmältningsapparaten för

ett Babylon, på en gång en grop och en med gator försedd avgrund, ett jättelikt mullvadsbo, där man i mörkret och de skröpliga resterna av gången prakt tycker sig skymta ett jättelikt, blint djur, det förgångna.

Sådana voro de forna kloakerna.

V.

DE FRAMSTEG, SOM GJORTS.

Nu är kloaken ren, kall, rak och korrekt. Den förverkligar nästan det ideal, som man i England betecknar med ordet respektabel. Den är oklanderlig och grå, rak som ett snöre; den verkar nästan ängsligt prydlig. Den liknar en handlande, som blivit minister. Det råder nästan klar dager. Smutsen uppför sig på ett anständigt sätt. Vid första anblicken skulle man kunna tro kloaken vara en av dessa underjordiska gångar, som förr voro så vanliga och som så ofta gynnade kungars och furstars flykt under den tid, 'då folket älskade sina kungar'. Den nutida kloaken är en vacker kloak. Behärskad av en enkel och ren stil liksom den klassiska alexandrinen, vilken sedan den förjagats från poesin tycks ha tagit sin tillflykt hos arkitekturen; varje avloppsrör är en arkad. Om någonstans den raka linjen är på sin plats, så är det säkerligen, när det gäller en storstads underjordiska värld. Där bör allt rätta sig efter den kortaste vägens lag. Kloaken har nu för tiden

fått ett nästan officiellt utseende. Till och med i polisrapporterna, där den ibland förekommer, omtalas den med tillbörlig respekt. Det officiella språket använder upphöjda och värdiga ord, när det gäller den. Vad man förr kallade för dike eller gång, heter nu galleri. Och vad man kallade ett hål, har nu förändrats till valvöppning. Villon skulle ej längre känna igen sin gamla nödfallsbostad. Detta underjordiska mästerverk hyser visserligen alltjämt sin urgamla befolkning av gnagare, vilka äro talrikare än någonsin; då och då vågar en gammal råtta med stora mustascher sticka ut huvudet genom kloakens galler för att titta på parisarna, men till och med denna ohyra synes ha blivit tamare och mera nöjd med sina underjordiska boningar. Kloaken har icke längre kvar något av sin ursprungliga vildhet. Regnet, som fordom smutsade ned kloaken, tvättar den nu. Men man bör ej lita för mycket på den; här finnas ännu giftiga dunster. Man skulle snarare kunna säga, att den är hycklande, än att den är oklanderlig. Det hjälper icke, vad än polismästaren och hälsovårdsnämnden göra. Trots allt kommer därifrån en misstänkt luft, alldeles som från Tartuffe efter bikten.

Men låttom oss i alla fall medgiva, att denna

upprensning ändå är en gärd av aktning från kloakens sida mot den stigande kulturen, och att under sådana förhållanden Tartuffes samvete är ett framsteg i jämförelse med Augias' stall och att Paris' kloaker ha förbättrats.

Det är mera än ett framsteg, det är en förvandling. Mellan den gamla och den nya kloaken befinner sig en revolution. Vem har gjort denna revolution?

Den man, som hela världen har glömt, och vars namn vi nämnt: Bruneseau.

VI.

MÖJLIGA FÖRBÄTTRINGAR.

Undersökningarna och iståndsättandet av Paris' kloaker hade varit ett icke ringa verk. De sista tio seklen hade man arbetat därmed, utan att kunna fullborda det, lika litet som man kunnat skapa Paris färdigt. Kloakledningarna voro också utsatta för alla de nackdelar, som Paris' tillväxt medförde. Djupt nere i jorden finnes en svart bläckfisk med tusen fångstarmar, som växer under marken samtidigt som staden växer ovanför den. Varje gång en ny gata utlägges i staden, sträckte kloaken ut en arm. Den gamla monarkien hade icke utlagt mera än tjugotretusentrehundra meter kloakledningar. Så långt hade Paris hunnit den 1 januari 1806. Från detta datum har detta arbete återupptagits och fortsatt på ett energiskt sätt. Napoleon hade låtit utlägga — dessa siffror sakna ej sitt intresse — 4,804 meter, Ludvig XVIII 5,709, Karl X 10,386, Ludvig Philip 89,020, 1848 års republik 23,381, den nuvarande regimen 70,500 meter, vilket för närvarande tillsammans utgör 226,610 me-

ter kloakledning, Paris' ofantliga inälvor. Ett dystert grenverk, som alltid arbetar, en okänd och ofantlig mullvadsgång.

Som man finner, är Paris' underjordiska labyrint nu mera än tio gånger så stor som vid århundradets början. Man har svårt att fatta, vilken ihärdighet och vilka ansträngningar som krävts, för att få denna kloak till den relativa fullkomlighet, som den nu har. Det var med stor möda, som borgerskapet under den gamla monarkien och de revolutionära municipalförsamlingarna under revolutionens första tio år lyckades ordna de sjuttontusen meter kloakledningar, som funnos före 1806. Allehanda hinder uppstodo mot detta företag, beroende dels på markens beskaffenhet, dels på de fördomar, som man fann bland den arbetande befolkningen i Paris. Den grund, på vilken Paris vilar, är synnerligen hårdarbetad, vare sig det gäller hackan eller spaden. Intet är svårare än att genomtränga den geologiska formation, ovanpå vilken reser sig den underbara historiska formation, som kallas Paris. Så fort man under arbetet nått genom det alluviala lagret stöter man i överflöd på underjordiska hinder. Man finner blålera, källådror, hårda klippor, mjuka gyttjelager, som äro sällsynt djupa och som av vetenskapen kallas för "se-

napsburkar". Hackan tränger med svårighet genom kalklagren, vilka avbrytas av tunna lager av valklera och skiffer, fyllda av skal från ostron, jämnåriga med de preadamitiska haven. Stundom tränger en underjordisk källåder fram genom ett just uppfört valv och hotar att dränka arbetarna; stundom störtar ett märgellager med raseriet hos en katarakt, krossande även de tjockaste stödjepelare. Helt nyligen, när det var nödvändigt att draga en av kloakens huvudledningar under Saint-Martinkanalen vid Villette, uppstod en spricka i kanalens botten; vattnet störtade plötsligt ned i de underjordiska kloakerna och alla försök att använda pumpar visade sig lönlösa. Det var nödvändigt att genom en dykare lokalisera sprickan och att med mycket arbete täppa den. Vidare finner man nära Seine och till och med på ett ganska stort avstånd från floden, som vid Belleville, Granderue och Lunière, nästan bottenlösa sandlager, där en människa nästan ögonblickligen kan sjunka ned och försvinna. Lägg härtill faran för kvävning på grund av de giftiga dunsterna, faran för att begravas av hastiga jordras, samt den fara för att angripas av tyfus, som alltid hotar arbetarna. I våra dagar har en av ledarna för dessa arbeten, Monnot, efter fyra månaders oavbrutet arbete dukat

under liksom ingeniör Duleau, som utlade tretusen meter ledningar. Det finnes inga bulletiner för dessa djärva handlingar, som äro nyttigare för samhället än det djuriska mördandet på slagfälten.

År 1832 voro Paris' kloaker icke vad de äro nu. Bruneseau hade tagit initiativet, men det var nödvändigt, att koleran kom, för att man skulle kunna få genomfört de omfattande nybyggnader, som sedan ägde rum. Man måste förvåna sig över att 1821 en del av huvudkloaken, vilken kallades Stora kanalen liksom i Venedig, ännu var helt öppen på Gourdesgatan. Det var först 1823, som staden Paris lyckades finna det 266,080 francs och sex centimer, som voro nödvändiga för att hölja över denna stinkande skamfläck. De tre uppsamlingsbrunnarna vid Combat, Cunette och Saint-Mandé med sina avloppsrör och andra tillbehör äro icke äldre än från 1836. Det underjordiska Paris har byggts om på nytt och, som vi redan sagt, har det ökat sin storlek med det tiodubbla under ett kvarts sekel.

För trettio år sedan, vid tiden för upproren den 5 och 6 juni, återfann man på många platser den gamla kloaken. Ett stort antal gator, där körbanan nu är upphöjd, verkade då diken. Man såg ofta, där gatorna möttes eller mynnade ut vid en

öppen plats, i gatans lägsta mitt stora fyrkantiga galler, vilkas järn voro blankpolerade av folkets tramp samt hala, slippriga och ofta orsak till att hästarna störtade. På gatuförvaltningens officiella språk kallades dessa galler för "halsbrytare". År 1832 såg man ännu på en massa gator den urgamla kloakledningen öppna sina cyniska gap. Det var ofantliga avbrott i den vanliga gatubeläggningen, stundom kantade med uppresta stenar, en monumental fräckhet.

År 1806 utgjorde omfånget av Paris' kloaker ungefär detsamma som i maj 1863 eller femtusentrehundratjugoåtta famnar. Efter Bruneseau år 1832 omfattade de fyrtiotusentrehundra meter; från 1806 till 1831 utlades årligen i genomsnitt sjuhundrafemtio meter; sedan har man årligen lagt ut från åtta till tiotusen meter, uppförda i murbruk och kalk på en grund av betong. Efter ett pris av tvåhundra francs per meter representerar Paris' sextio lieues långa kloakledningar för närvarande ett värde av fyrtioåtta millioner francs.

Bortsett från det ekonomiska framsteg, som vi ovan framhållit, beröras allvarliga hygieniska problem av den ofantliga fråga, som utgöres av Paris' kloaker.

Paris befinner sig mellan tvenne lager, ett av

vatten och ett av luft; vattenlagret befinner sig på ett avsevärt djup under marken, men man når fram dit vid borrningar; det har en utsträckning på tjugofem lieues och en massa floder tillföra den en del av sitt vatten, så att man dricker av både Seine, Marne, Yonne, Oise, Aisne, Cher, Vienne och Loire, när man hämtar ett glas vatten ur Grenelles brunnar. Vattenlagret är sunt; det kommer i första rummet från himlen och i andra rummet från jorden. Luftlagret är osunt och kommer från kloakerna. Alla kloakernas dunster blanda sig i stadens atmosfär, som där blir förskämd. Man har vetenskapligt konstaterat, att luften ovanför en gödselstack är renare än Parisluften. När tiden är inne och nya uppfinningar gjorts, kommer man att använda vattenlagret till att rena luftlagret, det vill säga, man kommer att spola kloakerna. Med spolning av kloakerna mena vi, att vi skola återlämna smutsen till jorden, gödseln till marken. Endast genom denna enkla sak skulle man kunna minska nöden och förbättra hälsotillståndet. För närvarande är sjukligheten störst på ett område av femton lieues runt Louvre, som utgör centrum för denna cirkelrunda pesthärd.

Man skulle kunna säga, att sedan ett årtusende kloaken är Paris sjukdom. Den är det förrädiska

gift, som staden har i sina ådror. Den allmänna meningen har aldrig misstagit sig på detta. Renhållningsarbetarnas yrke var fordom nästan lika farligt och nästan lika motbjudande för allmänhetens som rackarens, vilket sedan urgamla tider överlämnats åt bödeln. Det kräves en hög betalning för att förmå en murare att försvinna i dessa stinkande valv och det fanns ett ordspråk som löd: "Att stiga ned i kloaken är att stiga ned i graven".

Vi ha redan sett, att allehanda folkliga legender frodades kring denna förskräckliga och jättelika kloak, i vilken man finner spår av alla stora omvälvningar, allt ifrån syndaflodens snäckor till Marats liksvepning.

TREDJE BOKEN.

En själ.

I.

ÖVERRASKNINGAR I KLOAKEN.

Det var i Paris' kloaker, som Jean Valjean befann sig.

Paris liknar havet i så måtto, att i båda fallen kan den, som dyker ned där, försvinna.

Skillnaden var oerhörd. Mitt i själva staden hade Jean Valjean lämnat staden och på ett ögonblick hade han från fullt dagsljus kommit in i det mest fullständiga mörker, från bullret till tystnaden, från skottens virrvarr till gravens ro och genom en underbar växling i händelserna från den största fara till den fullständiga säkerheten.

Det var ett snabbt fall ned i en håla, ett försvinnande i Paris' oublietter; det var att lämna den gata, där döden stod på lur överallt, för denna grav, som rymde livet. Det var egendomliga minuter. Han stannade några sekunder som be-

dövad och lyssnade häpen. Räddningens fallucka hade plötsligt öppnat sig under honom. Den gudomliga godheten hade i viss mån fört honom bakom ljuset. Det var ett av försynens underbara bakhåll.

Men den sårade rörde sig icke, och Jean Valjean visste icke, om det han bar i denna grav var en levande eller död.

Det första, han förnam, var blindhet. Helt plötsligt var allt svart kring honom. Det föreföll honom också, som om han blivit döv. Han hörde ingenting; den fruktansvärda mördande storm, som rasade några fot ovanför honom, nådde honom icke tack vare det tjocka jordlager, som skilde honom därifrån, annat än som ett otydligt buller. Han kände, att han hade fast mark under fötterna, det var allt, men det var tillräckligt. Han sträckte ut en arm, sedan den andra, och nådde muren på båda sidor samt upptäckte, att kloaken var smal. Han höll på att halka och fann att golvet var fuktigt. Han lyfte fram en fot med stor försiktighet i fruktan för en grop eller en brunn; han fann, att stensättningen sträckte sig vidare; avskyvärda dunster läto honom förstå, var han var.

Efter några ögonblick var han icke längre blind.

En smula ljus silade ned genom den glugg, genom vilken han kommit ned, och hans ögon anpassade sig efter mörkret. Han började urskilja en del ting. Det valv, i vilket han nu befann sig, var stängt för honom bakåt; han befann sig som i en återvändsgränd. Framför honom fanns det en annan mur, mörkret. Ljuset från gluggen försvann tio eller tolv steg från den plats, där Jean Valjean stod, och fortsattes sedan av ett ogenomträngligt mörker. Det föreföll fasansfullt att tränga in där. Men det var dock möjligt att tränga igenom denna nattsvarta mur och det var även nödvändigt att göra så. Han måste till och med skynda sig att göra det. Jean Valjean tänkte på att detta galler, som han själv funnit under gatubeläggningen, även kunde finnas av soldaterna, och att allt berodde på en slump. Även de kunde stiga ned i kloaken och undersöka den. Han hade icke en minut att förlora. Han hade lagt ned Marius på marken, men tog honom åter på sina axlar och fortsatte framåt. Beslutsamt dök han in i mörkret.

(Forts. i tolvte bandet.)